

การศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่
ของบ้านหนองบัวเพวัง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ
ในเชิงคติชนวิทยา

สารนิพนธ์
ของ
นางสาวปิรุณรัตน์ เขตจตุรัส

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
พฤษภาคม 2547
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

๑

398.2

พ ๕34 ก

การศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่
ของบ้านหนองบัวเพวัง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ
ในเชิงคติชนวิทยา

22 ก.ย. 2547

บทคัดย่อ

ของ

นางสาวพริณรัตน์ เขตจัตุรัส

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย

พฤษภาคม 2547

CD : 1

251 863

พิรุณรัตน์ เขตจตุรัส. (2546). การศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้า
มัดหมี่ของบ้านหนองบัวเพวัง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ ในเชิงคติชนวิทยา.

สารนิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทรวิโรฒ. อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ : รองศาสตราจารย์ สุนันทา ไสรัจจ์.

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อ
ลายผ้ามัดหมี่ของบ้านหนองบัวเพวัง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ ในเชิงคติชนวิทยา ด้าน
ภาพสะท้อนวิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อ การศึกษาและสิ่งแวดล้อม โดยวิเคราะห์ข้อมูลจากการ
สัมภาษณ์วิทยากร แล้วถอดข้อความออกเป็นลายลักษณ์อักษร วรรณกรรมที่มีความสัมพันธ์กับ
ชื่อลายผ้ามัดหมี่รวบรวมได้ทั้งหมด 50 เรื่อง

ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ของบ้านหนองบัวเพวัง
อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ สามารถแยกประเภทวรรณกรรมเป็น เรื่องเล่า 30 เรื่อง
นิทาน 18 เรื่อง และผญา 2 เรื่อง แล้วนำมาวิเคราะห์ในเชิงคติชนวิทยาได้ภาพสะท้อน 5
ด้าน ดังต่อไปนี้

1. **ด้านวิถีชีวิต** พบว่า สภาพแหล่งที่อยู่อาศัยมักอยู่ในชนบทที่ห่างไกลจากตัวเมือง
ส่วนใหญ่จะปลูกบ้านเรือนบริเวณชายทุ่ง ริมลำน้ำและชายป่า อาชีพส่วนใหญ่ทำเกษตรกรรม
ที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ลักษณะครอบครัว ส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวเดี่ยวที่อยู่
กันสองสามีภรรยาจนแก่เฒ่า บางครอบครัวก็ไม่มีบุตร ส่วนบทบาทสมาชิกในสังคม พบว่า ผู้
ชายจะเป็นผู้นำครอบครัว ส่วนผู้หญิงทำหน้าที่เป็นแม่บ้านและช่วยสามีหาเลี้ยงครอบครัว นอก
จากนี้ยังพบว่าผู้หญิงสามารถที่จะเป็นผู้นำในชุมชนได้

ส่วนภาพสะท้อนด้านวิถีชีวิตที่ปรากฏในลายผ้ามัดหมี่ที่ชาวบ้านประดิษฐ์ขึ้นนั้น
เป็นภาพสะท้อนเกี่ยวกับพืชผักที่ใช้เป็นอาหารได้แก่ ลายดอกบักอี่ (ดอกฟักทอง) ลายดาบัก
นัต (ตาสับประรด) ลายกาบปลี ลายบักแปบ ลายบักจับ ภาพสะท้อนที่เกี่ยวกับลายสัตว์ได้แก่
ลายกระต่าย ลายห่าน ลายม้าน้ำ ลายนกยูง ภาพสะท้อนที่เกี่ยวกับเครื่องมือเครื่องใช้ได้แก่
ลายกระบวยตักน้ำ ลายช้อนส้อม ลายขอส้าว ส่วนภาพสะท้อนอื่นๆ ได้แก่ ลายโสนน้อย
เรือนงาม ลายสร้อยสังวาลย์ ลายศิลาเมณี ลายขอราชินี ลายครองแครง

2. **ด้านประเพณี** พบว่า วรรณกรรมกล่าวถึงประเพณีเกี่ยวกับครอบครัว เช่น พิธีแต่งงาน
และพิธีบวชนาค ประเพณีเกี่ยวกับส่วนรวมได้แก่ ประเพณีเทศน์มหาชาติ ตรุษสงกรานต์
ส่วนภาพสะท้อนด้านประเพณีที่ปรากฏในลายผ้า ได้แก่ ลายบายศรี ลายหมี่พระเวส ลายนาค
หางจระเข้ และลายนาคลำเทียน

3. ด้านความเชื่อ พบว่า วรรณกรรมกล่าวถึงความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับพลังอำนาจเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ การบูชาพญานาคผู้รักษาแม่น้ำ พระธาตุพนม ส่วนภาพสะท้อนด้านความเชื่อที่ปรากฏในลายผ้า ได้แก่ ลายไหลเรือไฟ ลายธาตุพนม และลายนาคคู่

4. ด้านการศึกษา พบว่า วรรณกรรมกล่าวถึงการนำหลักสูตรส่วนกลางมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนและการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นให้สัมพันธ์กับชุมชน เช่น การสอนมัดลายผ้ามัดหมี่และการทอผ้ามัดหมี่ ส่วนภาพสะท้อนด้านการศึกษาที่ปรากฏในลายผ้าอันสะท้อนเกี่ยวกับหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียนในชนบท ได้แก่ ลายตัวเอส ลายสวรรค์เบี่ยง และลายโรงเรียนบ้านหนองบัวเพวัง

5. ด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า วรรณกรรมกล่าวถึงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติในชนบททั้งที่มีความแห้งแล้งและอุดมสมบูรณ์ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชุมชน ส่วนภาพสะท้อนด้านสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในลายผ้า ด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้แก่ ลายผีเสื้อ ลายกระรอก ลายแมงมุม ลายหมีสน 5 สี ลายรากไทร ลายดอกกระเจียว ลายดอกขี้เกลบ(ดอกบานไม่รู้โรย) และลายกระแสน้ำ ส่วนลายที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ ลายทางรถไฟ ลายรถจก ลายการบินไทย ลายกระแสน้ำ และ ลายหัวใจว่าง

**AN ETHNOLOGICAL STUDY OF LOCAL LITERATURE RELATED TO THE NAME OF
MAD MEE DESIGN OF BAN NONG BUA PHAE WANG, AMPHOE KONGSAWAN
CHANGWAT CHAIYAPHUM**

**AN ABSTRACT
BY
PIRUNRAT KHETJATURAT**

**Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree in Thai
at Srinakharinwirot University
May 2004**

Pirunrat Khetjaturat. (2004). *An Ethnological Study of Local Literature Related to the Name of Mud Mee Design of Ban Nong Bua Phae Wang, Amphoe KonSawan, Changwat Chaiyaphum*. Master Project. M.Ed. (Thai). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Project Advisor : Assoc. Prof. Sunantha Sorach.

This study aimed to analyze ethnological local literature related to the name of Mud Mee design of Ban Nong Bua Phae Wang, Amphoe Khon Sawan, Changwat Chaiyaphum, on life style reflection, tradition, belief, education, and environment. Data were gathered through interview and transformed into written language, and resulted 50 local literatures related to the name of Mud Mee design.

The findings revealed that :

Local literature related to the name of Mud Mee design could be grouped into 30 retelling stories, 18 tales, and 2 Phayas, and then they were ethnological analyzed on 5 aspects as follows :

1. Life style, it was found that residents usually lived in a remote area out of the town, around the field, waterway, most of them were agriculturist relying on nature and environment, their family was a single family with a spouse, some had no children. In term of family members, it was found that male was a family leader while female was a housewife and income supporter, including community leader.

Life style reflection on Mud Mee design created by the villagers included vegetable reflection, such as Pumpkin Flower design, Pineapple design, Banana Leave design, Bug Pab design, and Bug Jub design, animal reflection, such as Rabbit design, Goose design, Seahorse design, and Peacock design, tool reflection, such as Dipper design, Fork design, Hook design, and the others, as Sano Noi Ruen Ngam design, Soi Sangwan design, Sila Manee design, Kho Rachinee design, and Krong Krang design.

2. In term of tradition, it presented family tradition, such as marriage and ordaining ceremony, the whole tradition including Mahachat Pray, and Songran festival while clothes' design included Bai Si design, Mee Phra Weth design, Naka design, Crocodile Tail design, and Candle Touching Naka design.

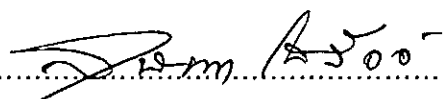
3. Belief, it was found that the literature illustrated villagers' belief concerning supernatural power sacred, such as worship of Phaya Naka, Phra That Phanom while its reflection appeared on Mud Mee design included Lai Rue Phai design, That Phanom design, and Dual Naka design.

4. In term of education, it was found that the literature stated to how to bring central curriculum into the local curriculum and instruction in accordance with the community while its reflection appeared on Mud Mee design included S letter design, Sawan Biang design, and Nong Bua Phae Wang school design.

5. Environment, it was found that the literature stated to natural environment in the country with healthy and dry and environment created by human was modern and convenient, while natural environment's reflection appeared on Mud Mee design included Butterfly design, Krajiew Flower design, Ban mai rue reu, Flower design, and Water Flow design, whereas that of human created environment's reflection included Railway design, Locomotive design, Thai Airways design, Water Flow design, and Blank Heart design.

อาจารย์ที่ปรึกษา ประธานคณะกรรมการการบริหารหลักสูตร และคณะกรรมการสอบ
ได้พิจารณาสารนิพนธ์ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

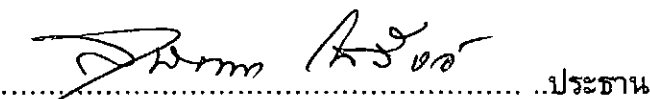
อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

(รองศาสตราจารย์สุนันทา ไสร็จจ์)

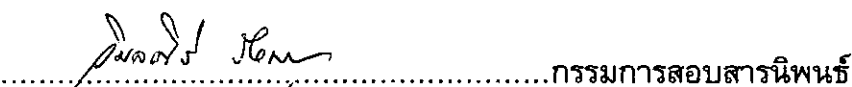
ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร

(รองศาสตราจารย์อัครา บุญทิพย์)

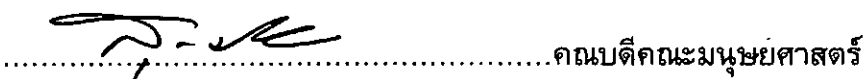
คณะกรรมการสอบ

 ประธาน
(รองศาสตราจารย์สุนันทา ไสร็จจ์)

 กรรมการสอบสารนิพนธ์
(รองศาสตราจารย์ฉกาศรี เย็นบุตร)

 กรรมการสอบสารนิพนธ์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิมลศิริ ร่มสุข)

อนุมัติให้รับสารนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

 คณบดีคณะมนุษยศาสตร์
(รองศาสตราจารย์สุภา ปานเจริญ)

วันที่ 20 เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2547

ประกาศคุณูปการ

สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาให้คำปรึกษา แนะนำแก้ไขข้อบกพร่อง ต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างยิ่งจาก รองศาสตราจารย์สุันทา ไสริจจ์ อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ รองศาสตราจารย์ผกาศรี เย็นบุตร ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิมลศิริ ร่วมสุข กรรมการสอบสารนิพนธ์ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งและขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ คุณสมคิด ดีบ้านโสภ คุณแม่สีดา จันทโรสม คุณยายท่อน หิรัญ วรรณ คุณแม่บัวสี เลี้ยงพรหม คุณแม่บุญตา กงทอง คุณแม่ธรรมเนียม เสียงพรหม และคุณแม่ ทำนอง วิเศษแสง ที่ได้อำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลและมีส่วนช่วยเหลือให้งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อวิมล เขตจัตุรัส คุณลุงอนันต์ หวะสุวรรณ คุณลิลวัฒน์ ชมภูพันธ์ คุณตันตินิ ชมภูพันธ์ และพี่ๆ น้องๆ ทุกคนที่คอยเป็นกำลังใจให้การสนับสนุนในทุกด้าน แก่ผู้วิจัย ด้วยความรักและห่วงใยตลอดมา

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนๆ ทั้งรุ่นพี่และรุ่นน้อง วิชาเอกภาษาไทยทุกคนตลอดจน เพื่อนร่วมงานทุกคนที่คอยเป็นกำลังใจตลอดมา

คุณค่าและประโยชน์ของสารนิพนธ์ฉบับนี้ ขอมอบเป็นเครื่องบูชาพระคุณของบิดา มารดา ครูอาจารย์ ทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้แก่ผู้วิจัย

พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
จุดมุ่งหมาย.....	2
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	2
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	2
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	3
คำนิยามศัพท์เฉพาะ	3
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า	3
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมพื้นบ้าน	3
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับสังคม	5
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับลายผ้าของไทย.....	6
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมพื้นบ้าน	7
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลายผ้าไทย.....	8
2 ความรู้เกี่ยวกับจังหวัดชัยภูมิ.....	11
ประวัติของบ้านหนองบัวเพ็ง	11
สภาพทั่วไปของบ้านหนองบัวเพ็ง.....	12
การทอผ้ามัดหมี่บ้านหนองบัวเพ็ง.....	15
3 วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่	19
วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านวิถีชีวิต	19
วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านประเพณี.....	54
วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนความเชื่อ	61
วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านการศึกษา	66
วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านสิ่งแวดล้อม	71
4 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	93
บรรณานุกรม	98

สารบัญ(ต่อ)

บทที่	หน้า
ภาคผนวก	
ประวัติวิทยากร.....	102
ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์	104

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านวิถีชีวิต	51
2 วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านประเพณี.....	60
3 วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านความเชื่อ.....	66
4 วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านการศึกษา.....	70
5 วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านสิ่งแวดล้อม.....	91

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แผนที่จังหวัดชัยภูมิ	17
2 แผนที่อำเภอคอนสวรรค์	18
3 ภาพปักจับและลายปักจับ	20
4 ภาพปักแปบและลายปักแปบ	21
5 ภาพดอกปักอี(ดอกฟักทอง)และลายดอกปักอี	22
6 ภาพกาบปลีและลายกาบปลี	23
7 ภาพปักนัด (สับประรด)และลายดาปักนัด	24
8 ภาพแกนข้าวโพดและลายแกนข้าวโพด	26
9 ภาพลำอ้อยและลายหมีขั้ว	27
10 ภาพห่านและลายห่าน	28
11 ภาพแมงดาและลายแมงดา	29
12 ภาพก้างปลาและลายก้างปลา	31
13 ภาพนกยูงและลายนกยูง	32
14 ภาพไก่และลายไก่	33
15 ภาพกระต่ายและลายกระต่าย	35
16 ภาพม้าน้ำและลายม้าน้ำ	36
17 ภาพแมงงอดและลายไรแมงงอด	37
18 ภาพแหและลายดาวแห	38
19 ภาพขอสาวและลายขอสาว	40
20 ภาพกระบวยตักน้ำและลายกระบวยตักน้ำ	41
21 ภาพช้อนส้อมและลายช้อนส้อม	42
22 ภาพกระบือและลายกระบือ	43
23 ภาพบ้านและลายโสนน้อยเรือนงาม	44
24 ภาพสร้อยสังวาลย์และลายสร้อยสังวาลย์	46
25 ภาพขอและลายขอราชินี	47
26 ภาพลายศิลาแลง	48
27 ภาพครองแครงและลายครองแครง	50
28 ภาพบายศรีและลายบายศรี	55
29 ภาพผ้าพระเวสและลายผ้าพระเวส	56

บัญชีภาพประกอบ(ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
30 ภาพจระเข้และลายนาคหางจระเข้.....	58
31 ภาพลำเทียนและลายนาคลำเทียน.....	59
32 ภาพเรือและลายไหลเรือไฟ.....	62
33 ภาพธาตุพนมและลายธาตุพนม.....	63
34 ภาพนาคและลายนาคคู่.....	65
35 ภาพตัวเอสและลายหมีตัวเอส.....	67
36 ภาพลายสวรรค์เบี่ยง.....	68
37 ภาพลายโรงเรียนบ้านหนองบัวเพ็ง.....	69
38 ภาพผีเสื้อและลายผีเสื้อ.....	72
39 ภาพกระรอกและลายกระรอก.....	73
40 ภาพจิงโจ้และลายจิงโจ้.....	74
41 ภาพแมงมุมและลายแมงมุม.....	75
42 ภาพต้นสนและลายหมีสน 5 สี.....	77
43 ภาพรากไทรและลายรากไทร.....	78
44 ภาพดอกกระเจียวและลายดอกกระเจียว.....	79
45 ภาพดอกขี้เกลบ(ดอกบานไม่รู้โรย) และลายดอกขี้เกลบ.....	81
46 ภาพทางรถไฟและลายทางรถไฟ.....	82
47 ภาพรถจักและลายรถจัก.....	83
48 ภาพตราสัญลักษณ์ของการบินไทยและลายตราสัญลักษณ์ของการบินไทย.....	84
49 ภาพสายไฟฟ้าและลายกระแสไฟฟ้า.....	86
50 ภาพกระแสน้ำและลายกระแสน้ำ.....	87
51 ภาพตะขอและลายขอเขมร.....	88
52 ภาพหัวใจและลายหัวใจว่าง.....	90

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

วรรณกรรมพื้นบ้าน เป็นคติชนวิทยา ประเภทมุขปาฐะ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นต่างๆ เล่าสืบต่อกันมาช้านานแล้ว ได้แก่ เรื่องเล่า นิทาน เพลง ภาษิต ฝนา ปรัชณาคำทาย เป็นต้น วรรณกรรมพื้นบ้านได้บันทึกวิถีการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ ความเชื่อ ขนบ ประเพณี และภูมิปัญญาของชุมชนในสังคมนั้นๆ ไว้เป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมที่เชื่อถือได้ จึงมีบทบาทใช้เป็นเครื่องมือที่ให้ความบันเทิง ความรู้ ความภาคภูมิใจในท้องถิ่น ช่วยควบคุม สังคมและปรับวิถีชีวิตของคนในสังคมได้เป็นอย่างดี

วรรณกรรมพื้นบ้านของชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเภทเรื่องเล่า นิทาน และ ฝนามีลักษณะเด่นเฉพาะตัวอยู่มาก อันสะท้อนถึงความคิด ความเชื่อ และขนบประเพณีที่ แตกต่างจากท้องถิ่นอื่น อาทิ วรรณกรรมพื้นบ้านของบ้านหนองบัวเพวัง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ ที่เล่าเรื่องความเป็นมาของลายผ้ามัดหมี่ของหมู่บ้านนี้มีความสวยงามลวดลาย แปลกๆมากมาย จนเมื่อปี พ.ศ. 2534 บริษัทไทยทีวีสีช่อง 7 ได้มาถ่ายทำเป็นสารคดีเผยแพร่ไปทั่วประเทศ และอดีตผู้ว่าราชการจังหวัดชัยภูมิ (เรือตรีสุนัย ณ อุบล) ท่านเคยมา ค้นหาผ้าไหมที่เก่าแก่ที่สุด มีลวดลายประณีต สวยงาม มีเนื้อผ้าที่ดีที่สุด ก็ปรากฏว่าได้จาก หมู่บ้านนี้ และผ้าไหมมัดหมี่เหล่านี้ ท่านก็ได้ส่งไปเพื่อเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาค้นคว้าต่อไป (สำนักงานศึกษาธิการอำเภอคอนสวรรค์. 2543 : 18)

ผ้ามัดหมี่ เป็นผ้าพื้นเมืองประเภทหนึ่งของชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ทอกันมานานเนื่องจากเป็นผ้าที่มีความงดงาม คงทน มีอายุการใช้งานนาน จึงทำให้มีชื่อเสียงในด้าน ความสวยงามประณีต ละเอียดอ่อน ทั้งสีสันทและลวดลาย ลักษณะพิเศษของผ้ามัดหมี่ คือ ลวดลายที่เกิดขึ้นจากการซึมของสีไปตามส่วนที่เว้นไว้ไม่ถูกมัดขดขณะย้อม ลวดลายนี้จะไม่คมชัด เหมือนผ้าทอประเภทอื่น ความเหลือมของลวดลายอันเกิดจากความคลาดเคลื่อนเล็กน้อยใน กระบวนการทอเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งและเป็นเอกลักษณ์ของผ้ามัดหมี่ของแต่ละท้องถิ่น ผ้า มัดหมี่ของบ้านหนองบัวเพวัง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ ก็เป็นอีกที่หนึ่งที่มีความเป็น เอกลักษณ์เฉพาะตัวในการทอผ้ามัดหมี่ ซึ่งมีเทคนิคการมัดเส้นพุ่งให้เป็นลวดลายด้วยเชือก ฟางก่อนนำไปย้อมสี แล้วกรอด้วยให้เรียงตามลวดลายร้อยใส่เชือกแล้วนำมาทอ จะได้ลาย มัดหมี่เป็นทางกว้างของผ้า ด้วยลวดลายที่ละเอียด ประณีต และสวยงามมาก เป็นงานสร้าง สรรค์ทางศิลปะที่ต้องอาศัยจินตนาการ ความพยายามและที่สำคัญที่สุดคือ ความคิดของชาว บ้าน ที่คิดลวดลายที่แปลกใหม่ เพื่อให้เกิดความสะดุดตาแก่ผู้พบเห็น การมัดลายผ้ามัดหมี่ ของบ้านหนองบัวเพวังนี้แม้แต่เด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษา โรงเรียนบ้านหนองบัวเพวัง

สามารถมัดลายผ้ามัดหมี่ได้ เช่น ลายขอสาว ลายหมี่สนห่าสี ลายโรงเรียนหนองบัวเพวัง ลายสอ.คอนสวรรค์ เป็นต้น และลายผ้าแต่ละลายมีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจศึกษา เช่น “ลายบายศรี” ซึ่งเป็นลวดลายที่แสดงถึงประเพณีของชาวอีสานได้เป็นอย่างดี จากการสัมภาษณ์ก็ทำให้ทราบประวัติความเป็นมาของลายบายศรีว่า พิธีบายศรีสู่ขวัญเป็นพิธีที่คนอีสานเชื่อว่าเป็นสิริมงคล ไม่ว่าจะเป็นพิธีสู่ขวัญภาค พิธีสู่ขวัญคู่บ่าวสาวในพิธีแต่งงาน จึงมีเรื่องเล่าว่า มียายคนหนึ่งได้จัดงานแต่งงานให้กับลูกสาว ชาวบ้านได้มาช่วยทำบายศรีอย่างงดงาม จนทำให้ยายซึ่งมีฝีมือในการมัดหมี่และการทอผ้าเกิดความคิดที่จะนำแบบบายศรีที่เอาไปต้องมาจัดซ้อนกันเป็นชั้นๆ อย่างสวยงามมาเป็นลวดลายจนเกิดมีลายบายศรีกับผ้ามัดหมี่หรืออีกลายหนึ่งคือลาย “ปักจับ” ซึ่งมีนิทานเล่าว่า มีตายายคู่หนึ่งอยู่กินกันมานานไม่มีลูก ได้ออกไปเก็บฝืน ขุดเผือกขุดมันในป่า เดินไปก็มีปักจับติดชายผ้าถุงของยายมา ยายเห็นว่าปักจับมีขนาดเล็ก กะทัดรัด ก็เลยคิดเอารูปร่างลักษณะของปักจับมาดัดแปลงมัดจนได้เป็นลายผ้ามัดหมี่ที่คนรู้จักและสวมใส่กันจนถึงปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านที่เป็นที่มาของแบบลายผ้ามัดหมี่ ของบ้านหนองบัวเพวัง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ เพื่อที่จะได้เห็นความสัมพันธ์ของวรรณกรรมพื้นบ้านกับชื่อลายผ้ามัดหมี่ ซึ่งสะท้อนถึงวิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ตลอดจนช่วยเก็บรักษาข้อมูลวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้าไว้ มิให้สูญหายไปตามกาลเวลา

จุดมุ่งหมายของการทำสารนิพนธ์

เพื่อวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ ของ บ้านหนองบัวเพวัง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ ในเชิงคติชนวิทยา

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ จะทำให้เข้าใจประวัติความเป็นมาของลายผ้ามัดหมี่ซึ่งสะท้อนภาพ วิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อ การศึกษา สิ่งแวดล้อม ตลอดจนภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น อันจะเป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่วรรณกรรมพื้นบ้านแก่ผู้ที่สนใจศึกษาหรือผู้ที่เกี่ยวข้องต่อไป

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1. การศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านในครั้งนี้ จะศึกษาเฉพาะวรรณกรรมพื้นบ้านที่เป็นมุขปาฐะที่เกี่ยวข้องกับชื่อลายผ้ามัดหมี่ ของชาวบ้านหนองบัวเพวัง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งมีประมาณ 50 เรื่อง

2. วิทยากรผู้ให้ข้อมูล เป็นผู้มีภูมิรู้ในท้องที่บ้านหนองบัวเพวัง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 7 คน ซึ่งเป็นผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป

3. การรวบรวมข้อมูล วรรณกรรมพื้นบ้านและชื่อลายผ้า ในบ้านหนองบัวเพวัง เพื่อทำการศึกษาวิเคราะห์ อยู่ในระหว่างเดือนมกราคมถึงธันวาคม 2546 รวม 1 ปี

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

1. รวบรวมข้อมูล เกี่ยวกับวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่จากการสัมภาษณ์วิทยากร และบันทึกเสียง ถ่ายภาพ แล้วนำมาถอดเป็นลายลักษณ์อักษรโดยใช้ภาษามาตรฐาน
2. รวบรวมลายผ้ามัดหมี่ที่ทอในบ้านหนองบัวเพวัง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 50 ลาย
3. ศึกษากฎเกณฑ์เกี่ยวกับการวิเคราะห์ข้อมูลทางคติชนวิทยาจากตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์
4. วิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้าน ที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ในด้าน วิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อ และสิ่งแวดล้อม
5. เสนอผลการศึกษาค้นคว้า แบบพรรณนาวิเคราะห์

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

วรรณกรรมพื้นบ้าน หมายถึง นิทาน เรื่องเล่า และผญาที่เกี่ยวกับชื่อลายผ้ามัดหมี่ของ บ้านหนองบัวเพวัง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ

ผ้ามัดหมี่ หมายถึง ผ้าชนิดหนึ่งที่ทอโดยเอาเชือกมัดด้ายหรือไหม เป็นปลาสะๆ แล้วนำไปย้อมสี เมื่อนำไปทอจะได้ลวดลายต่างๆ ที่ทอในบ้านหนองบัวเพวัง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ

ลายผ้ามัดหมี่ หมายถึง ลายผ้ามัดหมี่ที่เกิดจากการมัด แล้วนำไปย้อมให้เป็นลวดลายลักษณะต่างๆ ที่มีชื่อลายผ้าสัมพันธ์กับวรรณกรรมพื้นบ้าน

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้าน จากบ้านหนองบัวเพวัง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าหาความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมพื้นบ้าน ผ้ามัดหมี่ และวิธีการวิจัยวิเคราะห์จากตำราและเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทาง และพื้นฐานในการศึกษาค้นคว้า ดังต่อไปนี้

1. เอกสารเกี่ยวกับวรรณกรรมพื้นบ้าน

กิ่งแก้ว อัดถากร (2519 : 8 -12) กล่าวว่า นิทานพื้นบ้านถือว่าเป็นวรรณกรรม หมายถึง เรื่องเล่าทั่วไป มิได้แสดงถึงประวัติความเป็นมาอย่างไร จุดใหญ่เล่า

เพื่อสนุกสนาน บางครั้งก็สอดแทรกคติเพื่อเตือนใจไปด้วยนิทาน ส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดโดยวิธีมุขปาฐะ แต่ก็มีจำนวนมากที่ได้รับการบันทึกไว้แล้ว

กุหลาบ มลลิกะมาส (2516 : 99 –100) ได้กล่าวสรุปนิทานพื้นบ้านเป็นคติชนไว้ 3 ประการ คือ

1. เป็นเรื่องเล่าด้วยถ้อยคำธรรมดา เป็นภาษาร้อยแก้ว ไม่ใช่ร้อยกรอง
2. เป็นเรื่องเล่าด้วยปากสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน แต่ต่อมาในระยะหลัง เมื่อมีการเขียนเจริญขึ้น ก็อาจเขียนขึ้นตามเค้าเดิมที่เล่าด้วยปาก
3. ไม่ปรากฏว่าผู้เล่าดั้งเดิมเป็นใคร อ้างแต่ว่าเป็นของเก่าฟังมาจากผู้เล่า ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญยิ่งในอดีตอีกต่อหนึ่ง ผิดกับนิยายสมัยใหม่ที่ทราบผู้แต่ง แม้นิทานที่ปรากฏชื่อผู้แต่งก็เล่าตามเค้านิทานเดิมไม่ใช่ของตนเองแต่งขึ้น

ประมวล ดิกคินสัน (2521 : 18) กล่าวว่า วรรณกรรมจำพวกตำนานและนิทานพื้นบ้านนั้นมีสาเหตุของการกำเนิดมาจากความสงสัยไม่รู้ และการแสวงหาความจริงโดยที่มนุษย์มีความสามารถทั้งในด้านการหาเหตุผล และการสร้างมโนภาพขึ้น มนุษย์สมัยโบราณมองดูภูมิประเทศรอบๆ ตนแล้วเกิดความสงสัยใคร่รู้ สิ่งแวดล้อมนี้มีที่มาอย่างไรการหาคำตอบตอนแรกคือ อาศัยจินตนาการคิดคำนึงว่าจะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ จึงเกิดมีนิยายปรัมปราขึ้นเพื่ออธิบายโลกรอบๆ อย่างไรก็ตามวรรณกรรมพื้นบ้านก็ไม่ใช่เกิดจากจินตนาการเพียงอย่างเดียว หากแต่มีองค์ประกอบอื่นๆ ซึ่งเป็นตัวกำหนดกรอบและขอบเขตไว้ด้วย เช่นสภาพแวดล้อม คติความเชื่อทางศาสนา ขนบธรรมเนียม เป็นต้น

กรมศิลปากร (2531 : 15) ได้จำแนกวรรณกรรมพื้นบ้านออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. วรรณกรรมมุขปาฐะ หมายถึง วรรณกรรมที่เผยแพร่สืบทอดโดยวิธีการเล่าปากต่อปาก
2. วรรณกรรมลายลักษณ์ ได้แก่ วรรณกรรม ตำนาน และนิทานพื้นบ้านที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง นิยมบันทึกเป็นเรื่องราวลงในใบลานขนาดสั้น และขนาดยาว ถ้าขนาดสั้นเรียกว่า “หนังสือก้อม” ใบลานขนาดยาวเรียกว่า “หนังสือผูก”

รพินทรนาถ ฐากูร (2524 : 34) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของนิทานว่ามีเนื้อของนิทานมีการสอดแทรกความคิด และปลูกฝังค่านิยมในการมีคุณธรรม มีมโนธรรม ความคิดเหล่านี้จะบรรจุไว้ในเนื้อเรื่องอย่างแนบเนียน

รัช ปุณโณทก (2525 : 179) วรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน ถ้ามองในรูปจุดมุ่งหมาย และสาระประโยชน์ทางจิตใจแล้วพบว่า กวีพยายามสอดแทรกการสอนศีลธรรมและจริยธรรม แก่สังคมไปด้วย ตลอดจนอุปนิสัยของตัวเอกในเรื่องมักจะเป็นแบบอย่างสอนในการดำเนินชีวิตในสังคมตามคตินิยมทางพระพุทธศาสนา พยายามชี้ให้เห็นบาปบุญคุณโทษ กล่อมเกลากฎติกรรมสังคมให้อยู่ในกรอบประเพณีอันดีงาม

2. เอกสารเกี่ยวกับวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับสังคม

ในการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้าน สามารถนำแนวทางคติชนวิทยามาใช้ในการศึกษาอย่างน้อย 11 ด้าน (ประจักษ์ สายแสง 2523 : 9) ได้แก่

1. ด้านภูมิศาสตร์ การศึกษากำเนิดและความหมายของวรรณกรรมซึ่งเชื่อว่า วรรณกรรมเรื่องเดียวกันแต่เล่าในถิ่นต่างกันจนทำให้มีรายละเอียดแตกต่างกันนั้น แท้จริงมีกำเนิดเดิมในที่เดียวกัน โดยการแต่งเรื่องขึ้นจากนั้นวรรณกรรมจึงแพร่ไปตามคลื่น ตามเส้นทางของการค้า การท่องเที่ยว การพิมพ์ ฯลฯ ไปยังท้องถิ่นต่าง ๆ การศึกษาวรรณกรรมโดยแนวทางนี้นั้นยังเกี่ยวข้องกับการศึกษาสาระที่ปรากฏในวรรณกรรม รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของสาระนั้น ๆ ด้วย

2. ด้านการสืบค้นหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ผู้ศึกษาวรรณกรรมแนวนี้จะใช้ข้อมูลต่าง ๆ จากวรรณกรรมในการสืบค้นหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ไม่ใช่เพียงเพื่อให้เข้าใจเหตุการณ์ที่ผ่านมาเท่านั้น หากยังใช้อธิบายความคิดต่าง ๆ อันหาเหตุผลประกอบยากในปัจจุบันอีกด้วย นับได้ว่าเป็นการสังเคราะห์วิธีการทางคติชนวิทยากับวิธีการทางประวัติศาสตร์เข้าด้วยกันก่อให้เกิดวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนปาฐะ

3. ด้านอุดมการณ์ทางการเมือง เป็นการศึกษาเกี่ยวพันระหว่างวรรณกรรมกับอุดมการณ์ทางการเมือง โดยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเพื่อเป้าประสงค์บางประการ

4. ด้านบทบาทที่มีต่อสังคม เป็นการศึกษาบทบาทของวรรณกรรมที่มีต่อสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในถิ่นที่อยู่ของผู้ที่ไม่รู้หนังสือ จุดใหญ่ที่ศึกษาก็คือ การตรวจสอบวรรณกรรมมีหน้าที่อะไรในสังคม และก่อผลกระทบอย่างไรบ้าง

5. ด้านจิตวิเคราะห์ เป็นการศึกษาสัญลักษณ์ และพฤติกรรมต่าง ๆ ตามแนวจิตวิเคราะห์

6. ด้านโครงสร้าง เป็นแนวทางที่มุ่งจะวิเคราะห์โครงสร้างของวรรณกรรม โดยพิจารณารูปแบบเนื้อหา และกลวิธีการผูกเรื่อง เล่าเรื่อง ตลอดจนอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่ประกอบเป็นโครงสร้างของวรรณกรรม

7. ด้านวิธีการเล่าเรื่อง เป็นแนวทางที่มุ่งศึกษาทฤษฏี และวิธีการเล่าเรื่องเพื่อเป็นกุญแจไขไปสู่การแต่งเรื่อง

8. ด้านวัฒนธรรมเชื่อมโยง แนวทางนี้มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับเนื้อหาทั้งหลายของวัฒนธรรม

9. ด้านวัฒนธรรมมวลชน การศึกษาตามแนวทางที่มุ่งที่ความผสมกลมกลืนกันของวรรณกรรมในเมืองกับวรรณกรรมพื้นบ้าน เป็นต้นว่า วรรณกรรมมาตรฐานมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมพื้นบ้านเพียงใด

10. ด้านวรรณกรรมเปรียบเทียบโดยแบ่งเป็นซีกโลก การศึกษาในแนวทางนี้จะแบ่งวรรณกรรมออกเป็นของโลกเก่า และโลกใหม่เพื่อจุดมุ่งหมายของการ

วิเคราะห์ การวิเคราะห์นั้นจะกระทำตามองค์ประกอบของท้องถิ่นและองค์ประกอบทางประวัติศาสตร์

11. ด้านเนื้อหา เป็นการมุ่งศึกษาที่ถ่ายทอดเรื่องราวการสื่อสารประเพณีต่าง ๆ โดยอาศัยพื้นฐานความรู้ทางสังคมศาสตร์ มานุษยวิทยา ภาษาศาสตร์ จิตวิทยาและสังคมวิทยาเป็นต้น

3. เอกสารเกี่ยวกับลายผ้าของไทย

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2537: 30-44) กล่าวถึงกำเนิดของลายผ้าไทย แบ่งออกตามสมัยได้แก่ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่ สมัยหินเก่า สมัยหินใหม่ สมัยสำริด สมัยเหล็ก สมัยประวัติศาสตร์ ได้แก่ สมัยก่อนทวารวดี สมัยทวารวดี สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร (2543: 8- 25) กล่าวถึง ลวดลายบนผ้ามัดหมี่ ได้ให้ความหมายคำว่า “หมี่” ในภาษาพวนแปลว่า “ไหม” ผ้ามัดหมี่ จึงหมายถึง ผ้าที่เกิดจากวิธีการมัดเส้นไหมเป็นเปลาะๆ แล้วนำไปย้อม และได้แบ่งประเภทของลายไว้อย่างชัดเจน เช่น ลายหมี่คัน หมี่เครือ ลายที่มาจากรูปทรงเรขาคณิต ลายสัตว์ ลายพรรณไม้ ลายเบ็ดเตล็ด เป็นต้น

วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ (2530 : 154 – 155) กล่าวถึง การประดิษฐ์ลายผ้าไหมมัดหมี่ในภาคอีสาน มีความคล้ายคลึงกับการออกแบบลวดลายของผ้าพื้นบ้าน โดยทั่วไปมักจะได้รับแรงบันดาลใจในด้านรูปแบบมาจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก ซึ่งแบ่งได้ 4 ประเภท คือ

1. ลายที่ได้มาจากรูปทรงของสัตว์ ได้แก่ ลายแมงป่องหรือลายแมงงอด ลายตะขาบ ลายนาคเกี่ยว ลายนาคชูกานหลวง ลายขอแมงมุม ลายม้า ลายนกยูง ลายไก่ ลายสิงโต ลายหางกระรอก ลายช้าง ลายนก เป็นต้น

2. ลายที่ได้จากรูปทรงของพืช ได้แก่ ลายดอกสร้อย ลายดอกแก้ว ลายดอกพิกุล ลายข้าวดอก ลายดอกพวง ลายดอกจันทร์ ลายดอกดิน ลายหมากนึ่ง เป็นต้น

3. ลายที่ได้มาจากสิ่งประดิษฐ์ ได้แก่ ลายสามไม้ใหญ่ ลายสองไม้ ลายข้อเครือ ลายตะนาบลงเกาะ ลายกาบใหญ่ ลายโคมเจ็ดลายปราสาท ลายธรรมาสัน ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ เป็นต้น

4. ลายเบ็ดเตล็ด ได้แก่ ลายบิดตา ลายข้อหวาน ลายหมี่ร้าย ลายผสม ลายหมี่เชิงลาย เป็นต้น

วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย (2516 : 18 – 20) กล่าวถึง การย้อมสีผ้ามัดหมี่ ซึ่งเส้นไหมที่มัดแล้วนำไปย้อมสี สีจะติดเฉพาะตรงที่ไม่ได้มัด เมื่อย้อมอาจจะต้องนำมามัดและย้อมซ้ำอีกหลายครั้งแล้วแต่ความยากง่ายของลาย และจำนวนสีที่ปรากฏอยู่บนผืนผ้า ถ้าทำ

ลวดลายสลักรูปซุ้มก็จะต้องมัดดีและมัดมากขึ้น เพราะต้องมดย้อมหลายครั้งตามตำแหน่งสีต่างๆ มากขึ้น ซึ่งผู้มัดจะต้องมีความเข้าใจและมีความชำนาญทั้งในด้านลักษณะรูปแบบของลาย และหลักวิธีการผสมสีเป็นอย่างดี จึงจะได้ลวดลายและสีสันสวยงามตามต้องการ สีที่ใช้ย้อมผ้ามัดหมี่ มี 2 ประเภท คือ สีธรรมชาติกับสีวิทยาศาสตร์ ส่วนสีย้อมธรรมชาติ เป็นสีที่ได้จากส่วนต่างๆ ของพืช เช่น ราก เปลือก ใบ ผล

วิลาวัลย์ วีรานุวัตต์ (2533 : 1-4) กล่าวถึง มัดหมี่ ที่รู้จักกันในประเทศต่างๆ มี 3 ชนิด ได้แก่ มัดหมี่เส้นพุ่ง มัดหมี่เส้นยืน มัดหมี่เส้นพุ่งและเส้นยืน แต่สำหรับในประเทศไทยทำกันเฉพาะเส้นพุ่งเท่านั้น และทำกันมากในจังหวัดต่างๆ ทางภาคอีสาน นอกจากนี้ยังได้อธิบายถึงขั้นตอนการผลิตเส้นไหมมัดหมี่

ศิริญา หาญไชยนะ (2545 : 16-19) กล่าวถึง การย้อมลายผ้ามัดหมี่จากสีธรรมชาติ เช่น แก่นขนุน ให้สีเหลือง ไม้ฝางและครั่ง ให้สีแดง ใบหูกวาง ให้สีเขียว กาบมะพร้าว ให้สีดำ และแต่ละชนิดจะมีวิธีการซึ่งจะให้มาด้วยสีที่แตกต่างกันออกไป

ศุภย์ศิลป์พัฒนาธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรีลพบุรี (2541 : 1-5) กล่าวถึง ประเภทของผ้าทอในประเทศไทยที่มีการทออยู่ทุกภูมิภาค แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. แบ่งตามวัตถุดิบที่ใช้ทอ แบ่งเป็น 3 ประเภทคือ ทอจากเส้นใยไหม เส้นใยฝ้าย และเส้นใยประดิษฐ์หรือเส้นใยสังเคราะห์
2. แบ่งตามกรรมวิธีในการทอและการทำลวดลาย ได้ผ้าที่หลากหลาย เช่น การทอผ้าลายขัด ผ้าทอมัดหมี่ ผ้าทอจก ผ้าทอขิด ผ้าทอยกดอก ผ้าแพรวา ผ้าทอแบบเกาะ ผ้าทองยกมุก เป็นต้น

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมพื้นบ้าน

ปรีชา อุยตระกูล (2520 : 104-107) ศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านจากตำบล รังกาใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา พบว่า วรรณกรรมพื้นบ้านที่ได้ศึกษา สะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์และสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ท้องถิ่น ทำให้ทราบระบบการปกครองและความเป็นมาของบ้านเมือง ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานที่คงอยู่ นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นระบบครอบครัว ระบบเศรษฐกิจ ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี ของชาวรังกาใหญ่ ในขอบเขตหนึ่งเท่าที่นิทานหรือวรรณกรรมจะทำได้

ชนิศา พินธุสาร (2526 : 25-125) ได้ศึกษาวรรณกรรมไทยรามัญ ตำบล ชันหมาก จังหวัดลพบุรี พบว่า สื่อของนิทานส่วนใหญ่ต้องการให้รู้จักปรับตัวอยู่ในสังคมส่วนใหญ่เป็นนิทานตลก ไม่ปรากฏนิทานประเภทนิยาย จากสาระวรรณกรรมทำให้ทราบว่าชาวรามัญมีอุปนิสัยสนุกสนานไม่กังวล แม้เคยสิ้นชาติ ยังสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างสันติสุข สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ดี และแฝงคติเกี่ยวกับการปลุกเร้า ความอดทน ความกตัญญู การเคารพในความคิดของผู้อื่น สะท้อนความสัมพันธ์ในครอบครัว ระบบเศรษฐกิจและความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา กฎแห่งกรรม ชาตินี้ชาติหน้า ผีสงฆ์เทวดา เป็นต้น

อุบลศรี อวรรณพันธุ์ (2529 : 65) ได้ศึกษาการทอผ้าไหมพุ่มเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า ช่างทอผ้าที่ตำบลพุ่มเรียงมีแบบลวดลายผ้าที่ใช้เป็นตัวอย่างการเก็บดอกเรียกว่า “ครุผ้า” ซึ่งจำแนกประเภทลายได้ดังนี้

1. ประเภทลายดอกไม้ ได้แก่ ลายดอกพิกุล ลายดอกพิกุลคู่ ลายดอกกุหลาบ ลายดอกบุหงา ลายดอกโบตั๋น ลายดอกเขี้ยวกระแต ลายดอกแก้ว ลายดอกมะลิ ลายดอกก้านแย่ง ลายก้านในดอก ลายดอกลอย ลายดอกถม และลายเครือวัลย์

2. ประเภทลายสัตว์ ได้แก่ ลายพญาคูขี้หอม ลายราชสีห์เข้าถ้ำ ลายชี่หนอน ลายช้าง ลายแมลงวัน ลายนกยูง ลายปลาตะเพียน ลายหูกวาง ลายลูกปลา

3. ประเภทลายเบ็ดเตล็ด ได้แก่ ลายราชวัตรโคม ลายราชวัตรเลข ลายดอกใหญ่ ลายดอกใหญ่ล้อมแมลงวัน ลายโคมเพชร ลายช่อเทพ ลายน้ำไหลพุ่มเรียง ลายข้าวหลามตัด ลายยอดแหลม ลายกังปลา ลายไทร ลายเปิด ลายธงบิน ลายมาเลเชีย ลายนพเก้า

สมบูรณ์ ชิตพงศ์ (2535 : 48) ได้ศึกษาการดำเนินการวิจัยและพัฒนาหลักสูตรฝักอาชีพรการทอผ้าไหมมัดหมี่ สำหรับประชาชนในชนบท พบว่า การมัดหมี่ในจังหวัดสุรินทร์ การทอผ้ามัดหมี่แบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ทอเพื่อใช้ในครัวเรือน และกลุ่มที่ทอเพื่อการค้า ผ้าไหมมัดหมี่ในจังหวัดสุรินทร์ มีรูปแบบในอดีตเป็นชนิดผ้าถุง สำหรับหญิงและผ้าถุงสำหรับชาย ผ้าถุงสำหรับหญิงมี 3 ชนิด คือ ผ้ามัดหมี่ทั่วไป และผ้ามัดหมี่ที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดสุรินทร์ คือ มัดหมี่โฮล และอัมพรม ส่วนผ้าถุงสำหรับชายมีลักษณะวิจิตรพิสดารเรียกว่าผ้าปูม ซึ่งค่อนข้างหายาก ราคาแพง ผู้ที่ทอได้มีจำนวนน้อยมาก สำหรับในปัจจุบันผ้าไหมมัดหมี่ในจังหวัดสุรินทร์ มีการพัฒนารูปแบบต่างๆ มากขึ้น เช่น ผ้าคลุมไหล่ ผ้าผืนคอ ผ้าปูโต๊ะ ผ้าหมี่ ผ้าติดผนัง และผ้าห่านาง

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผ้าไทย

ทองสุข วันแสน (2537 : 51 –57) ได้ศึกษาการพัฒนาหลักสูตรฝักอาชีพรการทอผ้าไหมมัดหมี่สำหรับประชาชนในชนบท โดยศึกษาการออกแบบลวดลายลงบนกระดาษกราฟ การออกแบบลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ลงบนกระดาษกราฟผู้ออกแบบจะทำความเข้าใจกับการคำนวณเส้นไหมพุ่งที่จะใช้ทอต่อผืนด้วย ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

1. การกำหนดจำนวนลำที่จะใช้ คำว่า “ลำ” หมายถึง การแบ่งจังหวะเส้นพุ่งที่ทำให้เกิดลวดลาย เส้นไหมในหนึ่งลำจะมีจำนวนคู่ 2,4,6,8 ฯลฯ โดยปกติแต่ละลำจะนิยมใช้ 4 หรือ 6 เส้น เพราะจะทำให้ลายไม่เล็กหรือใหญ่ไป

2. เขียนลายลงบนกระดาษกราฟให้พอดีกับจำนวนลำที่กำหนดไว้

3. แม่ลายผ้าไหมมัดหมี่ ลายผ้าไหมมัดหมี่ที่ทอกันในภาคอีสานและภาคกลางมีจำนวนมากมาย แต่จากการศึกษาดังกล่าวแล้ว สามารถจัดกลุ่มและคัดเลือกออกมาเป็น

แม่ลายพื้นฐานได้ 7 ลาย ได้แก่ หมี่ข้อ หมี่โคม หมี่บักจับ หมี่กงน้อย หมี่ดอกแก้ว หมี่ขอ และหมี่ใบไม้เป็นต้น

นอกจากลายพื้นฐานผ้าไหมมัดหมี่ทั้ง 7 ลายแล้วยังมีการนำลายมัดหมี่มาประสม ประสานให้เกิดลายใหม่ที่มีโครงสร้างใหญ่ขึ้น และมีรายละเอียดของลายมากขึ้น โดยลายเหล่านี้จะมีลักษณะแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีการเรียกชื่อตามลักษณะโครงสร้างของลาย เช่น หมี่นาจะจะมีรูปคล้ายหัวนา หมี่สนจะมีรูปคล้ายต้นสน และมีการนำเอาลายต่างๆ มาใช้รวมในผ้าไหมมัดหมี่ผืนเดียวกันให้เกิดลวดลายที่แปลกออกไป

ชาติ วรรณกุล (2541 : 97-110) ได้ศึกษาการผลิตผ้าไหมแพรวาในกาฬสินธุ์ โดยศึกษาข้อมูลจากเขตที่มีการทอผ้าไหมแพรวา 3 อำเภอ คือ อำเภอสหัสขันธ์ อำเภอสว่าง และอำเภอกำแพง พบว่า ลักษณะลายผ้าไหมแพรวา แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะคือ

1. ลายล่อง หมายถึง ลายที่มีความเรียบง่าย ประกอบด้วยสี 2 สี สีหนึ่งเป็นสีพื้นและอีกสีหนึ่งเป็นลาย ผ้าไหมแพรวาลักษณะนี้มีการใช้สีและลายไม่ยุ่งยาก เนื่องจากการทอมีสีน้อย การทอก็ไม่ยุ่งยาก สามารถทอได้เร็วและราคาไม่แพง

2. ลายจกหรือลายหยอด หมายถึง ลายที่มีการเพิ่มความพิเศษในการทอ แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

2.1 ลายล่องจก หมายถึง ลายที่จกดอกหรือเพิ่มดอกเข้าไปในลายล่องบน ผืนผ้า โดยปกติลายล่องมี 2 สี คือ สีพื้นและสีลาย หากเพิ่มดอกบนลายผ้า จะเรียกว่าลายจก

2.2 ลายเกาะจก หมายถึง ลายเกาะทั่วไปที่มีการจกดอก หรือเพิ่มดอกให้สวยงามนิยมเรียกว่า ลายดอกหรือลายเกาะ

3. ลายเกาะ หมายถึง ลายที่มีลักษณะเกาะเกี่ยวพันกันไป มีหลายสี การทอมีความยากขึ้น จึงมีราคาแพง

สุภาพร ดาไซ (2543 : 75-80) ได้ศึกษาความคิดเห็นต่อผ้าไหมมัดหมี่ของครูสอนตัดเย็บเสื้อผ้าในกรุงเทพมหานคร พบว่า ครูสอนตัดเสื้อผ้าส่วนใหญ่ มีอายุ 35 ปีขึ้นไป มีการศึกษาลดกว่าปริญญาตรี มีประสบการณ์ด้านการสอนออกแบบตัดเย็บเสื้อผ้า 10 ปีขึ้นไป เหตุผลในการนำผ้าไหมมัดหมี่มาใช้ออกแบบตัดเย็บเสื้อผ้า คือ เป็นการช่วยส่งเสริมผ้าที่ผลิตภายในประเทศ สถานที่เลือกซื้อคือร้านขายสินค้าพื้นบ้าน แหล่งผลิตที่เลือกซื้อคือขอนแก่น การเลือกซื้อจะพิจารณาลวดลายเป็นอันดับแรก ผ้าไหมมัดหมี่ที่นิยมใช้คือ ลวดลายสมัยใหม่ ลวดลายขนาดกลาง ผ้าที่มีความละเอียด จำนวนมัดหมี่ 4 สีขึ้นไป โครงสร้างการทอลายสองและสี่สีที่นำผ้าไหมมัดหมี่มาออกแบบตัดเย็บจะเป็นชุดราตรี ประเภทเสื้อและกระโปรง ใช้ไปในงานสังคม และปัญหาที่พบในการนำผ้าไหมมัดหมี่มาใช้ออกแบบตัดเย็บคือปัญหาลวดลาย

ประการ คุณารักษ์ (2545 : 125-130) ได้ศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้และการทอผ้าไหม : กรณีการทอผ้าไหมบ้านดาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสว่างภูมิ

จังหวัดร้อยเอ็ด สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านดาหยวกที่มีความผูกพันกับผ้าไหม ความต่อเนื่องพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงในกระบวนการทอผ้าไหม บทบาทหน้าที่ของสถาบันครอบครัว สถาบันทางสังคม ความสัมพันธ์ของผ้าไหมกับวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม และความเชื่อของคนในชุมชน และการส่งเสริมคุณค่าของผู้หญิงที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับผ้าไหม ซึ่งผู้หญิงบ้านดาหยวก จะมีบทบาทหลักในการทอผ้ามากกว่าผู้ชาย ผ้าไหมจึงมีส่วนสัมพันธ์กับผู้หญิงในช่วงวัยต่าง ๆ ตั้งแต่เกิดจนตาย

จากเอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมพื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่น แฝงคติธรรม ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยมและขนบธรรมเนียมประเพณีไว้ ทำให้เห็นกรอบในการดำรงชีวิตของคนในสังคมได้อย่างแยบยล และยังบันทึกสภาพสังคมและวัฒนธรรม เรื่องราวของสมาชิกในสังคมไว้ค่อนข้างละเอียด ผู้วิจัยจะใช้แนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวในการวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ ของ บ้านหนองบัวเพ็ง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ ต่อไป

บทที่ 2

ความรู้เกี่ยวกับจังหวัดชัยภูมิ

จังหวัดชัยภูมิเป็นอีกจังหวัดหนึ่งในเขตพื้นที่ภาคอีสาน เป็นจังหวัดเล็กๆ แต่ก็เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป โดยเฉพาะเรื่องการทอผ้าไหมและผ้ามัดหมี่ การทอผ้าไหมเป็นกระบวนการที่ละเอียดอ่อนและซับซ้อน แต่เป็นงานสร้างสรรค์และใช้ความรู้ความสามารถตลอดจนภูมิปัญญาของคนรุ่นก่อนๆ ถ่ายทอดเป็นขั้นตอนมาตามลำดับตั้งแต่โบราณ สำหรับพื้นที่จังหวัดชัยภูมิมีการเลี้ยงไหมและทำผ้าไหมอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ ซึ่งทำเป็นหัตถกรรมในครัวเรือน แหล่งที่ทำกันมากจนเป็นสินค้าพื้นเมืองที่ขึ้นชื่อ คือ ผ้าไหมอำเภอบ้านเขว้า อำเภोजัตุรัส อำเภอภูเขียว และอำเภอคอนสวรรค์ โดยเฉพาะชาวอำเภอคอนสวรรค์มีรายได้ส่วนใหญ่จากการเกษตร เช่น การทำนา ทำไร่ และงานหัตถกรรม ทำให้เศรษฐกิจของอำเภอในภาพรวมดีงานที่เป็นอาชีพเสริมของชาวอำเภอคอนสวรรค์ และมีการรวมกลุ่มอย่างเป็นระบบคือการทอผ้ามัดหมี่ หมู่บ้านที่มีชื่อเสียงในการทอผ้ามัดหมี่คือบ้านหนองบัวเพ็ง การทอผ้ามัดหมี่ที่หมู่บ้านนี้มีความสวยงาม ลวดลายแปลกใหม่มากมายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว นักเรียนระดับประถมศึกษาโรงเรียนบ้านหนองบัวเพ็งก็ได้รับการถ่ายทอดการทอผ้าจนสามารถทำได้ บ้านหนองบัวเพ็งจึงเป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งในอำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ ที่มีประวัติและสภาพพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่น่าสนใจศึกษาเพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการทอผ้ามัดหมี่ของหมู่บ้านนี้ดังนี้

1. ประวัติและสภาพทั่วไปของบ้านหนองบัวเพ็ง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ

1.1 ประวัติของบ้านหนองบัวเพ็ง

จากการสัมภาษณ์นายทวีศักดิ์ เลี้ยงพรหม อายุ 58 ปี สมาชิก อบต. พ.ศ.2540 ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดคำบอกเล่าประวัติในการเริ่มก่อตั้งบ้านหนองบัวเพ็งว่า ประมาณปีท่านอุปฮาด จันโท ซึ่งดำรงตำแหน่งอุปฮาดเมืองโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคามอพยพครอบครัวจากเมืองโกสุมพิสัย สู่เส้นทางตะวันตกเพื่อหาทำเลที่ตั้งหลักแหล่งและเดินทางมาพบที่ราบลุ่มที่เป็นทำเลอันอุดมสมบูรณ์ริมวังน้ำลึกประมาณ 3 ไร่เศษที่เต็มไปด้วยบัวงามนานาชนิดพร้อมบริเวณดังกล่าวเป็นผืนป่าอุดมสมบูรณ์มีสัตว์ป่าและพรรณไม้หลายชนิดจึงได้หยุดพักและตั้งรกรากบนที่เนินริมวังดังกล่าวด้านทิศใต้หนองน้ำ การดำรงชีพอาศัยน้ำจากวังดังกล่าวมาใช้อุปโภคบริโภคส่วนฝั่งของหนองน้ำเป็นที่ลาดชันทำให้เกิดความเหน็ดเหนื่อยในการชักขนจึงมักจะเรียกวังน้ำนี้ว่า “หนองบัวเพียวัง” ต่อมาเมื่อมีคนอพยพเข้ามาอาศัยมากขึ้นจึงได้ช่วยกันขุดปรับถมฝั่งของวังหนองบัวแห่งนี้ให้สามารถลงชักน้ำใช้อุปโภคบริโภคได้สะดวกจึงมีคนเรียกวังนั้นว่า “หนองบัวเพ็ง” (เพ เป็นภาษาพื้นบ้าน หมายถึง พัง, ร้าง, เสื่อมสลาย, ทำลายลง) ดังนั้น

บ้านหนองบัวเพวังจึงมีชื่อจากสภาพทางภูมิศาสตร์ ปี พ.ศ. 2457 ได้มีการเลือกผู้ใหญ่บ้านตามพระราชบัญญัติปกครองท้องที่เป็นครั้งแรกโดยมีผู้ใหญ่บ้านตามลำดับ ดังนี้

1. นายมีม ดนชัยภูมิ ปี พ.ศ. 2475-2478
2. นายกต เลี้ยงพรหม ปี พ.ศ. 2479-2492 (ครั้งแรก)
3. นายคำตัน นาริรักษ์ ปี พ.ศ. 2493-2497
4. นายกต เลี้ยงพรหม ปี พ.ศ. 2516-2536
5. นายเงิน แก้วประกาย ปี พ.ศ. 2516-2536
6. นายจวง วิเศษแสง ปี พ.ศ. 2536-2541
7. นายจิม พรหมภักดี ปี พ.ศ. 2541-ปัจจุบัน

ประมาณปี พ.ศ. 2485 ชาวบ้านได้ร่วมกันทำทำนบก้อนหนองบัวให้สูงขึ้นทำให้อาณาเขตของหนองบัวเพวังกว้างขึ้นและต่อมาได้ขอซื้อที่ดินของพ่อมีมเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของหนองบัวเพวัง (ปัจจุบันคือสระวัดประทุมวัน) จนเกิดความสง่างามมาจนถึงปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. 2512 บ้านหนองบัวเพวังได้แยกการปกครองของหมู่บ้านออกเป็นสองหมู่บ้าน เพื่อความสะดวกในการปกครองและตั้งชื่อหมู่บ้านเป็นบ้านหัวหนอง หมู่ที่ 5 (ซึ่งความจริงเป็นบ้านหนองบัวเพวังเดิมบ้านหนองบัวเพวังปัจจุบันคือบ้านหัวหนองเดิม) แต่ชาวบ้านมักเรียกบ้านของตนเองว่าบ้านหนองบัวเพวังทั้ง 2 หมู่บ้าน ผู้ปกครองตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านที่แยกใหม่คือ

1. นายหอม วิเศษแสง ปี พ.ศ. 2512 – 2518
2. นายทวีศักดิ์ เลี้ยงพรหม ปี พ.ศ. 2518 – 2535
3. นายโชติ วงศ์สาธิบ ปี พ.ศ. 2535 – ปัจจุบัน

ปัจจุบันบ้านหนองบัวเพวังจึงเป็นหมู่บ้านที่มั่นคง ชาวบ้านมีความพร้อมที่จะพัฒนาตนเองสู่ชุมชนเข้มแข็งโดยมีการรวมกลุ่มประกอบอาชีพเสริมรายได้จากภาคเกษตรกรรมหลังฤดูเก็บเกี่ยวหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ด้ายไทเร กลุ่มสตรีทอผ้า โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ กลุ่มพัฒนาแรงงาน เป็นต้น

1.2 สภาพทั่วไปของบ้านหนองบัวเพวัง

1.2.1 ด้านภูมิศาสตร์

บ้านหนองบัวเพวัง หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านโสก อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ ตั้งอยู่ห่างจากจังหวัดชัยภูมิไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 42 กิโลเมตร ตามเส้นทางลาดใหญ่-คอนสวรรค์ และห่างจากที่ว่าการอำเภอคอนสวรรค์ประมาณ 4 กิโลเมตร มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 145 ครัวเรือน ประชากรจำนวน 596 คน แยกเป็นชาย 287 คน เป็นหญิง 309 คน (จปฐ.2545) โดยมีนายจิม พรหมภักดี เป็นผู้ใหญ่บ้านองค์การบริหารพัฒนาหมู่บ้านได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการพัฒนาสตรีหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มกองทุน

หมู่บ้าน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มกองทุนโครงการแก้ไขปัญหาคาความยากจน (กข.คจ.) และกลุ่มอาชีพทอผ้ามัดหมี่ไทเร

สภาพพื้นที่ในอดีต เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งยังไม่มีมีการบุกเบิกเป็นพื้นที่ทำการเกษตรไร่นา ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กับป่าเป็นอย่างมาก ความเจริญยังไม่เกิดขึ้น เทคโนโลยียังไม่เข้ามามีบทบาท ชาวบ้านต้องพึ่งพาธรรมชาติและทรัพยากรที่มีอยู่ในการดำรงชีวิต โดยป่าในหมู่บ้านจะเป็นแหล่งอาหารและยารักษาโรค ซึ่งปัจจุบันมีน้อยมาก เนื่องจากจำนวนประชากรในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น ความต้องการพื้นที่ทำการเกษตรมากขึ้น มีการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ ทำให้การพึ่งพาธรรมชาติน้อยลงและสภาพธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

ในระยะแรก เมื่อความเจริญเริ่มเข้าสู่หมู่บ้าน ผู้อพยพเข้ามามีจำนวนมากขึ้น มีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติเกือบทั้งหมู่บ้าน ทุกคนช่วยกันบุกเบิกที่ดินทำกิน การเกษตรในสมัยแรกๆ มีการเพาะปลูกแบบธรรมชาติ ไม่มีการใช้สารเคมี ใช้ปุ๋ยคอกแทน นอกจากนี้มีการปลูกพืชผักไว้กินเองถ้าเหลือก็แบ่งขายและทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น การย้อมหมี่ ทอผ้ามัดหมี่ไทเร มีการเลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ เป็ด โค ควาย เป็นการเลี้ยงไว้บริโภค ถนนในหมู่บ้านตำบลใช้เดินทางทางไปมาได้สะดวกอยู่ใกล้เขตอำเภอ จังหวัด ยาวชนในหมู่บ้านได้ศึกษาหาความรู้ในเปอร์เซนต์สูงเนื่องจากการคมนาคมสะดวกและอยู่ใกล้สถานศึกษา

1.2.2 ด้านสังคม

ลักษณะทางสังคม ของบ้านหนองบัวเพวัง เป็นลักษณะสังคมเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมในครัวเรือนแบบเครือญาติ ซึ่งมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นจึงเกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในการทำงานหรือกิจกรรมต่างๆ เป็นอย่างดีไม่ว่าในชุมชนจะมีกิจกรรมอะไร เมื่อชาวบ้านรู้หรือได้รับการบอกเล่า ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือช่วยเหลืออย่างไม่มีเงื่อนไข จะเห็นได้จากคณะกรรมการหมู่บ้าน หรือคณะกรรมการกลุ่ม องค์การต่างๆ และราษฎรในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เคยเป็นคณะกรรมการบริหารกลุ่มหรือสมาชิกกลุ่มในหมู่บ้านเดิมแทบทั้งสิ้น และทุกคนพยายามอย่างเต็มที่ที่จะพัฒนาหมู่บ้านของตนเอง ด้วยการพึ่งพาตนเอง ซึ่งจะเห็นได้จากการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตขึ้นในหมู่บ้าน กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ ศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน กลุ่มพัฒนาสตรี กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มกองทุนโครงการแก้ไขปัญหาคาความยากจน (กข.คจ.) และกลุ่มกองทุนหมู่บ้าน สัมภาษณ์ นายจิม พรหมภักดี, นายบุญจอต หาชัยภูมิ และ นางสิดา จันทรโสณ ผู้ให้สัมภาษณ์, นางวาสนา ภูขยัน เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ทำการกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ไทเรบ้านหนองบัวเพวัง เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2546 และผู้นำท้องถิ่นในหมู่บ้านคนอื่นๆ ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ

การศึกษา ในอดีตสมัยปู่ ย่า ตา ยาย มีการเรียนหนังสือที่วัดหรือที่เรียกว่า การบวชเรียน ทำให้รู้หนังสือสามารถอ่านออกเขียนได้ ซึ่งส่วนใหญ่ผู้ชายจะได้เรียนหนังสือ ผู้หญิงต้องดูแลบ้านและครอบครัว ช่วยครอบครัวทำมาหากิน เป็นลักษณะหัตถกรรมในครัว

เรียนไม่จำเป็นต้องเรียนหนังสือ ผู้หญิงจะศึกษาหาความรู้แบบมีขอบเขตจำกัด แต่ปัจจุบันหญิงชายมีความเสมอภาคกัน ชาวบ้านจะส่งบุตรหลานเข้าเรียนในระดับประถมศึกษาที่โรงเรียนบ้านหนองบัวเพ็งสุวรรณราษฎร์ทั้ง 2 หมู่บ้าน เมื่อสำเร็จการศึกษาและจะไปเรียนต่อ 70% ที่โรงเรียนมัธยมในตัวอำเภอ หรือวิทยาลัยต่างๆ ในตัวจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง ที่เหลือ 30% จะช่วยพ่อแม่ทำนา ทอผ้ามัดหมี่และรับจ้างทั่วไป

การสาธารณสุข ชาวบ้านหนองบัวเพ็งในอดีตเมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่สบาย หมอพื้นบ้านเป็นผู้รักษาโดยใช้ยาสมุนไพรหรือใช้ยากลางบ้านรักษาตามอาการของโรคที่เป็น หายบ้างไม่หายบ้าง หากเป็นหนักจึงไปโรงพยาบาลประจำอำเภอ หรือโรงพยาบาลประจำจังหวัด

ประเพณี ยึดสืบสองหรือประเพณี 12 เดือน เป็นประเพณีที่ให้สมาชิกในสังคมได้มีโอกาสรวมชุมนุมกันทำบุญเป็นประจำทุกๆ เดือน ผลที่ได้รับก็คือทุกคนมีโอกาสเข้าวัดใกล้ชิดพระพุทธศาสนาโดยได้ทำบุญทำทานมากยิ่งขึ้น และทำให้ประชาชนในย่านใกล้เคียงได้มีโอกาสคุ้นเคยและสามัคคีกันเป็นอย่างดี ส่วนผลทางอ้อมคือเมื่อว่างจากงานอาชีพแล้วมีจารีตบังคับให้ทุกคนเสียสละทำงานร่วมกันเพื่อสังคมส่วนรวมไม่ให้คนอยู่ว่าง ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนก็จะถูกสังคมลงโทษตั้งข้อรังเกียจอย่างจริงจัง ซึ่งยึดสืบสองหรือประเพณี 12 เดือน ของชาวอีสานหรือชาวคอนสวรรค์เรียงลำดับแต่ละเดือนมีดังนี้คือ เข้ากรรม ทำบุญคุณข้าว บุญข้าวจี บุญมาฆบูชา บุญพระเวส บุญสงกรานต์ บุญวิสาขบูชา บุญเบิกฟ้า บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา บุญกฐิน ซึ่งประเพณีทุกประเพณีชาวคอนสวรรค์ได้ถือปฏิบัติจนถึงปัจจุบันนี้ แต่บางอย่างก็ปรับเปลี่ยนไปตามยุคตามสมัย

ศาสนา ประชาชนทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ มีวัดประทุมวันบ้านหนองบัวเพ็งเป็นวัดประจำหมู่บ้าน มีเจ้าอาวาสคือพระครูปฐมธรรมนาถ เป็นศูนย์กลางในการสร้างความรัก ความสามัคคีของประชาชนในหมู่บ้าน และเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในหมู่บ้าน

1.2.3 ด้านเศรษฐกิจ

บ้านหนองบัวเพ็ง หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านโสก อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ มีพื้นที่ทำการเกษตร ประมาณ 1495 ไร่ โดยแบ่งเป็นที่นาจำนวน 1141 ไร่ และเป็นที่ทำไร่จำนวน 354 ไร่ (จากข้อมูล จัดเก็บภาษีบำรุงท้องที่ อบต. ปี 2545) ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านเกษตร อาชีพเสริมได้แก่ การเลี้ยงสัตว์ ทอผ้ามัดหมี่ไทเร ที่สามารถสร้างรายได้เข้าหมู่บ้านได้มากพอสมควร และปัจจุบันมีกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ไทเรบ้านหนองบัวเพ็ง ซึ่งเด็กและเยาวชนได้รับการถ่ายทอดจนสามารถมัดหมี่ ทอผ้าได้ตั้งแต่เยาว์วัย ทำให้เกิดการสร้างงานสร้างอาชีพ สร้างรายได้ให้กับหมู่บ้านประมาณเดือนละ 120,000 บาท ทำให้บ้านหนองบัวเพ็งเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจแบบพอเพียงสามารถพึ่งพาตนเองได้และในปีพ.ศ. 2542 บ้านหนองบัว

แพ้ว ได้รับรางวัลชนะเลิศหมู่บ้านเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ตามโครงการคัดเลือกกิจกรรมพัฒนาชุมชนดีเด่น

2. การทอผ้ามัดหมี่บ้านหนองบัวแพ้ว

ในอดีตชาวบ้านหนองบัวแพ้วปลูกหม่อนเลี้ยงไหมสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยปลูกหม่อนตามหัวไร่ปลายนาแล้วเก็บใบหม่อนมาเลี้ยงไหมและสาวเส้นไหมเมื่อได้แล้วก็นำมามัดหมี่ย้อมสีให้เกิดลวดลายสวยงาม และทอเป็นผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าโสร่งไหม ผ้าขาวม้าไหม เพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มในชีวิตประจำวันถ้ามีเหลือก็แบ่งให้ลูกหลานที่ไปทำงานต่างจังหวัด เช่น กรุงเทพฯ นำไปขายเพื่อได้เงินมาจับจ่ายใช้สอยในชีวิตประจำวันบ้าง ต่อมาปี พ.ศ. 2525 สำนักงานเกษตรอำเภอกอนสวรรค์ได้มาส่งเสริมสนับสนุนให้มีการจัดตั้งกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมโดยสนับสนุนงบประมาณในการสร้างห้องเลี้ยงไหมให้กับสมาชิกกลุ่มจำนวน 10 ห้อง ขนาดกว้าง 5 เมตร ยาว 10 เมตรซึ่งสร้างอยู่ในที่ดินของสมาชิกแต่ละคนแต่ปลูกหม่อนในที่เดียวกัน คือ โคกป่าช้า มีเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่วัตถุประสงค์ของการเลี้ยงไหมเพื่อประกอบอาชีพและทอผ้าไหมส่งเข้าประกวด ซึ่งได้รับรางวัล เช่น ชนะเลิศสาวไหม ระดับจังหวัดชัยภูมิ รางวัลชมเชยประกวดห้องเลี้ยงไหมระดับภาค, ประกวดผ้าโสร่งไหมได้รับรางวัล อันดับ 1 ในงานเจ้าพ่อพญาแล ปี 2529 ซึ่งเป็นงานบวงสรวงเจ้าพ่อพระยาแล ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเนื่องจากการทอผ้าไหมและปลูกหม่อนเลี้ยงไหมต้องใช้ระยะเวลาและมีขั้นตอนที่ยุ่งยากและยาวนานไม่คุ้มกับเวลาที่เสียไปเมื่อเทียบกับราคาขายอีกทั้งตลาดก็แคบ สมาชิกกลุ่มซึ่งมีนางสีดา จันทรโสม เป็นผู้นำได้มีความคิดนำเส้นด้ายโทเรมาเป็นวัตถุดิบ เนื่องจาก หาง่าย ลดขั้นตอนการผลิต คุณภาพดี สีไม่ตกใช้ได้กับทุกโอกาส ราคาถูกกว่าผ้าไหมครั้งต่อครั้งและเป็นที่ยอมรับกันในห้องตลาด สมาชิกกลุ่มได้จัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการเมื่อปี 2539 สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอกอนสวรรค์ได้ฝึกอบรมตัวแทนกลุ่มและสนับสนุนงบประมาณทุนดำเนินงานและวัสดุอุปกรณ์เป็นเงิน 25,000 บาท และได้ตั้งชื่อกลุ่มเป็น กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ไทเรบ้านหนองบัวแพ้ว มีสมาชิกจำนวน 40 คน

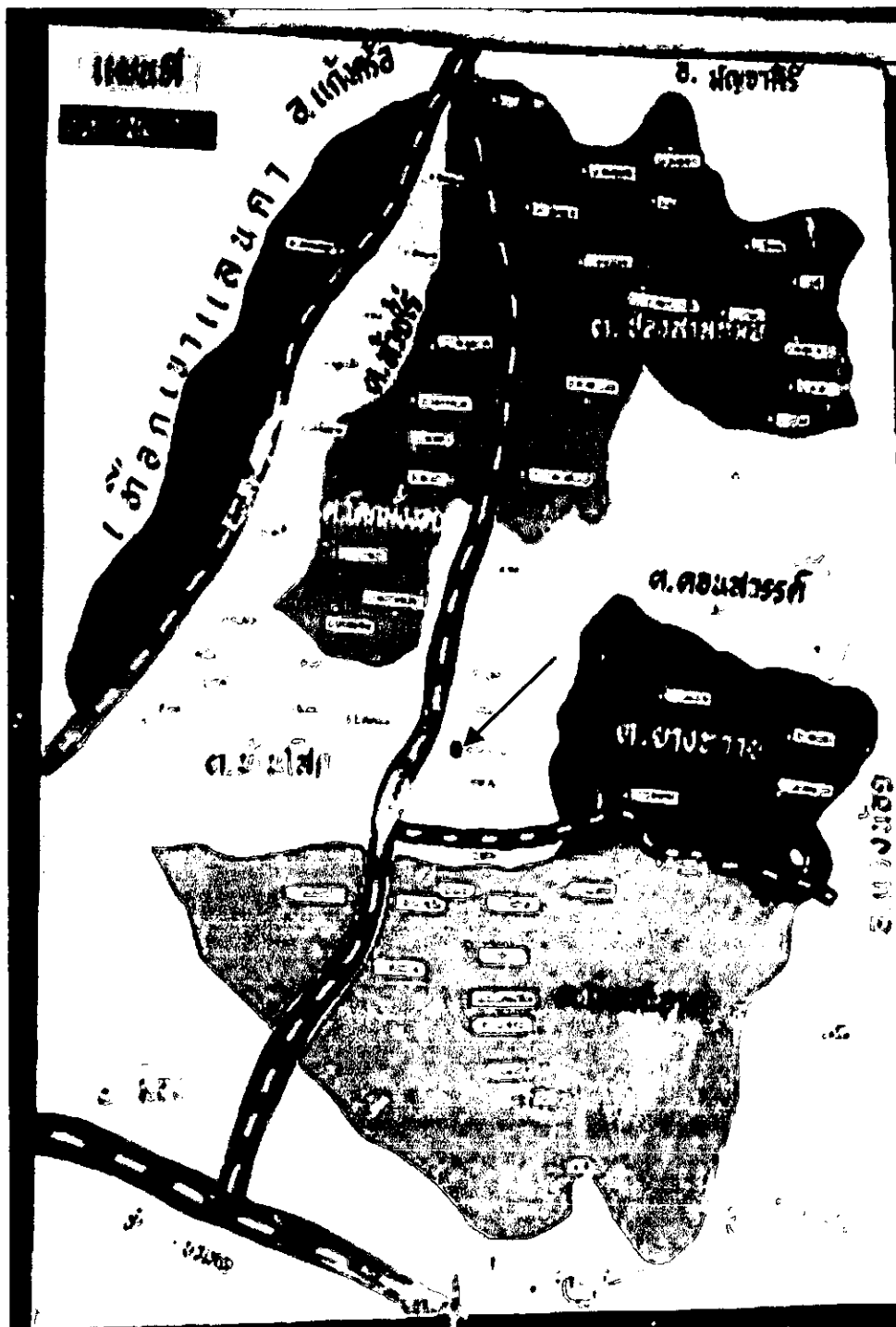
ในปี พ.ศ. 2539 หลังจากสมาชิกได้รับการฝึกอบรม ได้นำความรู้ไปพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้สวยงามมีคุณภาพ ทำให้ผ้ามัดหมี่ไทเรบ้านหนองบัวแพ้วเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย คือ ผ้ามัดหมี่ไทเร ผ้าพื้นไทเร ฯลฯ มีให้เลือกหลายแบบ ด้านการตลาดมีลูกค้ามาซื้อผลิตภัณฑ์ที่กลุ่มตลาดที่รับซื้อ ในจังหวัด เช่น อำเภอหนองบัวแดง อำเภอภูเขียว บ้านเขว้า ฯลฯ ตลาดต่างจังหวัด เช่น อุดรธานี ขอนแก่น บุรีรัมย์ พิจิตร พิษณุโลก ลพบุรีและสงขลา ขณะนั้นกลุ่มยังไม่มีมีการแปรรูปผลิตภัณฑ์และไม่มีการบรรจุภัณฑ์

ปี 2543 นางสีดา จันทรโสม ประธานกลุ่มอาชีพทอผ้ามัดหมี่ไทเรบ้านหนองบัวแพ้ว หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านโสก ได้รับรางวัลชมเชยผู้นำอาชีพก้าวหน้าและกลุ่มอาชีพทอผ้ามัดหมี่ไทเรบ้านหนองบัวแพ้ว หมู่ที่ 4 ได้รับรางวัลรองชนะเลิศ กลุ่มอาชีพดีเด่นในโครงการประกวดกิจ

กรมพัฒนาชุมชนดีเด่นและได้รับรางวัลที่ 1-3 การประกวดผ้ามัดหมี่ไทเร และการประกวดผ้ามัดหมี่งานเจ้าพ่อพญาแล

ปี พ.ศ. 2545 สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอคอนสวรรค์ได้สนับสนุนงบประมาณจากกรมพัฒนาชุมชนกระทรวงมหาดไทยในการพัฒนาผลิตภัณฑ์แปรรูปและบรรจุภัณฑ์ เป็นเงิน 60,000 บาท การดำเนินงานของกลุ่มฯ เป็นไปในลักษณะครบวงจร กล่าวคือ มีการผลิต การแปรรูป และจำหน่ายเอง สมาชิกและคณะกรรมการมีการแบ่งความรับผิดชอบเพื่อปฏิบัติตามระเบียบกลุ่มการทอผ้ามัดหมี่ไทเร การแปรรูป เป็นไปอย่างพิถีพิถันสวยงามประณีต คุณภาพผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯเป็นที่ยอมรับและต้องการของตลาดในท้องถิ่นและต่างจังหวัด ผลิตภัณฑ์มีความหลากหลาย มีหน่วยงานต่างๆ ส่งให้ทอผ้าชนิดต่างๆ เช่น เป็นผ้าตัดชุดที่ม สำหรับวัดๆที่ใช้ในการผลิตผ้าไทเรสำเร็จรูป สีย้อมก็เป็นสีเคมี แห่ลงชื่อวัสดุ คือ ร้านสุรชัยไหมไทย จังหวัดชัยภูมิ ชื่อวัสดุประมาณเดือนละ 150,000 บาท ด้ยสีเคมีซื้อจากร้านขายเส้นด้าย ผลิตภัณฑ์ผ้ามัดหมี่ไทเรได้ขึ้นทะเบียน หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ดีเด่นจังหวัดชัยภูมิ ปัจจุบันมีสมาชิก 102 คน ปี 2543 กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ไทเรบ้านหนองบัวเพวังได้รับรางวัลชนะเลิศกลุ่มอาชีพดีเด่น ในการประกวดกิจกรรมพัฒนาชุมชนดีเด่น ปี 2545

กลุ่มอาชีพทอผ้ามัดหมี่ไทเรบ้านหนองบัวเพวัง หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านโสก อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ เป็นกลุ่มอาชีพที่ดำเนินการมานานและมีการจัดตั้งเป็นกลุ่มอย่างเป็นทางการเมื่อพ.ศ. 2525 จนถึงปัจจุบันมีการดำเนินงานอย่างเป็นระบบทุกกิจกรรม ทั้งในด้านการหาปัจจัยการผลิต การผลิต การตลาด การประชาสัมพันธ์ และที่สำคัญได้ตอบสนองความต้องการของสมาชิกในด้านการเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และพัฒนาฝีมือในการย้อมสีการมัดหมี่ การทอผ้า การพัฒนาตลาดและแปรรูปผลิตภัณฑ์ทำให้ผ้ามัดหมี่ไทเรจำหน่ายได้ราคาดี และจำหน่ายได้มากโดยไม่มีปัญหาเรื่องการตลาด ทำให้สมาชิกมีรายได้และเกิดความภาคภูมิใจในผลิตภัณฑ์ของกลุ่มโดยใช้วิธีการ หลักการดำเนินงานจากหน่วยทางราชการ กรมการพัฒนาชุมชนกำหนดไว้ ที่สำคัญคือการดำเนินงานในรูปแบบของคณะกรรมการ สมาชิกกลุ่มร่วมกันเลือกสมาชิกที่มีคุณสมบัติ มีความรู้ และเสียสละ จึงทำให้กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ไทเรบ้านหนองบัวเพวังประสบความสำเร็จ

ภาพประกอบ 2 แผนที่อำเภอคอนสวรรค์

บทที่ 3

วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่

การสร้างสรรค์วรรณกรรมพื้นบ้านนั้น ผู้สร้างสรรค์ซึ่งเป็นสมาชิกของสังคม ย่อมถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดและจินตนาการของตนลงไปในวรรณกรรมโดยอาศัยบริบททางสังคม ซึ่งได้แก่สิ่งแวดล้อม และเหตุการณ์ต่างๆ ตลอดจนพฤติกรรมของคนในสังคมในขณะนั้นมาใช้เป็นวัตถุดิบในการสร้างสรรค์วรรณกรรม

การศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมวรรณกรรมพื้นบ้านที่เป็น นิทาน เรื่องเล่า และนิญา จากการสัมภาษณ์วิทยากรบ้านหนองบัวเพวัง อำเภอ คอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ มาวิเคราะห์ เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับชื่อลายผ้ามัดหมี่ในด้าน วิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อ การศึกษาและสิ่งแวดล้อม ดังต่อไปนี้

1. วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านวิถีชีวิต

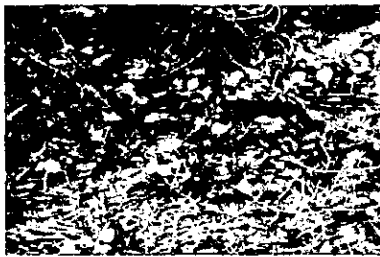
วิถีชีวิต หมายถึง แนวปฏิบัติของกลุ่มชนในสังคมหนึ่งเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ ลักษณะครอบครัว การประกอบอาชีพ และบทบาทสมาชิกในสังคม (ไพฑูรย์ สินลารัตน์. 2530 : 251)

วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ที่สะท้อนภาพวิถีชีวิตด้านสภาพความเป็นอยู่ ลักษณะครอบครัว การประกอบอาชีพ และบทบาทสมาชิกในสังคมมีทั้งหมด 24 เรื่อง ดังการวิเคราะห์ต่อไปนี้

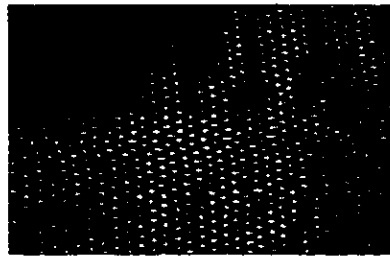
1.1 เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ “ลายปักจับ”

มีตายายคู่หนึ่งอยู่กินกันมานานแต่ไม่มีลูก วันหนึ่งตาและยายได้เดินป่าเพื่อหาพืชน้ำมัน ขุดเผือกขุดมันเพื่อนำมาทำเป็นอาหาร ในวันนั้นเดินจนเหนื่อย ก็ไม่ได้พืชน้ำมันกับเผือกมันเลย ด้วยความอ่อนเพลียของยายพอไปถึงร่มไม้ก็นั่งพัก และแล้วยายก็ร้องขึ้นด้วยความเจ็บปวด เพราะยายโดนหนามชนิดหนึ่งทิ่มเต็มไปหมด พอยายยืนขึ้นหนามนั้นก็ติดมากับผ้าถุงของยายซึ่งเป็นผ้าถุงไม่มีลาย ยายก็ลงมองผ้าถุงที่ตนเองใส่ ถูกทิ่มด้วยหนามเป็นระยะห่างพอดี ทำให้มองเห็นว่าผ้าถุงมีลายงามขึ้น ยายก็เลยถามตาว่า “หนามที่ติดผ้าถุงยายนี้ คือหนามอะไร” ตาตอบว่า “หนามปักจับ” พอกลับถึงบ้านยายก็คิดมัดหมี่ปักจับทอเป็นผ้าถุงใส่*

* ธรรมเนียม เลี้ยงพรม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง เมื่อ 20 เมษายน 2546.

บักจ๊ับ

ลายบักจ๊ับ

ภาพประกอบ 3 ภาพ “บักจ๊ับ” และ “ลายบักจ๊ับ”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับชื่อ “ลายบักจ๊ับ”

จากเรื่องเล่าจะเห็นว่า “ลายบักจ๊ับ” เกิดขึ้นมาจากการที่ยายนำรูปร่างลักษณะของ วัชพืชชนิดหนึ่งที่เป็นหนามแหลมเกิดในป่ามาคิดประดิษฐ์เป็นลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงาม การคิด ลายบักจ๊ับขึ้นมา แสดงถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นคนช่างสังเกต มีจินตนาการและมีศิลปะใน การออกแบบลายโดยการนำลักษณะของบักจ๊ับซึ่งมีลักษณะดอกเล็กๆมามัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ ด้วยวิธีการวางลายให้เต็มทั้งผืนผ้า ตรงลายบักจ๊ับก็จะนิยมใช้สีขาวเป็นส่วนใหญ่เพื่อให้ได้ลาย ที่ชัดเจน ส่วนสีอื่นก็จะใช้ตามความชอบ เช่น สีแดง น้ำเงิน เขียว ชมพู จากสิ่งธรรมชาติที่ พบเห็นในชีวิตประจำวัน ไม่สวยงามและไม่มีประโยชน์สามารถนำมาประดิษฐ์เป็นลายผ้าที่สวยงามได้

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายบักจ๊ับ”

ผ้ามัดหมี่ลายบักจ๊ับ สะท้อนวิถีชีวิตด้านความเป็นอยู่ และการทำมาหากินของ ชาวบ้าน ว่าต้องเดินทางเข้าป่าเพื่อหาหน่อไม้ ชูดเผือก ชูดมัน มาเป็นอาหารแต่ภาคอีสานพื้นที่ แห้งแล้ง พืชผักผลไม้ตามธรรมชาติมีน้อยมีจึงหายาก มีแต่วัชพืชขึ้นรก โดยเฉพาะบักจ๊ับวัชพืช ชนิดหนึ่งซึ่งเป็นหนามขึ้นเต็มไปหมด ทำให้ยายแก่ถูกหนามบักจ๊ับทิ่มแทงจนเจ็บปวด และ หนามนั้นยังเกาะติดเต็มชายผ้าถึงของยายทำให้ยายได้ความคิณามานาประดิษฐ์เป็นลายผ้ามัดหมี่ ลายบักจ๊ับขึ้น

1.2 นิทานเกี่ยวกับที่มาของ “ลายบักแปบ”

มีผัวเมียคู่หนึ่งแต่งงานกันใหม่ ๆ รักใคร่กันดีมาก ป่ลูกบ้านอยู่ชายทุ่งทำยมบ้าน มี อาชีพทำไร่ทำนา วันหนึ่งสองผัวเมียออกไปทุ่งนา เพื่อไปเก็บผักจึงได้เห็นต้นไม้อชนิดหนึ่งมีฝัก คล้ายฝักหมามุ่ยไม่แน่ใจว่ากินได้ก็เลยเก็บมาบ้านนำมาให้คนแก่ดู คนแก่บอกว่าผลของบักแปบ กินได้ไม่มีพิษ ด้วยลักษณะของบักแปบ ซึ่งไม่เคยรู้จักมาก่อน แล้วชื่อก็แปลกดี จึงทำให้ภรรยา

ของชายคนนั้นคิดมัดหมี่ปักแปบ แล้วทอจนเสร็จคำว่า “หมี่ลายปักแปบ” ก็เลยมีมาจนถึงปัจจุบัน *

ปักแปบ

ลายปักแปบ

ภาพประกอบ 4 ภาพ “ปักแปบ” และ “ลายปักแปบ”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของนิทานกับชื่อ “ลายปักแปบ”

จากนิทานจะเห็นว่า “ลายปักแปบ” เกิดจากความคิดที่จะนำรูปร่างลักษณะของปักแปบมาประดิษฐ์เป็นลายผ้ามัดหมี่ การคิดลายปักแปบขึ้นมา แสดงถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่โดยปกติทอผ้าเป็นอยู่แล้วและยังคิดสร้างสรรค์ลายขึ้นอีก จากความช่างสังเกต มีจินตนาการ และมีฝีมือในการทอผ้า จึงสามารถนำลักษณะรูปร่างของพืชผักที่เกิดจากธรรมชาติมาประดิษฐ์เป็นลายผ้าที่สวยงามโดยการนำลักษณะผลของปักแปบมาวางเรียง 4 มุม ต่อกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน มีดอกเชื่อมระหว่างรอยต่อของมุมร้อยต่อกันคล้ายอุบะ ระหว่างกลางช่องก็จะทำเป็นลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนขนาดเล็กและวางดอกอยู่ตรงกลางอีกชั้นหนึ่ง ชายผ้าดูก็จะทอเป็นฟันปลา 2 เส้นคู่

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายปักแปบ”

ผ้ามัดหมี่ลายปักแปบ สะท้อนวิถีชีวิตด้านสภาพความเป็นอยู่ การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ใกล้ชายทุ่ง ลำน้ำ และประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย เก็บผักตามชายทุ่งเพื่อนำมาประกอบอาหาร ผักบางชนิดก็มีลักษณะที่แปลกและหลายคนไม่รู้จัก ทำให้ภรรยาของชายผู้นี้พอเห็นรูปร่างลักษณะของปักแปบ ทำให้เกิดความคิดที่จะประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมี่ เป็นลายปักแปบขึ้นมา ซึ่งแสดงให้เห็นความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ลายผ้าแปลกๆ ใหม่ๆ ของชาวบ้าน

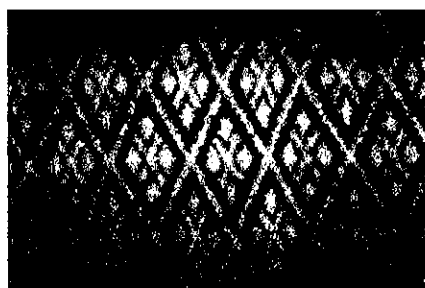
* ทำนอง วิเศษแสง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง. เมื่อ 20 เมษายน 2546.

1.3 หน้าที่เกี่ยวกับชื่อ “ลายดอกбакอี”

ลายดอกбакอีเขากะเอ็น
 ลายผ้าชิ้นในท้องถิ่น
 ดอกกระถินกะมัดได้
 ทอเป็นผืนผ้าแล้วกะแขวงงาม*

ดอกбакอี

ลายดอกбакอี

ภาพประกอบ 5 ภาพ “ดอกбакอี” และ “ลายดอกбакอี”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของผญากับชื่อ “ลายดอกбакอี”

จากผญาข้างต้นกล่าวถึงลายผ้าชิ้นในท้องถิ่นลายต่างๆ เช่น ลายดอกбакอีหรือลายดอกฟักทองและลายดอกกระถินว่าลายเหล่านี้ทอเป็นผ้าได้งามยิ่งนัก สำหรับลายดอกбакอีจะมัดลายตามรูปร่างลักษณะดอกฟักทองโดยให้ดอกฟักทองอยู่ตรงกลางในกรอบสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนที่เชื่อมต่อกันเป็นตาข่ายจนเต็มทั้งผืนผ้า และให้สีสลับกันอย่างสวยงาม

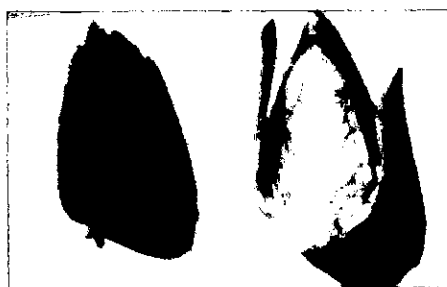
ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายดอกбакอี”

ลายผ้ามัดหมี่ “ลายดอกбакอี” สะท้อนด้านวิถีชีวิตของชาวชนบทที่ปลูกผักสวนครัวไว้ทุกบ้านเพื่อประกอบอาหาร เช่น พริก ขิง ข่า ตะไคร้ บวบ ฟักทอง เป็นต้น ผลฟักทองสามารถนำมาประกอบอาหารได้ทั้งคาว หวาน ส่วนดอกก็สามารถนำมาแกงหรือต้มกินกับน้ำพริกได้ ทั้งดอกและผลของฟักทองมีประโยชน์และให้คุณค่าทางอาหารมาก ชาวบ้านจึงปลูกแทบทุกครัวเรือนและเห็นดอกฟักทองสีเหลืองสดใสจึงนำลักษณะของดอกฟักทองมาคิดประดิษฐ์เป็นลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงามได้

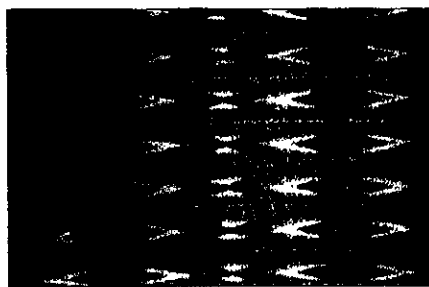
* บุญดา ดงทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านหนองบัวเพวัง เมื่อ 25 เมษายน 2546.

1.4 นิทานเกี่ยวกับ “ลายกาบปลี”

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว ยายสุขกับตาเสาร์อยู่กินกันมานานมีลูกหนึ่งคนแต่เป็นไข้ ป่วยตาย ตายายทั้งสองก็ไม่มีที่นาทำกิน ปลูกกระท่อมอยู่ริมห้วยท้ายหมู่บ้าน ตาสุขก็จะออกหาปลาเป็นอาหาร ถ้าได้มากก็จะแบ่งไปแลกข้าวมากิน ส่วนยายสุขก็จะเก็บผักตามชายทุ่ง ตัดปลีกล้วยและกล้วยที่แก่ไปแลกข้าวในหมู่บ้าน วันหนึ่งตาเสาร์และยายสุขก็นำปลาและกล้วยไปแลกข้าวในหมู่บ้านตามปกติ ก็ไปเจอกับยายแหวนกำลังนั่งทอดผ้าอยู่ ตาเสาร์กับยายสุขก็นำอาหารที่ตนมีเข้าไปแลกข้าว ยายแหวนก็แลกเปลี่ยนกับปลีกล้วยไว้ เพราะเห็นว่าปลีกล้วยใหญ่น่าจะแกงใส่ปลาอร่อย ยายสุขก็เลยพูดกับยายแหวนว่า “ทำไมยายแหวนไม่ลองมัดหมี่เป็นลายหวีกล้วยหรือลายปลีกล้วยบ้าง” ยายแหวนก็พูดกับยายสุขว่า “มันยากฉันคงทำไม่ได้หรอก” แต่พอยายสุขกับตาเสาร์กลับบ้าน ยายแหวนก็ลองเอาปลีกล้วยมานั่งดู ลองผ่าปลีกล้วย นั่งดูลักษณะของปลีกล้วยอยู่นาน จึงลองมัดหมี่ลายกาบปลีดู ยายแหวนก็มัดหมี่ได้สำเร็จ สวยงามจนเป็นที่รู้จักมาจนถึงปัจจุบัน *

กาบปลี

ลายกาบปลี

ภาพประกอบ 6 ภาพ “กาบปลี” และ “ลายกาบปลี”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของนิทานกับชื่อ “ลายกาบปลี”

จากนิทานจะเห็นว่า “ลายกาบปลี” เกิดขึ้นมาจากการที่ยายสุขเป็นคนบอกให้ยายแหวนลองนำลักษณะของปลีกล้วยมามัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ จนยายแหวนทำได้สำเร็จ ทำให้เห็นความช่างสังเกต จินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ของชาวบ้าน จากรูปร่างของพืชที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน นำมาประดิษฐ์เป็นลายผ้าที่สวยงาม และเป็นที่รู้จักสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน จากรูปภาพปลีกล้วยกับลายผ้ามัดหมี่ลายกาบปลี เมื่อเปรียบเทียบกันจะเห็นศิลปะในการดัดแปลงจากของจริงมาเป็นลายผ้าอย่างงดงาม

* ท่านอง วิเศษแสง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง เมื่อ 20 เมษายน 2546.

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายกาบปลี”

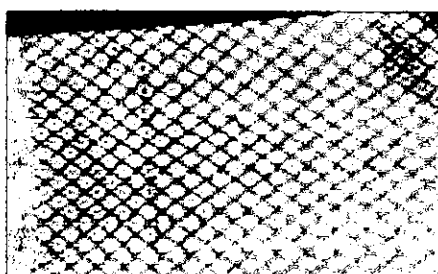
ผ้ามัดหมี่ลายกาบปลี สะท้อนวิถีชีวิตด้านความเป็นอยู่ และการทำมาหากินของชาวบ้านการตั้งบ้านเรือน การตั้งบ้านเรือนส่วนใหญ่ก็จะอยู่ตามชายทุ่งริมห้วยหนอง จับปลา หาเก็บผักจากลำห้วย ลำหนองมาเป็นอาหาร ถ้าได้มากพอก็จะนำไปแลกข้าว จะไม่มีการซื้อขายเหมือนในปัจจุบัน ส่วนใหญ่จะเป็นการแลกเปลี่ยน และมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างพ้อย่างน้อย ทำให้ยายแหวนซึ่งเอาข้าวแลกกับหัวปลีขายสุข เมื่อเห็นลักษณะของหัวปลีทำให้ยายได้ความคิดประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมี่เป็นลายกาบปลีขึ้น เรื่องนั้นนอกจากจะสะท้อนความเป็นอยู่และการทำมาหากินของชาวอีสานแล้ว ยังทำให้รู้ว่าทุกครัวเรือนทอผ้าใช้เอง และการคิดประดิษฐ์ลายส่วนใหญ่ก็จะได้มาจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวทั้งที่มีประโยชน์และไม่มีประโยชน์ แต่ก็สามารถนำมาประดิษฐ์เป็นลายผ้าที่สวยงามได้

1.5 นิทานเกี่ยวกับที่มาของ “ลายดาบักนัด”

วันหนึ่ง ยายทอง กำลังนั่งทอผ้ามัดหมี่อยู่ที่บ้าน มียายทองเดินทางมาจากอีกหมู่บ้านหนึ่ง นำบักนัด (สับประรด) มาแลกข้าว เพราะปีนั้นฝนแล้งมาก ยายทองก็แลกไว้ 3 ลูก แล้ววางบักนัด (สับประรด) วางไว้ใกล้ๆ กับที่นั่งทอหูก และทอไปดูลับประรดไป แล้วเกิดความคิดว่าดาสับประรดมองแล้วสวยงามดี ถ้ามัดลายหมี่นี้คงจะทำให้ได้ลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงามและแปลกตา ยายทองพักจากการทอหูกหนึ่งแฉะลายผ้ามัดหมี่ลายดาสับประรดจนสำเร็จ แล้วนำไปให้ลูกสาวดู แล้วทั้งยายทองกับลูกสาวก็ช่วยกันมัดหมี่ลายดาสับประรดจนเสร็จ นำไปย้อมตากแดดให้แห้ง แล้วนำมาทอได้หมี่ลายดาสับประรดเป็นผืนออกมาอย่างสวยงาม *

บักนัด (สับประรด)

ลายดาบักนัด

ภาพประกอบ 7 ภาพ “บักนัด” และ “ลายดาบักนัด”

* บัวลี เลี้ยงพรม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง. เมื่อ 20 เมษายน 2546.

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของนิทานกับชื่อ “ลายตาบักนัด”

จากนิทานจะเห็นว่า “ลายตาบักนัด” เกิดขึ้นมาจากยายตองนำสับประตมาแลกข้าวกับยายทอง ซึ่งยายทองเป็นผู้ที่มีฝีมือในการทอผ้ามัดหมี่ พอได้เห็นรูปร่างลักษณะของตาสับประตก็เห็นว่าแปลกและสวยดีจึงคิดประดิษฐ์เป็นลายผ้ามัดหมี่ลายตาสับประตขึ้นมา ด้วยการวางลายตาสับประตในลักษณะตาข่ายเว้นช่องว่างพอสวยงามเชื่อมต่อกันจนเต็มทั้งผืนผ้า แสดงถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นคนช่างสังเกตและจินตนาการ จากสิ่งธรรมดาที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน นำมาประดิษฐ์เป็นลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงาม

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายตาบักนัด”

ผ้ามัดหมี่ลายตาบักนัด สะท้อนภาพวิถีชีวิตด้านความเป็นอยู่ของชาวบ้านจะเห็นได้ว่า ผู้หญิงชาวอีสานในสมัยก่อนจะต้องทอผ้าเป็น เพื่อใช้เองในครัวเรือน หลังจากเสร็จจากฤดูเก็บเกี่ยว นอกจากนี้ก็จะไม่มีการซื้อขายอย่างเช่นปัจจุบัน จะอยู่กันแบบพี่แบบน้อง ใครมีอะไรมากก็แบ่ง หรือนำมาแลกกับเพื่อนบ้านในส่วนของตนเองไม่มี จึงเป็นสังคมที่สงบสุข จะเห็นได้จากการที่ยายตองนำสับประตมาแลกข้าวกับยายทอง จนทำให้ยายทองเห็นรูปร่างลักษณะของตาสับประต จนเกิดความคิดที่นำไปประดิษฐ์เป็นลายผ้ามัดหมี่ จนได้ลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงามและประณีต

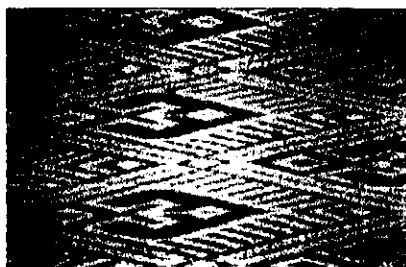
1.6 นิทานเกี่ยวกับลาย “แกนข้าวโพด”

ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาและทอผ้ามัดหมี่เป็นอาชีพเสริมหลังจากฤดูเก็บเกี่ยว วันหนึ่งมีพ่อค้ามาหาซื้อผ้ามัดหมี่เพื่อเร่ขายได้มาถามหาผ้ามัดหมี่ลายแกนข้าวโพด (ซังข้าวโพด) ซึ่งชาวบ้านในหมู่บ้านนี้ไม่เคยทำ ไม่มีใครมัดผ้ามัดหมี่ลายนี้เลย ยายกุลก็ได้พูดคุยกับพ่อค้าเกี่ยวกับลักษณะของลายแกนข้าวโพดที่ยากได้พ่อค้าก็เลยนำแกนข้าวโพดให้ยายกุลดู พอยายกุลได้ดูลักษณะแกนข้าวโพดก็เลยลองมัดหมี่ลายแกนข้าวโพดดู จนยายกุลทำได้สำเร็จ ออกมาเป็นลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงาม เป็นที่รู้จักมาจนถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน *

* สมจิต ดีบ้านโสภ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง, เมื่อ 20 เมษายน 2546.

แกนข้าวโพด

ลายแกนข้าวโพด

ภาพประกอบ 8 ภาพ “แกนข้าวโพด” และ “ลายแกนข้าวโพด”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของนิทานกับชื่อ “ลายแกนข้าวโพด”

จากนิทานจะเห็นว่า “ลายแกนข้าวโพด” เกิดขึ้นมาจากการที่พ่อค้าได้มาหาซื้อผ้ามัดหมี่เพื่อไปขาย แต่กำหนดว่าอยากได้ลายแกนข้าวโพด ซึ่งชาวบ้านในหมู่บ้านนี้ไม่เคยทำ จนเมื่อยายกุลได้พูดคุยกับพ่อค้า และเห็นลักษณะของแกนข้าวโพดจึงพยายามมัดหมี่ลายแกนข้าวโพดจนสำเร็จ การคิดลายแกนข้าวโพดขึ้นมา แสดงถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นคนช่างสังเกตและช่างจินตนาการ จากรูปร่างของแกนข้าวโพดซึ่งไม่มีประโยชน์ สามารถนำมาประดิษฐ์เป็นลายผ้าที่สวยงาม และเป็นที่รู้จักสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

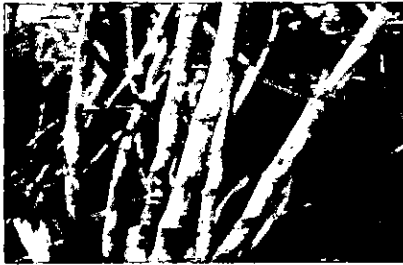
ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายแกนข้าวโพด”

จะเห็นได้ว่าผ้ามัดหมี่ “ลายแกนข้าวโพด” สะท้อนวิถีชีวิตของชาวบ้านเกี่ยวกับการทำมาหากิน การประกอบอาชีพส่วนใหญ่ก็ทำเกษตรกรรม คือทำนา หลังจากฤดูเก็บเกี่ยวก็จะทอผ้ามัดหมี่เป็นอาชีพเสริม เมื่อพ่อค้ามีความต้องการ ผ้ามัดหมี่ลายแกนข้าวโพด ยายกุลเห็นลักษณะแกนข้าวโพดทำให้ยายกุลพยายามมัดหมี่ลายแกนข้าวโพดจนสำเร็จ สวยงาม จนเป็นที่รู้จักมาจนถึงรุ่นลูกหลาน

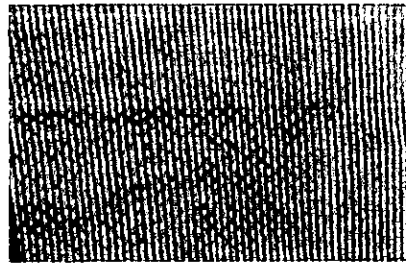
1.7 นิทานเกี่ยวกับ “ลายหมี่ข้อ”

กาลครั้งหนึ่ง มีตาแสงกับยายจันทร์ อพยพจากที่อื่นมาอาศัยที่ดินของเพื่อนบ้านปลูกกระท่อมอยู่ที่ชายทุ่ง อาศัยเก็บผัก หาของป่าไปขายและรับจ้างเพื่อประทังชีวิต วันหนึ่งตาแสงกับยายจันทร์ก็ไปรับจ้างตัดอ้อย วันนั้นแดดร้อนมาก ยายรู้สึกเหนื่อยและระคายจากขนของอ้อยมาก ก็เลยนั่งพักใต้ต้นไม้ ตาแสงตัดอ้อยมาลำหนึ่ง ปอกเรียบร้อยแล้ว แก้เหนื่อย ก่อนที่ตาจะปอกอ้อย ยายจันทร์มองไปที่อ้อย ยายจันทร์ก็เกิดความคิดขึ้นมาทันที ข้อของอ้อยดี ยิบดีนะตาเป็นข้อๆ ถ้ายายมัดหมี่เป็นข้ออย่างนี้ ทอแล้วคงจะได้ผ้าลายสวยดี ดูแล้วเป็นลายที่มัดง่ายอีกด้วย พอตกเย็นตาแสงกับยายจันทร์ กลับถึงบ้าน อาบน้ำกินข้าวกินปลาเสร็จเรียบร้อยแล้ว ยายก็พูดกับตาว่า จะมัดหมี่ลายข้ออ้อย ตาก็เห็นด้วย เพราะแปลกดี วันต่อมายายจันทร์ก็เริ่มมัดหมี่

ลายข้ออ้อยทันทีจนเสร็จแล้วนำไปย้อมและทอได้ผ้ามัดหมี่ออกมาสวยงาม จึงเรียกว่าหมี่ข้อ มาจนถึงปัจจุบัน *

ลำอ้อย

ลายหมี่ข้อ

ภาพประกอบ 9 ภาพ “ลำอ้อย” และ “ลายหมี่ข้อ”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับชื่อ “ลายหมี่ข้อ”

จากนิทานจะเห็นว่า “ลายหมี่ข้อ” ซึ่งเป็นลายดั้งเดิมมาแต่โบราณ เกิดขึ้นจากการที่ยายจันทร์นำรูปร่างลักษณะของลำอ้อย ที่มีลักษณะเป็นปล้องๆ ถัดประดิษฐ์เป็นลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงาม แสดงให้เห็นว่ายายจันทร์เป็นคนช่างสังเกตจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว นำรูปร่างลักษณะของพืชมาดัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงามได้

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายหมี่ข้อ”

ผ้ามัดหมี่ลายหมี่ข้อ สะท้อนวิถีชีวิต ด้านความเป็นอยู่ การตั้งบ้านเรือนและการทำมาหากินของชาวบ้าน ซึ่งนิยมปลูกบ้านใกล้ลำห้วย หนอง คลอง บึง เพื่อสะดวกในการทำมาหากินและประกอบอาชีพนอกจากการทำนาจะเป็นอาชีพหลักแล้ว การทำไร่อ้อย ไร่มัน ไร่ปอ ก็พบได้ทั่วไปหลังจากฤดูเก็บเกี่ยวของชาวบ้าน ทำให้ตาแสงกับยายจันทร์จินตนาการรูปร่างลักษณะของลำอ้อยที่แบ่งเป็นข้อๆ มาประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมี่เป็นลายหมี่ข้อ

1.8 นิทานเกี่ยวกับที่มาของ “ลายพาดิน”

บักเซียงเป็นเด็กเกเร ไม่ค่อยช่วยงานพ่อแม่ และยังมีนิสัยขี้ลัก(ขโมย) ทำให้ยายสีต้องตีบักเซียงทุกครั้งที่ทำผิด และสอนเรื่องบาปบุญ แต่ก็หัดนิสัยขี้ลักของบักเซียงไม่ได้ วันหนึ่งยายสีกับตาอยู่ก็ออกไปทำนาปล่อยวัวตามปกติ ปล่อยให้บักเซียงอยู่บ้านคนเดียว บักเซียงเลยนึกขึ้นได้ว่าจะไปลักของบ้านเศรษฐีในหมู่บ้าน พอไปถึงบ้านเศรษฐีบักเซียงก็เข้าไม่ได้เพราะคน

* บุญตา คงทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง. เมื่อ 20 เมษายน 2546.

เต็มไปหมด บักเซียงจึงแอบไปหลังบ้านก็ไปเจอกับห่าน จึงได้ลักห่านของเศรษฐีไป 2 ตัว ตัวผู้กับตัวเมีย บักเซียงก็กลับมาบ้านมาทำเล้าให้ห่านอยู่ พอตาอยู่กับยายสืบทอดมาจากการทำนา เห็นห่านก็รู้ได้ทันทีว่าบักเซียงลักมาได้ดี บักเซียง บักเซียงเลยให้สัญญากับยายสืบทอดต่อไปนี้จะเลิกลักของ แต่ขอให้มันได้เลี้ยงห่านสองตัวนี้ ยายสืบทอดตกลง จากห่านสองตัวก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ บักเซียงก็พูดว่าลักษณะของห่านสวยดีน่าจะมาเป็นลายผ้ามัดหมี่ได้ พอยายสืบทอดรูปร่างลักษณะของห่านสวย คอยาว จึงคิดมัดหมี่ลายห่าน จนมีลายห่านสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน *

ห่าน

ลายห่าน

ภาพประกอบ 10 ภาพ “ห่าน” และ “ลายห่าน”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของนิทานกับชื่อ “ลายห่าน”

จากนิทานจะเห็นว่า “ลายห่าน” เกิดขึ้นมาจากการที่บักเซียงไปขโมยห่านที่บ้านเศรษฐีมาเลี้ยงไว้จนยายสืบทอดเห็นรูปร่างลักษณะของห่านสวย คอยาว ลำตัวอ้วนขาวและกระพือ 2 ปีกจึงนำมาคิดประดิษฐ์เป็นลายผ้ามัดหมี่ขึ้นมา แสดงถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นคนช่างสังเกตและมีศิลปะในการวางลายตามลักษณะรูปร่างห่านทำให้เกิดลายห่านยืนหันหน้าชนกันเป็นคู่ๆ เรียงเป็นแถวๆ ดูสวยงามมีระเบียบและยังทำลายอื่นแทรกกระหว่างแถวของลายห่านอีกด้วย

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายห่าน”

ผ้ามัดหมี่ลายห่าน สะท้อนวิถีชีวิตด้านความเป็นอยู่และการทำมาหากินของชาวบ้านที่ต้องออกไปทำไร่นา เลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย เป็ด ไก่ และห่าน เป็นต้น เพื่อนำมาใช้แรงงานและเป็นอาหาร สภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านก็มีทั้งคนที่มีฐานะร่ำรวย ปานกลาง และยากจน จนทำให้บักเซียงซึ่งมีฐานะยากจนเกิดความอยากได้สิ่งของคนอื่นจึงไปขโมยของที่บ้านเศรษฐีแต่ได้ห่านมา และบักเซียงยังได้แนะนำยายสืบทอดเป็นแม่ให้คิดประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมี่ลายห่านขึ้นมาอีกด้วย เรื่องนี้นอกจากสะท้อนความเป็นอยู่และการทำมาหากินและฐานะ

* ท่อน หิรัญวรรณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพ็ง เมื่อ 20 เมษายน 2546

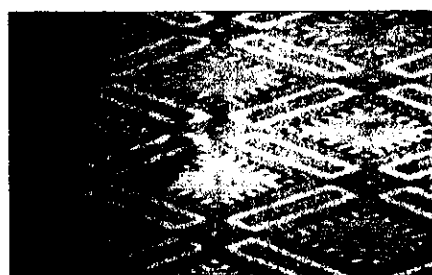
ของชาวอีสาน ยังทำให้รู้ว่าทุกคนรู้จักการทอผ้าแม้แต่เด็กผู้ชายก็ยังสามารถแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการออกแบบลายผ้าได้

1.9 นิทานเกี่ยวกับที่มาของ “ลายแมงดา”

มีครอบครัวตาเสากับยายมา ปลุกบ้านอยู่ริมน้ำ มีอาชีพทำนามีลูกชายหนึ่งคนชื่อว่า บักเหมบ บักเหมบมีลักษณะปากผ้า พุดไม่ค่อยชัด แต่หาปลาเก่งวันหนึ่งบักเหมบก็ได้ออกไปหาปลาที่ลำน้ำซึ่งเหมือนเดิม วันนั้นนอกจากจะได้ปลาแล้วยังได้แมงดาอีกหลายตัว พอได้ปลาจำนวนเพียงพอแล้วบักเหมบก็ได้กลับบ้าน นำปลาที่ได้มาให้ตาเสากับยายมา ยายมาก็ตำน้ำพริกแมงดา ซึ่งเป็นที่ติดอกติดใจของบักเหมบ บักเหมบก็พูดขึ้นว่า “แมงดานอกจากจะมีกลิ่นหอมทำอาหารอร่อยแล้ว ลักษณะและรูปร่างของแมงดา ยังแปลกอีก” ตาเยายมาเมื่อได้ฟังบักเหมบพูดก็มีความคิดว่าจะลองมัดหมี่ลายแมงดาดู ยายมาก็เลยไปหาพรรคพวกในหมู่บ้าน ช่วยกันคิดมัดหมี่ลายแมงดา จนทอสำเร็จออกมาเป็นผืน ตั้งชื่อว่า “ลายแมงดา” จนเป็นที่รู้จักจนถึงปัจจุบัน *

แมงดา

ลายแมงดา

ภาพประกอบ 11 ภาพ “แมงดา” และ “ลายแมงดา”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของนิทานกับชื่อ “ลายแมงดา”

จากนิทานจะเห็นว่า “ลายแมงดา” เกิดขึ้นมาจากการที่บักเหมบ ได้แมงดามาให้ยายมาตำน้ำพริกและบักเหมบมีความช่างสังเกตรูปร่างลักษณะที่แปลกของแมงดาซึ่งเป็นสัตว์น้ำประเภทแมลงชนิดหนึ่งมีกลิ่นหอมและรับประทานได้ จึงได้แนะนำให้ยายมาทอผ้ามัดหมี่ลายแมงดา ยายมาได้ปรึกษาพรรคพวกในหมู่บ้านช่วยกันคิด “ลายแมงดา” ขึ้นมาจนสำเร็จเป็นรูป

* ท่อน หิรัยวรรณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพ็ง. เมื่อ 20 เมษายน 2546.

แมงดาสี่เทาหลายๆตัว แต่ละตัวอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนสี่เหลี่ยมวางเรียงรายติดต่อกันไป ทั้งผืนดูละเอียดสวยงาม

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายแมงดา”

ผ้ามัดหมี่ลายแมงดา สะท้อนวิถีชีวิตด้านความเป็นอยู่ และการทำมาหากินของชาวบ้าน โดยมีอาชีพทำนาที่มีการปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำ ซึ่งภาคอีสานก็มีแม่น้ำสายหลักไหลผ่าน ได้แก่ แม่น้ำมูล แม่น้ำชี ซึ่งในเรื่องนี้ก็มีแม่น้ำชีไหลผ่านทำให้ชาวบ้านได้ใช้ในการเกษตรกรรมและการจับสัตว์น้ำมาใช้ประกอบอาหาร ทำให้บักแหมบซึ่งได้ไปหาปลาที่แม่น้ำชีแล้วสามารถจับปลาและได้แมงดามาด้วย แมงดาเป็นสัตว์น้ำชนิดหนึ่งลำตัวขนาดเล็กสีดำมีกลิ่นหอมรับประทานได้เมื่อนำแมงดามาประกอบอาหารโดยตำเป็นน้ำพริกที่หอมอร่อย จากการที่แมงดามีรูปร่างที่แปลกทำให้บักแหมบบอกให้ยายมาลองมัดหมี่ลายแมงดา จนยายและคนในหมู่บ้านช่วยกันคิดทำได้สำเร็จออกมาเป็นผืนตั้งชื่อว่า “ลายแมงดา”

1.10 เรื่องเล่าเกี่ยวกับ “ลายก้างปลา”

เด็กชายอุทัยและเด็กหญิงดวงใจ สองพี่น้องกลับจากโรงเรียนพร้อมกับความหิวและเหน็ดเหนื่อย ทั้งสองตะโกนถามแม่มาแต่ไกลว่า “แม่ วันนี้มีอะไรกินบ้าง หิวข้าวจังเลย” แม่ตอบว่า “แม้อย่างไรทำอะไรเลยลูก จะมีก็แต่ของเก่าที่เหลือจากพ่อกับแม่กินเมื่อตอนกลางวันโน้นละ” อุทัยกับดวงใจวิ่งไปเปิดฝาชีดูกับข้าว เด็กทั้งสองมองเห็นแต่ก้างปลาอยู่ในจาน เขาเลยถือไปให้แม่อู พร้อมทั้งต่อว่าแม่ด้วยความหิวและน้อยใจที่แม่บอกไปกินก้างปลา “นี่แม่อูนี่สิ มันมีแต่ก้างปลา นี่วางอยู่ในจาน จะให้ลูกๆ กินก้างหรือไง แม่เอาแต่นั่งมัดหมี่ทั้งวันเลย ไม่ทำกับข้าวไว้ให้ลูกเลย” อุทัยต่อว่าแม่ ส่วนน้องคือดวงใจ ก็เอาแต่ร้องไห้ ส่วนอุทัยยังพูดต่ออีกว่า “นี่แม่ บอกลูกกินก้างปลา แม่ก็มัดหมี่ก้างปลาซะ” อุทัยพูดประชดแม่ทิ้งท้าย ส่วนแม่ได้ยินลูกพูดอย่างนั้น ก็มองไปที่ก้างปลาวางอยู่ที่พื้น เอ! มัดหมี่ลายก้างปลาอย่างที่ลูกว่าก็คงจะดี เดี่ยวจะลองดู แต่ตอนนี้ขอไปทำอาหารให้ลูกกินก่อน แม่ของอุทัยและดวงใจคิดหลังจากที่ทำอาหารเสร็จแล้ว ก็ลองมัดหมี่ลายก้างปลาทันที จนมีลายก้างปลา มาจนถึงปัจจุบัน *

* สิดา จันทรโสม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพ็ง. เมื่อ 20 เมษายน 2546.

ก้างปลา

ลายก้างปลา

ภาพประกอบ 12 ภาพ “ก้างปลา” และ “ลายก้างปลา”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับชื่อ “ลายก้างปลา”

จากเรื่องเล่าจะเห็นความสัมพันธ์ระหว่างลายผ้า “ลายก้างปลา” กับก้างปลา เกิดขึ้นมาจากการที่เด็กชายอุทัยและเด็กหญิงดวงใจ กลับจากโรงเรียนด้วยความหิว แม่จึงบอกให้ไปดูอาหารในฝาชี แต่ก็พบแต่ก้างปลา ทำให้เด็กชายอุทัยน้อยใจแม่จึงพูดประชดว่า ก็มัดหมี่ลายปลาไปเลยไม่ต้องมาสนใจลูกพอแม่ได้ยินลูกพูดก็เลยเกิดความคิดนำเอารูปร่างลักษณะของปลา มาประดิษฐ์เป็นลายผ้าโดยใช้จินตนาการและมีศิลปะในการออกแบบลายตามลักษณะรูปร่างของก้างปลาหลายๆ ตัววางเรียงกันให้ครึ่งของปลาแต่ละตัวติดกันทุกตัวจนเต็มทั้งผืนผ้า ส่วนตรงปากของปลาก็จะเป็นฟองอากาศทั้งขนาดเล็กและใหญ่ลอยสลับกับตัวปลา สีที่ใช้ก็จะมีหลายสีเพิ่มความสวยงามและเห็นลายที่ชัดเจนมากขึ้น จะเห็นว่าจากก้างปลาที่ไม่มีประโยชน์ในตอนแรกก็สามารถใช้เป็นแรงบันดาลใจในการคิดประดิษฐ์ลายผ้าที่สวยงามได้

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายก้างปลา”

ผ้ามัดหมี่ลายก้างปลา สะท้อนภาพวิถีชีวิตด้านความเป็นอยู่ของชาวบ้าน พอเสร็จจากงานไร่งานนา แม่บ้านก็จะอยู่บ้านทอผ้าเพื่อเก็บไว้ใช้ในครัวเรือนหรือใช้เป็นของฝาก ถ้ามีจำนวนมากก็จะนำไปขายเพื่อจะได้นำเงินมาใช้จ่ายในครอบครัว จากเรื่องเล่าจะเห็นว่า นอกจากแม่บ้านจะมีหน้าที่ทอผ้าแล้วจะต้องเตรียมหุงหาอาหารให้ลูกและสามี ส่วนลูกๆ ก็มีหน้าที่ศึกษาหาความรู้ ด้วยวัยที่ยังเด็กเมื่อกลับจากโรงเรียนก็หิว หวังว่ากลับถึงบ้านแม่คงจะเตรียมอาหารไว้ให้ แต่แม่ก็มัวแต่ยุ่ง มัดหมี่ก็เลยลืมหน้าที่ตรงนี้ ทำให้ลูกเกิดความน้อยใจ พูดประชดให้แม่มัดหมี่ลายก้างปลา เรื่องนี้สะท้อนว่าแม่บ้านมีหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบดูแลครอบครัวทุกอย่างและต้องทอผ้าไว้ใช้เองในครัวเรือนตามหน้าที่และด้วยใจรักจึงทำอย่างสุดฝีมือจนบางครั้งลืมหน้าที่อย่างอื่นไปบ้าง

1.11 นิทานเกี่ยวกับที่มาของ “ลายนกยูง”

กาลครั้งหนึ่งมีครอบครัว ตาเข้มนักยายดอน มีลูกชายหนึ่งคนคือบักหม้อ บักหม้อนิสัยดีช่วยพ่อแม่ทำงานอย่างขยันขันแข็ง ทุกเช้าบักหม้อจะออกไปปล่อยควายแต่เช้ามืด ตาเข้มนักยายดอนก็จะออกไปทำนาและส่งข้าวถวาย (อาหารเช้า) บักหม้อทุกเช้า วันหนึ่งหลังจากปล่อยควายเสร็จ ยายดอนก็ชวนบักหม้อเข้าไปเก็บเห็ดในป่าลึก เพื่อมาทำเป็นอาหารกลางวัน ทั้งสองแม่ลูกก็ช่วยกันหาเห็ด บักหม้อทั้งหาเห็ด ทั้งตื่นเต้นที่ได้เห็นสัตว์ป่ามากมาย โดยเฉพาะนกยูงหางสวยงาม บักหม้อก็พยายามที่จะจับนกยูงไปเลี้ยงที่บ้าน แต่โดนยายดอนห้ามไว้ บักหม้อเลยพูดกับยายดอนว่า “ถ้าอย่างนั้นแม่ก็จำลักษณะของนกยูงไว้ซิ กลับไปมัดเป็นลายผ้ามัดหมี่” พอได้ฟังลูกชายพูดยายดอนก็เห็นด้วย เพราะรูปร่างลักษณะของนกยูงแปลกและสวยงาม แต่แม่ไม่รู้จะทำได้มัย พอตกเย็น ตาเข้มนักยายดอน บักหม้อ กินข้าวแดง (อาหารเย็น) เสร็จเรียบร้อย ยายดอนก็ลองนั่งมัดลายหมี่ ลายนกยูงดู ใช้เวลาหลายวันจึงมัดเสร็จ แล้วนำมาทอเป็นลายผ้ามัดหมี่ ลายนกยูงอย่างสวยงาม และมัดเหมือนกับนกยูงจริงๆ คนที่ชมยายดอนมากที่สุด คือ บักหม้อลูกชาย และชาวบ้านในหมู่บ้าน พอได้เห็นลายนกยูงก็ให้ยายดอนสอนให้ จนเป็นที่รู้จักมาจนรุ่นลูกรุ่นหลาน *

นกยูง

ลายนกยูง

ภาพประกอบ 13 ภาพ “นกยูง” และ “ลายนกยูง”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของนิทานกับชื่อ “ลายนกยูง”

จากนิทานจะเห็นว่า “ลายนกยูง” เกิดขึ้นมาจากยายดอนชวนบักหม้อลูกชายเข้าไปเก็บเห็ดในป่าและได้พบนกยูง บักหม้ออยากจับนกยูงมาเลี้ยงไว้ที่บ้านแต่ยายดอนไม่ยอม บักหม้อจึงบอกยายดอนให้จำรูปร่างลักษณะของนกยูง จนนำมาคิดประดิษฐ์เป็นผ้ามัดหมี่ที่สวยงาม การคิดประดิษฐ์ลายนกยูงขึ้นมา นำมาประดิษฐ์เป็นลายผ้าที่สวยงาม จากรูปร่างของนกยูงก็สัมพันธ์กับลายผ้ามัดหมี่ลายนกยูง ซึ่งเมื่อมองลายผ้าก็รู้ได้ทันทีว่าเป็นลายอะไร

* สมคิด ดีบ้านโสภ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง, เมื่อ 20 เมษายน 2546.

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายนกยูง”

ผ้ามัดหมี่ลายนกยูง สะท้อนภาพวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เกี่ยวกับความเป็นอยู่และการทำงานกินของชาวบ้าน อาชีพหลักหรือการเกษตร ส่วนใหญ่ก็จะทำนา เลี้ยงสัตว์เพื่อช่วยงาน คือควายช่วยในการไถนา อาหารการกินส่วนใหญ่ ก็จะได้จากธรรมชาติ เก็บเห็ดหรือของป่า เพื่อมาใช้ประกอบอาหาร จนทำให้ยายดอนกับบักหมี่ลูกชายเข้าไปเก็บเห็ดในป่า ได้เห็นนกยูง จึงทำให้ยายดอนเกิดความคิดที่จะนำรูปร่างลักษณะของนกยูงมาประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมี่ลายนกยูงขึ้นและก็ได้ลายนกยูงที่เหมือนของจริงอย่างสวยงามและประณีต

1.12 นิทานเกี่ยวกับที่มาของ “ลายไก่”

กาลครั้งหนึ่งมีสามีภรรยาคนหนึ่งแต่งงานกันมาหลายปี เพิ่งจะมีลูก ทั้งคู่ทำไร่มันสำปะหลังกับไร่ปอ เลี้ยงไก่ เลี้ยงเป็ด ไว้เป็นอาหาร ภรรยาต้องแกว่งโคลนตลอด ก็ไม่ได้ออกไปช่วยสามีทำไร่มันสำปะหลัง ไร่ปอ ก็ทอดผ้าอยู่ที่บ้าน วันหนึ่งกำลังนั่งทอดผ้าอยู่ ก็เห็นไก่ที่ตัวเองเลี้ยงไว้ พิกไข่ออกมาเป็นลูกไก่จำนวนมาก แม่ไก่ก็จะพาลูกไก่ออกหิวเหย้าหาอาหาร ด้วยความน่ารักของไก่และลูกไก่ ทำให้คิดที่จะนำรูปร่างลักษณะของไก่มามัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ แต่ความคิดนี้ก็นานจนคลอเคลียแข็งแรงแล้ว จึงลงมือมัดหมี่ลายไก่ และทอดออกมาได้สำเร็จเป็นผืนอย่างสวยงาม ประณีตและเหมือนไก่จริงๆ ลายไก่ซึ่งเป็นที่รู้จักของคนในหมู่บ้าน และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน *

รูปไก่

ลายไก่

ภาพประกอบ 14 ภาพ “ไก่” และ “ลายไก่”

* สมคิด ดีบ้านโสภ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านหนองบัวเพวัง. เมื่อ 20 เมษายน 2546.

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของนิทานกับชื่อ “ลายไก่”

จากนิทานจะเห็นว่า “ลายไก่” เกิดขึ้นมาจากสามีภรรยาคนหนึ่งอยู่กินกันมานาน ภรรยาเพิ่มมีลูกท้องแก่ไม่ได้ออกไปช่วยสามีทำไร่ อยู่บ้านทอผ้า ก็เห็นไก่ที่ตัวเองเลี้ยงไว้ จึงเกิดความคิดที่จะนำรูปร่างลักษณะของไก่มาคิดประดิษฐ์เป็นผ้ามัดหมี่ การคิดลายไก่ขึ้นมา แสดงถึงความเป็นคนช่างสังเกตและช่างจินตนาการของชาวบ้าน จากรูปร่างของสัตว์ที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน นำมาประดิษฐ์เป็นลายผ้าที่สวยงามและเป็นที่รู้จักสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายไก่”

ผ้ามัดหมี่ “ลายไก่” สะท้อนวิถีชีวิตด้านความเป็นอยู่ และการทำมาหากินของชาวบ้าน นอกจากการทำนาแล้วจะเห็นว่า บางครอบครัวก็ทำไร่มันสำปะหลัง ไร่ปอ เลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ เป็ด ไข่เป็นอาหาร ส่วนภรรยา นอกจากจะช่วยสามีในไร่แล้ว ก็จะต้องทำอาหารและทอผ้าไว้ใช้ในครอบครัว จึงทำให้ภรรยาคนหนึ่งท้องแก่ ออกไปช่วยสามีในไร่ไม่ได้ ก็ทอผ้าอยู่กับบ้าน เห็นไก่ที่ตัวเองเลี้ยงไว้ จึงเกิดความคิดที่จะประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมี่เป็นลายไก่ขึ้น เรื่องนี้นอกจากสะท้อนความเป็นอยู่และการทำมาหากินของชาวอีสานแล้วยังทำให้รู้ว่าทุกครัวเรือนทอผ้าใช้เองอีกด้วย

1.13 นิทานเกี่ยวกับที่มาของ “ลายกระต่าย”

กาลครั้งหนึ่งมีพรานป่าได้ออกไปล่าสัตว์ในป่า ส่วนภรรยาและลูกก็เข้าป่าไปด้วย แต่เก็บฟืน เก็บหน่อไม้ เพื่อนำมาเป็นอาหาร ถ้าได้มากก็จะนำไปแลกข้าวเปลือกกับเพื่อนบ้าน วันนั้นนายพรานก็ได้สัตว์หลายตัว พอตกเย็นก็เตรียมตัวจะกลับบ้าน ก็เจอกระต่ายป่าหลายตัว นึกถึงลูกสาวที่เคยพูดว่า อยากได้กระต่ายมาเลี้ยงไว้ดูเล่น ก็เลยพยายามจับกระต่ายให้ได้ แต่จับอยู่นานได้แต่ตัวเดียว นายพรานก็เลยกลับบ้านเอากระต่ายที่ตัวเองจับได้มาให้ลูกสาว ลูกสาวก็ดีใจมาก นายพรานก็พูดกับลูกสาวว่า “คราวหลังพ่อจะจับมาให้อีก วันนี้น้ำมันค่ำก็เลยจับได้แค่ตัวเดียว” ด้วยความที่อยากได้ลูกสาวของนายพรานก็เลี้ยงดูกระต่ายอย่างดี เช้าวันหนึ่งลูกสาวนายพรานก็กำลังให้ผักบุงกับกระต่าย เห็นแม่กวาดลานบ้านอยู่ก็เลยเรียกแม่มาดูความน่ารักของกระต่ายหยาว ตัวขาวน่ารัก แม่ก็เดินมาดูกระต่ายกับลูกสาว พอเห็นความน่ารักของกระต่าย ก็เกิดความคิดที่จะนำรูปร่างลักษณะของกระต่ายมามัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ จนทำให้สำเร็จออกมาเป็นผืนผ้ามัดหมี่ลายกระต่ายที่สวยงามและเหมือนจริง *

* ท่านอง วิเศษแสง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง.
เมื่อ 20 เมษายน 2546.

กระต่าย

ลายกระต่าย

ภาพประกอบ 15 ภาพ “กระต่าย” และ “ลายกระต่าย”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ ของนิทานกับชื่อ “ลายกระต่าย”

จากนิทาน จะเห็นว่า “ลายกระต่าย” เกิดขึ้นมาจากนายพรานจับกระต่ายมาให้ลูกสาวเลี้ยงไว้ที่บ้าน จนภรรยาเห็นรูปร่างลักษณะของกระต่าย หูยาว ลำตัวน่ารัก จึงนำมาคิดประดิษฐ์เป็นผ้ามัดหมี่ที่สวยงาม การคิดลายกระต่ายขึ้นมา แสดงถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นคนช่างสังเกต และช่างจินตนาการ จากรูปร่างของสัตว์ที่พบเห็น นำมาประดิษฐ์เป็นลายผ้าที่สวยงาม และเป็นที่รู้จักสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน จากรูปกระต่ายก็สัมพันธ์กับลายผ้ามัดหมี่ลายกระต่าย ซึ่งเมื่อมองลายผ้าก็รู้ได้ทันทีว่าลายอะไร

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายกระต่าย”

ผ้ามัดหมี่ลายกระต่าย สะท้อนภาพวิถีชีวิตด้านความเป็นอยู่ และการทำมาหากินของชาวบ้านว่าต้องเดินทางเข้าป่าไปล่าสัตว์ หาหน่อไม้มาเป็นอาหาร เก็บฝืนมาใช้ในการหุงต้มอาหาร จนทำให้นายพรานจับกระต่ายป่ามาให้ลูกสาวเลี้ยงไว้ที่บ้าน พอภรรยาเห็นเกิดความคิดที่จะนำรูปร่างลักษณะของกระต่ายมาประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมี่เป็นลายกระต่ายได้อย่างประณีตและงดงาม

1.14 เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ “ลายม้าน้ำ”

แม่สีดาคิดลายผ้ามัดหมี่ที่จะส่งเข้าประกวดระดับจังหวัด เกณฑ์ของการประกวดครั้งนี้ให้เป็นลายที่เกี่ยวกับสัตว์ แม่สีดานึกไม่ออกว่าจะใช้ลายอะไรดีในการประกวด เพราะลายสัตว์ที่มีอยู่ก็มากมายหลายชนิด และก็มัดเป็นลายหมี่ไปแล้ว เช่น ลายกระรอก ลายนกยูง ลายไก่ ฯลฯ แต่ก็มีคนเสนอให้แม่สีดามัดลายม้า น้ำ แม่สีดาก็เกิดความคิดที่จะมัดลายม้า น้ำ และนึกจินตนาการภาพม้า น้ำคงจะตัวโตเหมือนม้าที่เคยเห็น และแม่สีดาก็รู้ว่าม้า น้ำเป็นสัตว์ทะเล แต่แม่สีดาไม่เห็นไปเที่ยวทะเล ก็เลยคิดว่าถึงแม้ท้องถื่นของชาวอีสานจะไม่มีทะเล ก็สามารถที่จะมัดหมี่ลายสัตว์ที่เป็นสัตว์น้ำทะเลได้ หลังจากที่ได้ตกลงใจจะมัดลายม้า น้ำ วันหนึ่งแม่สีดาก็ได้ดูสารคดีที่เกี่ยวกับสัตว์น้ำทะเล แม่สีดาก็เห็นม้า น้ำในโทรทัศน์เป็นครั้งแรกก็ผิดหวัง เพราะม้า น้ำ

ในความคิดของตัวเองกับม้าน้ำจริงๆ ต่างกันโดยสิ้นเชิง เมื่อเห็นลักษณะของม้าน้ำแล้วก็มัดลายมัดหมี่จนทอออกมาเป็นผืนได้ส่งเข้าประกวดระดับจังหวัด ได้รางวัลที่ 2 *

ม้าน้ำ

ลายม้าน้ำ

ภาพประกอบ 16 ภาพ “ม้าน้ำ” และ “ลายม้าน้ำ”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับชื่อ “ลายม้าน้ำ”

จากเรื่องเล่าจะเห็นความสัมพันธ์ระหว่างชื่อลายผ้ากับม้าน้ำ เนื่องจากนางสีดาจำลักษณะของม้าน้ำที่ได้ดูจากรายการสารคดีทางโทรทัศน์จึงนำมาคิดประดิษฐ์เป็นลายผ้าตามลักษณะม้าน้ำโดยการวางลายเป็นสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนตามแนวนอนเว้นช่องว่างพอสวยงามตรงปลายแหลมของสี่เหลี่ยมจะมีม้าน้ำเกาะอยู่สองตัวแต่ตัวม้าน้ำจะหันหน้าออกจากกัน วางในแนวนอนสลับเป็นฟันปลาจนเต็มทั้งผืนผ้า การคิดลายม้าน้ำขึ้นมาแสดงถึงความพยายามในการสร้างลายใหม่ ๆ จากจินตนาการและธรรมชาติผสมผสานกันมัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงาม

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายม้าน้ำ”

ผ้ามัดหมี่ลายม้าน้ำ สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของของชาวบ้านที่เปลี่ยนไป ในสมัยก่อนการทอผ้ามัดหมี่ จะทอเพื่อใช้ในครัวเรือนหรือใช้เป็นของฝากญาติผู้ใหญ่เท่านั้น แต่ในปัจจุบันจะทอเพื่อการค้าขายและการประกวด ถ้าได้รับรางวัลหรือชนะเลิศก็จะสร้างชื่อเสียงให้กับผู้ทอและชุมชนนั้น ดังนั้นจึงมีการคิดพัฒนาลายผ้าใหม่ ๆ ขึ้นอยู่เสมอ

1.15 นิทานเกี่ยวกับที่มาของ “ลายไธสงงอด”

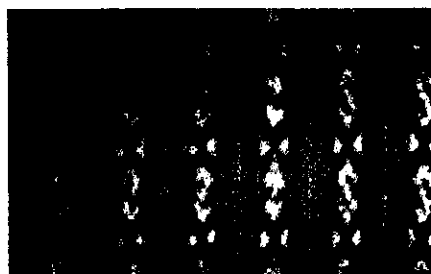
มีตาดายคู่หนึ่งอาศัยอยู่ในป่า ก็ได้ออกไปเก็บฟืน หาปลา เพื่อมาเป็นอาหาร ตาจะเป็นคนลงหาปลาในหนอง ส่วนยายก็จะเก็บฟืนอยู่ใกล้ๆ พอตกเย็นก็จะกลับบ้าน ตาดายก็นำฟืนที่เก็บได้มาเก็บไว้ใต้ถุนบ้าน ช่วยกันจวนจะเสร็จยายก็ร้องขึ้นด้วยความเจ็บปวด ตาก็เลย

* สีดา จันทรโสม เป็นผู้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง. เมื่อ 5 พฤษภาคม 2546.

ถามว่า “ยายแกเป็นอะไร” ยายก็ตอบว่า “ไม่รู้ตัวอะไรก็ด” ตาก็รื้อกองฟืนก็เห็นแมงงอด (แมงป่อง) ตาก็เลยมาเอาไรแมงงอด (เหล็กแหลมขนาดเท่าหัวเข็มหมุด) ออกให้ยายด้วยความเจ็บปวดและเห็นลักษณะของไรแมงงอด พอยายหายดีแล้วก็เลยจำลักษณะไรแมงงอดมามัดเป็นลายมัดหมี่ และตั้งชื่อลายนว่า “ไรแมงงอด” *

แมงงอด

ลายไรแมงงอด

ภาพประกอบ 17 ภาพ “แมงงอด” และ “ลายไรแมงงอด”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของนิทานกับชื่อ “ลายไรแมงงอด”

นิทานจะเห็นว่า “ลายไรแมงงอด” เกิดขึ้นมาจากยาคิดนำรูปร่างของไรแมงงอดมาประดิษฐ์เป็นลายมัดหมี่ด้วยการนำลักษณะของไรแมงงอดที่มีขนาดเล็กคล้ายตะขอยลายแหลมวางในแนวตั้งสลับกับเส้นตรงสี่เหลี่ยมเส้นสลับสี่เหลี่ยมเพื่อให้เห็นลายได้ชัดเจนยิ่งขึ้น การคิดลายไรแมงงอดขึ้นมาแสดงถึงภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการทอผ้าและคิดลายผ้าที่มีอยู่ในตัวทุกคน บางลายก็เกิดจากประสบการณ์ที่ถูกแมงป่องต่อยกับตนเองอย่างเจ็บปวดมาประดิษฐ์เป็นลายผ้าที่สวยงามได้

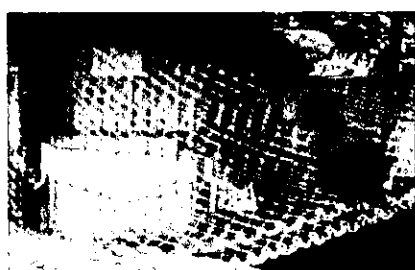
ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายไรแมงงอด”

จะเห็นได้ว่าผ้ามัดหมี่ลายไรแมงงอด สะท้อนวิถีชีวิตเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ และการทำมาหากินที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นการเก็บเศษไม้มาทำฟืน การหาปลาจากลำน้ำมาทำเป็นอาหาร โดยเฉพาะการเก็บฟืนเมื่อถึงฤดูแล้งซึ่งมีไม้แห้งยืนต้นตายมากชาวบ้านจึงต้องเก็บฟืนมาไว้เป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้มอาหารเตรียมไว้ใช้ในหน้าฝน ลักษณะครอบครัวก็อยู่กันสองคน ดยายไม่มีลูก แต่ก็ใช้ชีวิตไปตามอัตภาพ จากการใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ยายซึ่งถูกแมงป่องต่อย จึงเกิดความคิดที่จะนำลักษณะของเหล็กในของแมงป่องมาประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมี่ เป็นลายไรแมงงอดขึ้นมา จนเป็นที่รู้จักมาจนถึงปัจจุบัน

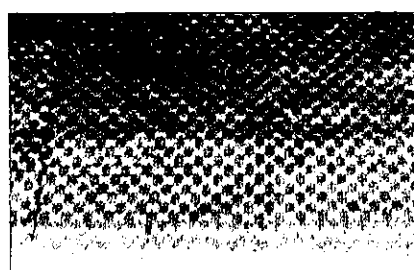
* ท่อน หิรัญวรรณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง. เมื่อ 20 เมษายน 2546.

1.16 เรื่องเล่าเกี่ยวกับ “ลายดาวแห”

มีสามีภรรยาคนหนึ่ง สามีมีอาชีพสานแหขาย ส่วนภรรยามีอาชีพรับจ้างมัดหมี่เป็นประจำ วันหนึ่งภรรยาบอกว่า “มัดหมี่ลายไหนๆ ก็มัดหมดแล้ว คนที่มาว่าจ้างก็บอกว่า ให้คิดลายใหม่ๆ บ้างจะได้ทอแล้วขายดี” เพราะคนที่มาซื้อผ้าเขาต้องการลายแปลกๆ ใหม่ๆ” ส่วนผู้เป็นภรรยาก็นั่งคิด แต่ก็คิดไม่ออก สามีเลยถามว่า “นั่งคิดอะไรเป็นนานสองนาน ภรรยาตอบว่า “ไม่รู้จะมัดหมี่อะไรดี ลายไหนๆ ก็มัดแล้ว” สามีเลยพูดที่เล่นที่จริงว่า “ก็มัดลายดาวแหที่ฉันกำลังสานอยู่นี่ไง คงสวยดีนะ ภรรยาดีใจมากที่สามีพูดอย่างนั้น เพราะผู้เป็นภรรยามองดูดาวแหที่สามีกำลังสานนั้นมันจะประยุกต์มาเป็นลายผ้ามัดหมี่ได้จริงๆ หลังจากนั้นภรรยาก็เลย จัดการมัดหมี่ลายดาวแหทันที ตั้งแต่นั้นมาก็เลยรู้จักและมัดลายดาวแหมาจนถึงปัจจุบัน *

ดาวแห

ลายดาวแห

ภาพประกอบ 18 ภาพ “ดาวแห” และ “ลายดาวแห”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับเรื่อง “ลายดาวแห”

จากเรื่องเล่าจะเห็นว่า “ลายดาวแห” เกิดขึ้นมาจากสามีภรรยาที่มีอาชีพสานแหขายและนำภรรยาซึ่งมีอาชีพรับจ้างมัดหมี่ แต่คิดลายมัดหมี่ไม่ได้สามีจึงแนะนำให้มัดหมี่ลายดาวแห ภรรยาจึงนำรูปร่างลักษณะของดาวแหมาประดิษฐ์เป็นลายผ้าตามรูปร่างลักษณะของดาวแหที่สานเป็นตาข่ายทั้งผืน ตรงชายแหจะใช้โซ่ที่มีน้ำหนักมาถ่วง ชายผ้าถุงก็จะทำในลักษณะพื้นปลาสองเส้นคู่คล้ายกับโซ่ที่ติดกับแห การคิดลายดาวแหแสดงถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่ช่างสังเกตและใช้จินตนาการนำรูปร่างของเครื่องมือในการทำมาหากินมาเป็นต้นแบบประดิษฐ์เป็นลายผ้าที่สวยงามได้

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายดาวแห”

ผ้ามัดหมี่ลายดาวแห สะท้อนภาพวิถีชีวิตด้านความเป็นอยู่ เกี่ยวกับการประกอบอาชีพของชาวอีสาน จะเห็นว่าอาชีพหลักของชาวอีสานคือทำนา แต่พอว่างจากหน้านาหรือใน

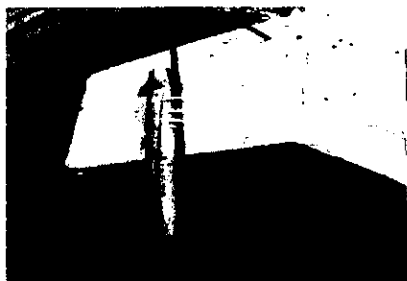
* สมคิด ดีบ้านโสท เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง, เมื่อ 20 เมษายน 2546.

ช่วงเย็นที่กลับจากการทำนา ก็จะหาอาชีพเสริม พ่อบ้านส่วนใหญ่ก็จะสานแห สลิง หรือเครื่องจักสานตามความถนัดของแต่ละคนเพื่อใช้เองและขาย แม่บ้านก็จะทอผ้ามัดหมี่ใช้เองและรับจ้างมัดหมี่เป็นอาชีพทำให้ต้องคิดมัดหมี่ลายใหม่ๆเสมอ เมื่อคิดลายที่จะมัดหมี่ไม่ได้ สามีก็นำลักษณะของตารางแหที่ตนกำลังสานมามัดเป็นลายมัดหมี่ทำให้ภรรยาภรรยาก็ได้แนวคิดที่จะนำลักษณะของแหมาเป็นต้นแบบของลายผ้า เพราะแหเป็นเครื่องมือจับปลาที่อยู่คู่กับชาวบ้านมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ขนาดของตาข่ายแหก็จะมีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ตามวิธีที่จะนำไปใช้งาน เช่น ถ้าต้องการจับสัตว์ใหญ่ก็ต้องสานแหห่าง ตรงชายของแหก็จะใช้โซ่เป็นแรงถ่วงเพื่อไม่ให้ปลาลอยออกนอกตาข่ายได้ นอกจากแหจะมีประโยชน์ในการจับสัตว์น้ำแล้วยังสามารถนำรูปร่างลักษณะของแหมาเป็นแบบในการมัดเป็นลายผ้าที่สวยงามสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

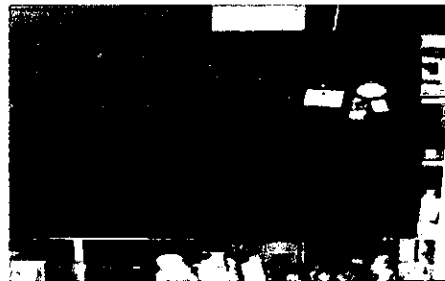
1.17 นิทานเกี่ยวกับ “ลายขอสาว”

กาลครั้งหนึ่งในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ปลูกบ้านอยู่ริมห้วย ในหมู่บ้านนี้มีบักกลอย บักแสบ บักจ้อย เป็นเพื่อนเล่นกันมาตั้งแต่เด็ก มีหน้าที่เลี้ยงควาย วันหนึ่งเด็กทั้งสามคนก็ออกไปเลี้ยงควายตามปกติ เด็กทั้งสามคนมีนิสัยเกเรชอบขโมยของชาวบ้านกินเสมอ พ่อแม่ก็ออกไปทำนาตามปกติ เด็กทั้งสามก็ไปเลี้ยงควายใกล้ที่นาของพ่อใหญ่พัว ปลูกมะม่วงไว้เยอะมาก ทั้งบักกลอย บักแสบ บักจ้อยจึงเกิดความคิดที่จะขโมยมะม่วงของผู้ใหญ่พัว แต่ต้นมะม่วงสูงมากไม่มีใครกล้าปีนขึ้นไป ก็เลยใช้ขอสาวสอยมะม่วงให้ได้มะม่วงมากพอ ทั้งสามก็กำลังจะกลับ พอดีมาเจอกับยายสม เด็กทั้งสามจึงโดนยายสมตีเพราะขโมยมะม่วงด้วยความเจ็บปวดที่โดนตี บักกลอยก็เลยต่อว่ายายสมว่า ถ้ายายเก่งจริง ก็ใช้ไม้ขอสาวตีเลยซิจะได้สะใจยาย ไม้ขอสาวทั้งยาวทั้งใหญ่ ลักษณะแปลกจะตาย บักแสบก็แย่งพุดไม้จันทน์ก็เอาไปมัดหมี่ลายขอสาวเลย พอยายสมได้ฟังเด็กทั้งสามพูดก็หยุดตี พอดตกเย็นยายก็กลับบ้าน ก็คิดถึงลักษณะของขอสาวที่บักกลอย บักแสบ บักจ้อยใช้ขโมยมะม่วง ก็เห็นความแปลกจึงคิดประดิษฐ์ลายมัดหมี่ขึ้น จนยายสมทำได้สำเร็จออกมาเป็นผืน แล้วใช้ชื่อว่า หมี่ลายขอสาว *

* สมคิด ดีบ้านโสก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง, เมื่อ 20 เมษายน 2546.

ขอสาว

ลายขอสาว

ภาพประกอบ 19 ภาพ “ขอสาว” และ “ลายขอสาว”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของนิทานกับชื่อ “ลายขอสาว”

จากนิทานจะเห็นความสัมพันธ์ระหว่างชื่อลายผ้ากับขอสาว เนื่องจากยายสมจำเอาลักษณะของขอสาว ที่เป็นของผูกกับไม้ไผ่ยาวๆ เพื่อใช้ในการสอยผลไม้จากต้นสูงๆ มามัดเป็นลายผ้ามัดหมี และตั้งชื่อหมีลายขอสาว การคิดลายขอสาวขึ้นมา แสดงถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นคนช่างสังเกต ช่างจดจำ และจินตนาการ นำสิ่งที่เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันมาประดิษฐ์เป็นลายผ้าที่สวยงามได้

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายขอสาว”

ผ้ามัดหมีลายขอสาว สะท้อนวิถีชีวิตด้านการทำมาหากิน ในนิทานทำให้เห็นการตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองใกล้ลำน้ำ หนอง บึง และการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เลี้ยงควายไว้ไถนา บริเวณที่นาปลูกมะม่วงไว้เอารั่มและกินผลในนิทาน เด็กๆ ทั้งสามคน คือ บักกลอย บักแสบ บักจ้อย มีนิสัยซุกซนตามวัยไปเลี้ยงควายใกล้ที่นาและได้ไปขโมยมะม่วงของยายสมจนยายสมทำโทษ แต่เด็กๆ ทั้งสามก็มีความคิดที่อยากให้ผู้ใหญ่ลองนำไม้ขอสาวในส่วนปลายจะมีตัวตะขอที่งอลักษณะคล้ายสระ-า มัดติดกับปลายไม้เพื่อใช้สอยผลไม้มามัดเป็นลายผ้ามัดหมี ทำให้จุดประกายความคิดของยายสมซึ่งมีฝีมือในการมัดหมีจนยายสมลองนำลักษณะขอสาวประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมีเป็นลายขอสาวได้สำเร็จ

1.18 เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ “ลายกระบวยตักน้ำ”

ดาสังข์ ธีรสุวรรณ เป็นพ่อของประธานกลุ่มอาชีพสตรีแม่บ้าน เมื่อก่อนแม่เห็นยายท่อนผู้เป็นภรรยามัดหมีทอผ้าเป็นปกติ ต่อมาก็มีลูกเป็นผู้สืบทอดจนถึงหลาน แยกอยู่กับผ้ามัดหมีจนรู้ลายไหนเป็นลายไหน อยู่มาวันหนึ่งแกลงขันตะกละมะพร้าวเพื่อจะทำกระบวยตักน้ำ เพราะแม่เป็นคนที่มีฝีมือด้านนี้ ทำไปแกลงก็คิดว่าลายหมีในหมู่บ้านเราและมาจากที่อื่นก็มากมาย ถ้ามีลายใหม่ๆ เกิดขึ้น ก็จะทำให้แปลกตาอาจขายดีก็ได้ เมื่อว่าคนมาพบเห็นก็จะได้พบลายใหม่บ้าง เมื่อแม่ทำกระบวยตักน้ำเสร็จ แกลงก็ยกให้ลูกสาวคือประธานกลุ่มสตรีแม่บ้านดูและ

พูดว่า “ตาลองมัดหมีลายกระบายดักน้ำได้ไหมลูก?” ลูกสาวตอบว่า “ดีจังเลยพ่อแล้วจะให้สมาชิกกลุ่มลองมัดดู” จากนั้นสมาชิกกลุ่ม ในกลุ่มอาชีพสตรีก็มัดลายกระบายดักน้ำมาจนถึงปัจจุบัน *

กระบายดักน้ำ

ลายกระบายดักน้ำ

ภาพประกอบ 20 ภาพ “กระบายดักน้ำ” และ “ลายกระบายดักน้ำ”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับ “ลายกระบายดักน้ำ”

จากเรื่องเล่าจะเห็นว่า “ลายกระบายดักน้ำ” เกิดขึ้นมาจากการที่ตาสังข์ นั้งทำกระบายดักน้ำ และตาสังข์ก็มีลูกสาวที่มีฝีมือในการทอผ้า พอตาทำกระบายดักน้ำเสร็จก็เอาไปให้ลูกสาวดู และบอกให้ลูกสาวลองมัดหมีลายกระบายดักน้ำดู กลุ่มอาชีพสตรีก็เลยลองมัดลายกระบายดักน้ำจนสำเร็จ ลายกระบายดักน้ำเริ่มลายจากด้านซ้ายผ้าเป็นรูปพื้นปลาเรียงสลับกันสองชั้น ด้านบนเป็นรูปตัววี ถัดขึ้นไปเป็นลายกระบายจัดวางในลักษณะมองจากด้านข้างในแนวตั้งหันตัวกระบายเข้าหากันเมื่อมองดูแล้วจะมีรูปคล้ายรูปหัวใจ ช่องว่างระหว่างลายจะเป็นลายกากบาทเรียงต่อกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ด้านในเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนอีกชั้นหนึ่งด้านในรูปนี้มีเส้นแทรกสามเส้นในแนวตั้ง ออกมาเป็นผืนและได้ลายที่แปลกให้เป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้านอีกหนึ่งลาย

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายกระบายดักน้ำ”

ผ้ามัดหมี “ลายกระบายดักน้ำ” สะท้อนด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่ใช้สิ่งที่มีตามธรรมชาติมาประดิษฐ์เป็นอุปกรณ์ในการดักน้ำ เพราะในสมัยก่อนยังไม่มีเทคโนโลยีที่ทันสมัยขึ้นเหมือนเช่นปัจจุบัน คนในสมัยก่อนจึงนำกะลามะพร้าวมาดัดแปลงเป็นกระบายมัดด้ามจับยาวใช้สำหรับดักน้ำดื่ม น้ำใช้ เมื่อลูกสาวได้เห็นกระบายดักน้ำจึงคิดที่จะประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมีลายกระบายดักน้ำขึ้น

* สิดา จันทรโสม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจักรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพ็ง, เมื่อ 27 มิถุนายน 2546.

1.19 เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ “ลายซ้อนส้ม”

มีครอบครัวของลุงสมกับป้าใจ มีลูกชายหนึ่งคนชื่อบักเขียว แต่มีฐานะยากจน ต้องอาศัยเก็บของป่า หาปลาไปแลกข้าวเพื่อนบ้านกินเสมอ แต่ทั้งสามคนก็ขยันทำมาหากิน วันหนึ่งบักเขียวก็ไปจับปลาที่ลำห้วย ได้ปลากลับมาบ้านให้แม่แกงปลาให้กินเป็นอาหารเย็น ทั้งพ่อ แม่ลูกก็นั่งกินข้าวแดง (อาหารเย็น) พร้อมกัน บักเขียวใช้ช้อนสังกะสีตักข้าวชดน้ำตมปลาอย่างเอร็ดอร่อย ก็นึกขึ้นได้เลยเล่าให้พ่อกับแม่ฟังว่า “ฉันเห็นบ้านของผู้ใหญ่เขม นะแม่ เขาไม่เห็นใช้ช้อนเหมือนบ้านเราเลย เขาใช้ช้อนเป็นคู่” ป้าใจก็เลยพูดกับลูกชายว่า “เพราะว่าลุงผู้ใหญ่เขม รวย เราไม่มีเงินเราก็ต้องใช้ช้อนสังกะสีไปก่อน” “แต่ฉันก็อยากใช้นะแม่ ช้อนที่เป็นคู่ละ เดียววันหลังฉันจะหาปลาให้ได้เยอะๆ ไปขอแลกช้อนกับผู้ใหญ่เขม” บักเขียวก็ทำอย่างที่เขาพูด ผู้ใหญ่เขม สงสาร ก็เลยให้ช้อนส้มมาสามคู่ บักเขียวก็ถามผู้ใหญ่เขมว่า เขาเรียกว่าช้อนอะไร ผู้ใหญ่เขมก็ตอบว่าช้อนส้ม วันนั้นบักเขียวก็กลับบ้านมาด้วยความดีใจรับเอาช้อนส้มไปทอดพอกับแม่ พอป้าใจเห็นก็บอกว่า มันแปลกดีนะเดี๋ยวแดงนี้จะใช้กินข้าวเลย พอถึงตอนแดงทั้งสามก็กินข้าวด้วยช้อนส้ม แต่ก็กินไม่ถนัดเพราะไม่เคยใช้ ป้าใจก็พูดขึ้นว่า รูปร่างมันแปลกดีนะ ฉันจะลอกเอามามัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ดู ไม่รู้จะทำได้มัย บักเขียวก็เห็นด้วยกับแม่ วันรุ่งขึ้นป้าใจก็เอาช้อนส้มมานับดู และแกะเป็นลายผ้ามัดหมี่จนสำเร็จ และตั้งชื่อว่าลายซ้อนส้ม *

ช้อนส้ม

ลายซ้อนส้ม

ภาพประกอบ 21 ภาพ “ช้อนส้ม” และ “ลายซ้อนส้ม”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับชื่อ “ลายซ้อนส้ม”

จากเรื่องเล่าจะเห็นว่า “ลายซ้อนส้ม” เกิดขึ้นมาจากบักเขียวอยากมีช้อนส้มใช้เหมือนบ้านผู้ใหญ่เขมก็เลยนำปลาที่หามาได้ไปแลกกับช้อนส้มได้ 3 คู่ ก็นำมาทอดแม่ทำให้ป้าใจคิดที่จะนำลักษณะที่แปลกของช้อนส้มมัดลายผ้ามัดหมี่ขึ้นด้วยการวางลายที่เริ่มจากชายผ้าจะเป็นเส้นพื้นปลาวางในแนวนอน ด้านบนจะเป็นสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนตรงกับช่องว่างของพื้น

* สมคิด ดีบ้านโสภ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง, เมื่อ 27 มิถุนายน 2546.

ปลา ถัดขึ้นไปจะเป็นสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนใหญ่มีเส้นขอบสองเส้นคู่ตรงกลางจะเป็นช่องสี่เหลี่ยมวางอยู่ที่ปลายของช่องจะมีเส้นตรงยื่นออกมาข้างละ 5 เส้น มองดูก็จะคล้ายกับหวีทำเชื่อมกันระหว่างสี่เหลี่ยมจนเต็มผืนผ้า

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายช่องสี่เหลี่ยม”

ผ้ามัดหมี่ “ลายช่องสี่เหลี่ยม” สะท้อนด้านวิถีชีวิตเกี่ยวกับการทำมาหากินและวัฒนธรรมการกินอาหารของไทย ในอดีตเราใช้มือเปิบอาหารต่อมาก็มาเป็นช่องสี่เหลี่ยมซึ่งเวลาใช้ไปนานๆ ก็จะลอก ปัจจุบันคนส่วนใหญ่ใช้ช่องสี่เหลี่ยม แต่คนในชนบทยังใช้ช่องสี่เหลี่ยมอยู่จึงคิดว่าช่องสี่เหลี่ยมเป็นของแปลกเลยจินตนาการมาเป็นแบบลายผ้า

1.20 เรื่องเล่าเกี่ยวกับ “ลายกระเบื้อง”

มีช่างทำบ้านหลังหนึ่ง ชื่อกระเบื้องมาปูบ้าน โดยจะมีลายประกอบกันยาสีซึ่งเป็นเจ้าของบ้าน เห็นลวดลายกระเบื้องที่ปูสวยงามแปลกตา ก็เลยคิดขึ้นว่า ถ้าทำเป็นลายหมี่แล้วคงจะสวยก็เลยลองนำไปมัดหมี่ดู ปรากฏว่าสวยงามสะดุดตาผู้พบเห็น จากนั้นมาก็เลยเรียกลายมัดหมี่ลายนี้ว่า ลายกระเบื้อง *

กระเบื้อง

ลายกระเบื้อง

ภาพประกอบ 22 ภาพ “กระเบื้อง” และ “ลายกระเบื้อง”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับชื่อ “ลายกระเบื้อง”

จากเรื่องเล่าจะเห็นว่า “ลายกระเบื้อง” เกิดขึ้นมาจากการที่ช่างก่อสร้างนำกระเบื้องมาปูพื้นบ้านให้ยายสี ยายสีผู้เป็นเจ้าของบ้านพอเห็นลายของกระเบื้องมีสีสันสวยงามก็เลยคิดประดิษฐ์เป็นลายผ้าตามลักษณะของกระเบื้องด้วยการนำลักษณะสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนมาวางต่อกัน แต่ใช้เส้นตรงตัดช่วงกลางและริมขอบบนขอบล่างของรูปสี่เหลี่ยมจนเต็มทั้งผืน และใช้สีมากกว่าสามสีเพื่อให้เห็นลายได้ชัดเจน จากรูปภาพกระเบื้องกับผ้ามัดหมี่ลายกระเบื้อง

* สมคิด จีบ้านโลก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง, เมื่อ 20 เมษายน 2546.

เมื่อเห็นลายก็ทำให้ผู้ที่พบเห็นรู้ได้ทันทีว่าเป็นลายกระเบื้อง ซึ่งแสดงถึงภูมิปัญญาของผู้ออกแบบลายผ้าที่ใช้ความอดุสาหัตถ์ลายผ้าออกมาจนเป็นรูปร่างคล้ายกระเบื้องแต่มีศิลปะงดงามกว่าของจริง

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายกระเบื้อง”

ผ้ามัดหมี่ลายกระเบื้องสะท้อนวิถีชีวิตด้านสภาพที่อยู่อาศัยซึ่งเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ในสมัยก่อนการปลูกสร้างบ้านเรือนจะปลูกสร้างบ้านจากไม้เท่านั้นแต่ปัจจุบันยุคสมัยเริ่มเปลี่ยนแปลงจึงมีการนำเอาปูน กระเบื้อง มาใช้ในการปลูกสร้างบ้านและปูพื้นเรือนจึงดูทันสมัยขึ้น ทำให้ยาสีพอลเห็นความสวยงามของกระเบื้องที่ปูพื้นบ้าน จึงเกิดความคิดที่จะประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมี่โดยการดัดแปลงจากลายกระเบื้องที่ปูพื้นบ้านเป็น “ลายกระเบื้อง” ที่สวยงามขึ้นมา

1.21 เรื่องเล่าเกี่ยวกับ “ลายโสนน้อยเรือนงาม”

เมียช่างไม้คนหนึ่งเป็นคนขยันทำมาหากิน มีอาชีพทำไร่นานา แต่มัดหมี่เป็นอาชีพเสริมในยามว่าง คงจะเป็นเพราะสามีเป็นช่างไม้ทำบ้านเรือนให้ผู้คนอยู่อาศัย เมียช่างไม้จึงคุยกับสามีถึงรูปร่างลักษณะของบ้าน และเกิดความคิดว่า น่าจะลองมัดหมี่ให้เป็นรูปบ้านดู เพราะผ้าก็น่าจะทำเป็นรูปบ้านได้ อ ย่าว่าแต่ไม้อะไร เมียช่างไม้ก็เลยมัดหมี่ให้เป็นรูปบ้าน เมื่อมัดและทอออกมาแล้ว ไม่รู้ว่าจะชื่อว่าอะไรดี นั่งคิดไปคิดมา มองดูบ้านหลังเล็กๆ ในลายผ้ามัดหมี่ ก็เลยนึกได้ว่าลายโสนน้อยเรือนงาม ลายผ้ามัดหมี่ลายโสนน้อยเรือนงามจึงเป็นที่รู้จักมาจนถึงปัจจุบัน *

บ้าน

ลายโสนน้อยเรือนงาม

ภาพประกอบ 23 ภาพ “บ้าน” และ “ลายโสนน้อยเรือนงาม”

* บุญดา คงทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง, เมื่อ 25 เมษายน 2546.

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับชื่อ “ลายโสนน้อยเรือนงาม”

จากเรื่องเล่าจะเห็นว่า “ลายโสนน้อยเรือนงาม” เกิดขึ้นมาจากการที่ภรรยาของช่างไม้ได้นำลักษณะของบ้านที่สามีได้ปลูกสร้างเป็นอาชีพ มาคิดประดิษฐ์เป็นลายผ้าด้วยการย้อมส่วนของบ้านให้มีขนาดเล็กลงมีหลังคาและตัวบ้านวางเรียงเป็นแถวสลับกับต้นไม้จนเต็มทั้งผืนผ้า ส่วนชายผ้าถักก็ทำลักษณะพื้นปลาสองเส้นขนานกัน จนทอดออกมาเป็นผืนได้สำเร็จและออกมาสวยงามแสดงถึงความช่างสังเกตและความสามารถนำสิ่งที่ได้พบเห็นในชีวิตประจำวันมาผสมผสานอย่างมีศิลปะคิดประดิษฐ์เป็นลายผ้าที่สวยงามได้

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายโสนน้อยเรือนงาม”

จะเห็นได้ว่าผ้ามัดหมี่ลายโสนน้อยเรือนงามสะท้อนภาพวิถีชีวิตของชาวบ้านเกี่ยวกับความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพของชาวบ้าน การประกอบอาชีพหลักของชาวบ้านคือการทำนา ผู้ชายส่วนใหญ่ก็จะเป็นช่างไม้ซึ่งจะต้องเป็นคนที่มีความแข็งแรงเพราะงานไม้เป็นงานที่ละเอียดการที่จะสร้างบ้านหนึ่งหลังจึงต้องคำนึงถึงความสวยงามและความแข็งแรงทนทานของบ้านอย่างเช่นสองสามีภรรยาคนที่สามีได้แนะนำให้ภรรยาประดิษฐ์ลายผ้าจากการที่สามีเป็นช่างปลูกบ้านมาดัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงามประณีต

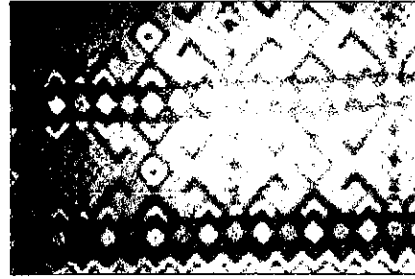
1.22 นิทานเกี่ยวกับที่มาของ “ลายสร้อยสังวาลย์”

กาลครั้งหนึ่งมีสองตายาย อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง สองตายายมีอาชีพรับหน่อไม้และขายของป่า นำไปขายที่ตลาด อยู่มาวันหนึ่งสองตายายก็ออกหาของป่าและหน่อไม้แล้วนำไปขายที่ตลาด สองตายายก็ได้ยินเสียงหนึ่งดังขึ้นข้างหลัง “หยุดก่อนสองตายายจะไปไหน” สองตายายหันกลับมาทางต้นเสียง ก็พบกับขบวนรถของเจ้าหญิงจากเมืองใดและจะไปไหนไม่มีใครรู้ พอเจ้าหญิงมองเห็นสองตายายผู้นำสงสาร นางก็เลยมอบสร้อยสังวาลย์ที่นางสวมใส่ที่คอของนาง ซึ่งมีค่ามหาศาลให้กับสองตายาย สองตายายดีใจมากแต่ไม่รู้คุณค่าของสร้อยสังวาลย์นั้นว่ามีค่ามากมายยิ่ง ทั้งสองจึงนำสร้อยสังวาลย์นั้นไปแลกเปลี่ยนกับผ้ามัดหมี่ของชาวบ้าน หลังจากกลับมาบ้านยายก็มองผ้ามัดหมี่ที่แลกมาไว้ และนึกถึงสร้อยสังวาลย์ที่แลกไป ตาก็บ่นนึกเสียตายายสร้อยก็เลยบอกให้ยายลองมัดหมี่ลายสร้อยสังวาลย์ดู ยายก็ลองมัดหมี่ลายนี้ดูต้องใช้เวลานานพอสมควร แต่ยายก็มัดลายผ้ามัดหมี่ลายสร้อยสังวาลย์ได้สำเร็จ แล้วก็เรียกลายผ้ามัดหมี่นี้ว่า ลายสร้อยสังวาลย์*

* สมคิด จีบ้านโลก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพ็ญ, เมื่อ 20 เมษายน 2546.

สร้อยสังวาลย์

ลายสร้อยสังวาลย์

ภาพประกอบ 24 ภาพ “สร้อยสังวาลย์” และ “ลายสร้อยสังวาลย์”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของนิทานกับชื่อ “ลายสร้อยสังวาลย์”

จากนิทานจะเห็นว่า “ลายสร้อยสังวาลย์” เกิดขึ้นมาจากยายนำลักษณะของสร้อยสังวาลย์มามัดหมี่เป็นลายผ้าตามคำแนะนำของตาโดยการวางสร้อยลักษณะแนวนอนสลับกับลายสามเหลี่ยมและสี่เหลี่ยมที่ทำเป็นดอกลายไทยจนเต็มผืนผ้า จนได้ลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงามแสดงถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นคนช่างสังเกตและมีศิลปะจากรูปร่างลักษณะของสร้อยสังวาลย์นำมาประดิษฐ์เป็นลายผ้าที่สวยงาม และเป็นที่รู้จักสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

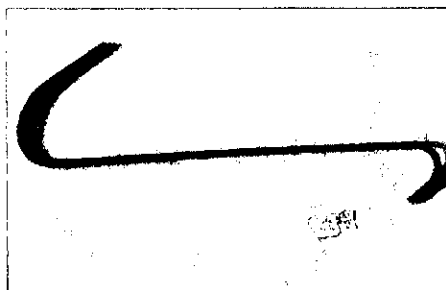
ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายสร้อยสังวาลย์”

ผ้ามัดหมี่ “ลายสร้อยสังวาลย์” สะท้อนภาพวิถีชีวิตด้านความเป็นอยู่ และการทำมาหากินของชาวบ้านว่าต้องเดินทางเข้าป่า ขุดหน่อไม้ หาของป่ามาเป็นอาหาร และนำไปขาย แต่ภาคอีสานพื้นที่แห้งแล้งพืชผักผลไม้ตามปกติก็ไม่ค่อยมีต้องเดินทางเข้าไปลึก ทำให้ยายได้ไปพบกับเจ้าหญิงและเจ้าหญิงได้ให้สร้อยสังวาลย์แก่ยาย แต่ยายเห็นว่าตนเองไม่มีความจำเป็นที่จะใช้สร้อยสังวาลย์เป็นเครื่องประดับเพราะวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของยายก็อยู่อย่างเรียบง่ายไม่ต้องเข้าสังคมหรูหรา ยายจึงได้นำสร้อยสังวาลย์ไปแลกกับผ้าถุงซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องใช้ถุงห่มประจำทุกวัน พอไม่มีสร้อยสังวาลย์ตาก็แนะนำให้ยายนำรูปร่างลักษณะของสร้อยสังวาลย์ที่มีความงดงามมามัดหมี่เป็นลาย “สร้อยสังวาลย์” ที่สวยงามและประณีต

1.23 เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ “ลายขอราชินี”

ประธานกลุ่มสตรีแม่บ้านโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ บ้านหนองบัวเพ็ญ มัดหมี่ขอกะหรีได้สวยงามมาก อยากจะทูลเกล้าถวายสมเด็จพระราชินี แต่ก่อนที่จะนำเข้าถวาย คณะกลุ่มสตรีแม่บ้านที่ไปจากหลายหมู่บ้านได้เอาของที่ระลึกที่จะทูลเกล้าถวายออกมาให้กันดูเพื่ออวดความงาม และได้ถามกันว่าหมี่อะไร พอมาถึงของกลุ่มแม่บ้านหนองบัวเพ็ญ

คนที่บอกว่าหมี่ขอกระหรีก็เลยปรึกษากันว่า มันไม่เหมาะเปลี่ยนชื่อว่าขอราชินีจะดีกว่าจึงได้นำ
ทูลเกล้าถวายสมเด็จพระบรมราชินีนาถ และได้ชื่อขอราชินีเรื่อยมา *

ตะขอ

ลายขอราชินี

ภาพประกอบ 25 ภาพ"ตะขอ" และ "ลายขอราชินี"

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับชื่อ "ลายขอราชินี"

จากเรื่องเล่าจะเห็นว่า "ลายขอราชินี" เกิดขึ้นมาจากการที่ประธานกลุ่มสตรีแม่บ้านบ้านหนองบัวเพวัง ได้มัดหมี่ลายขอกระหรีเพื่อนำที่จะทูลเกล้าถวายสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ แต่ถูกทักว่าชื่อไม่เหมาะสมด้วยความที่เวลากระชั้นถึงเวลาจะทูลเกล้าถวาย พอสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถทรงถามว่าลายอะไร ก็เลยตอบไปว่าลายขอราชินี หมี่ลายขอกระหรีก็เลยได้ชื่อใหม่เป็นขอราชินีเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ลักษณะของลายก็จะวางลายแบบเต็มผืนผ้าลักษณะของลายจะเป็นสามเหลี่ยมสลับเป็นฟันปลาตรงกลางระหว่างมุมยอดของสามเหลี่ยมทั้งด้านซ้ายและด้านขวาก็จะคล้ายตะขอหรือคล้ายกับเลขหนึ่งไทยเรียงเป็นแถวหันหน้าไปทางเดียวกันตรงกลางจะเป็นสามเหลี่ยมหันด้านมุมแหลมออกจากกัน ถัดขึ้นไปด้านบนก็จะแต่งด้วยดอกเล็ก ๆ และจุดเล็ก ๆ ในแนวนอนเว้นระยะห่างพอสวยงามจนเต็มผืนผ้า แสดงให้เห็นถึงความสามารถของชาวบ้านที่คิดประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมี่ลายนี้ขึ้นมาทั้งงดงามและประณีต จนผ้ามัดหมี่ลายนี้ได้รับรางวัลที่ 2 จากการประกวดงานทอผ้าระดับจังหวัด

ภาพสะท้อนจากลายผ้า "ลายขอราชินี"

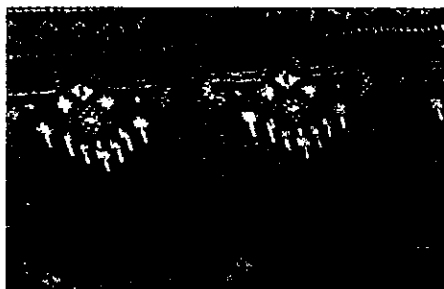
ผ้ามัดหมี่ลายขอราชินี สะท้อนด้านวิถีชีวิตของชาวบ้านที่คิดประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมี่จากตะขอหรือขอเกี่ยวโดยมีลักษณะของลายจะเป็นเหมือนตะขอที่หลาย ๆ ตัวนำมาเกี่ยวกันในลักษณะของฟันปลา ตะขอหรือขอนี้ชาวอีสานใช้สำหรับเกี่ยวตะกร้าที่ใส่อาหารหรืออาหารแห้ง เช่น ปลาอย่างแล้วเกี่ยวติดกับขอบบ้านเพื่อป้องกันไม่ให้แมวมานะโมยกิน เนื่องจากในสมัยก่อนยังไม่มีตู้กับข้าวสำหรับเก็บอาหาร ลักษณะของตะขอก็จะมีหลายแบบ เช่น ขอ 2 ด้าน

* สีดา จันทรโสม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง, เมื่อ 5 พฤษภาคม 2546.

แบบตัวเอส หรือ ปลาหยอดด้านเดียวเพื่อใช้สำหรับสอยผลไม้ ขนาดของตะขอกีมีหลายขนาดตามลักษณะการใช้งาน นอกจากนี้จากเรื่องเล่ายังสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมของชาวอีสานในเรื่องการทอผ้าที่จะมีการรวมกลุ่มและได้รับการสนับสนุนจากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถและรัฐบาลเป็นอย่างดี และยังสะท้อนให้เห็นสังคมของชาวอีสานในการมอบของฝากให้กับผู้มาเยี่ยมเยียนหรือผู้ที่ตนเองเคารพนับถือด้วยงานฝีมือที่ตนเองทำขึ้น การคิดประดิษฐ์ลายผ้าส่วนใหญ่ก็จะมาจากความคิดที่ได้จากสิ่งแวดล้อมที่อยู่ใกล้ตัว

1.24 เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ “ลายศิลามณี”

ลายศิลามณีมีที่มาจากประชนกลุ่มแม่บ้านทอผ้าบ้านหนองบัวเพวัง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ คือแม่สีดา จันทรโสม เนื่องจากนายอำเภอต้องการให้ส่งลายผ้ามัดหมี่เข้าประกวดระดับจังหวัด ทำให้แม่สีดากลุ้มใจมากเพราะไม่รู้ว่าจะมัดหมี่ลายอะไรเข้าประกวด วันหนึ่งแม่สีดากำลังดูละครซึ่งช่วงนั้นละครเรื่องศิลามณีกำลังฉายออกอากาศ เจ้านางหญิงสูงศักดิ์ในเรื่องใส่ผ้าถุง ซึ่งชายผ้าถุงสวยงามมากและมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น ทำให้แม่สีดาเกิดความคิดที่จะนำลายผ้าถุงที่เจ้านางใส่มาดัดแปลงใหม่ เพราะคิดว่าหญิงสูงศักดิ์เป็นผู้ใส่แม่จะอยู่ในละครก็คงเป็นลายที่คนทั่วไปใส่น้อยมาก คนสามัญคงไม่ได้ใส่ แม่สีดาผู้ซึ่งมีความชำนาญจึงจำลองลายผ้าถุงที่เจ้านางใส่มาดัดแปลงมัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ที่เป็นเอกลักษณ์ของบ้านหนองบัวเพวังและตั้งชื่อลายตามชื่อเรื่องละครว่า “ลายศิลามณี” เมื่อส่งเข้าประกวดก็ได้รับรางวัลชนะเลิศระดับจังหวัด ในปัจจุบันลายศิลามณีเป็นลายที่ได้รับความนิยมของผู้ซื้อเป็นอย่างมาก *

ลายศิลามณี

ภาพประกอบ 26 ภาพ “ลายศิลามณี”

* สีดา จันทรโสม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง. เมื่อ 5 พฤษภาคม 2546.

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับชื่อ “ลายศิลาบด”

จากเรื่องเล่าจะเห็นว่า “ลายศิลาบด” เกิดขึ้นเนื่องมาจากประธานกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านหนองบัวเพ็งคือนางสีดา จันทรโสม ได้แรงบันดาลใจที่ได้ดูละครเรื่องศิลาบด และได้เห็นเจ้านางตัวละครในเรื่องใส่ผ้าถุง ชายผ้าถุงของเจ้านางสวยงาม นางสีดาจึงจำลักษณะของลายผ้าถุงของเจ้านางมาดัดแปลงให้เป็นลายที่เป็นเอกลักษณ์ของบ้านหนองบัวเพ็ง โดยดัดแปลงให้เป็นรูปสามเหลี่ยมด้านฐานจะคล้ายตะขอสองตัวหันหน้าออกจากกัน ส่วนมุมสามเหลี่ยมจะเป็นดอกเล็ก ๆ เว้นช่วงพอสวยงาม ปลายดอกจะมีก้านยาวยื่นออกมาตรงกลางของสามเหลี่ยมจะเป็นสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ ต่อกันเป็นสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนอีกที่วางเรียงกันในแนวนอนอย่างเป็นระเบียบ แนวถัดไปก็ทำเช่นเดียวกันเว้นช่องห่างพอสวยงาม ตรงที่ไม่ใช่ลายก็จะแต่งด้วยจุดเล็ก ๆ ในลักษณะตารางสี่เหลี่ยมเชื่อมต่อกันเป็นตาข่ายจนเต็มผืนผ้าเมื่อทำสำเร็จออกมาสวยงามประณีตจึงได้ตั้งตามชื่อละครว่า “ลายศิลาบด”

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายศิลาบด”

ผ้ามัดหมี่ “ลายศิลาบด” สะท้อนด้านวิถีชีวิตของแม่บ้านในปัจจุบันที่ชอบดูละครโทรทัศน์โดยเฉพาะละครหลังข่าว นางสีดา จันทรโสม ก็เช่นกันหลังจากที่ได้ดูละครทางโทรทัศน์เรื่องศิลาบดเห็นตัวละครใส่ผ้าถุงที่มีเชิงงดงาม จึงเกิดความคิดจนสามารถนำมาดัดแปลงมัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงามและประณีตได้

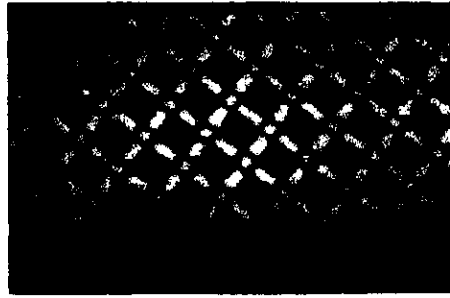
1.25 เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ “ลายครองแครง”

วันหนึ่ง ยายทวดทำขนมจีน ของหวาน หาบขายภายในหมู่บ้านเป็นประจำทุกวัน ยายก็จะหาบขายไปตามจุดต่าง ๆ จนของหมดจึงจะกลับบ้าน และวันนั้นยายทวดก็ทำขนมจีนน้ำยาป่า กับของหวาน 3 ชนิด คือ กล้วยบวชชี สาเกแก้วดำ และขนมครองแครง จนหาบขายมาถึงบ้านของยายเบ่า ซึ่งกำลังนั่งทอดผ้าอยู่ ยายเบ่าก็ได้สั่งขนมจีนกินหนึ่งจาน ยายทวดก็เลยพูดว่า “ยายไม่ลองกินขนมครองแครงดู ตัวครองแครงฉันทำเองเลยนะ เพิ่งจะเคยทำแต่ก็อร่อยดีนะ” ยายเบ่าก็เลยบอกว่า “เอาลองมาชิมสักถ้วยซิ” พอยายเบ่าเห็นลักษณะของครองแครงก็บอกว่าแปลกดีนะ เหมือนตัวหอยเลยแต่ก็อร่อยดี ยายเบ่าก็บอกกับยายทวดว่า “ตัวครองแครงยังทำขนมได้เลย ถ้าลองนำมามัดลายมัดหมี่ดูน่าจะดี” หลายวันผ่านไปยายเบ่าก็ลองมัดหมี่ลายครองแครงและทอจนสำเร็จออกมาเป็นผืน ยายเบ่าก็นำไปให้ยายทวดดูยายทวดก็ชมบอกว่าสวยตั้งแต่บัดนั้นก็มีผ้ามัดหมี่ลายครองแครงมาจนถึงปัจจุบัน *

* ธรรมเนียม เลี้ยงพรหม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพ็ง, เมื่อ 25 เมษายน 2546.

ครงแครง

ลายครงแครง

ภาพประกอบ 27 ภาพ “ครงแครง” และ “ลายครงแครง”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับ “ลายครงแครง”

จากเรื่องเล่าจะเห็นว่า “ลายครงแครง” เกิดขึ้นมาจากยายเบาได้กินขนมครงแครง ได้เห็นลักษณะของตัวครงแครงเหมือนตัวหอย ก็เกิดความคิดที่จะนำมาประดิษฐ์เป็นลายผ้า ตามรูปร่างลักษณะครงแครง การวางลายก็จะเป็นสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัดตรงกลางของสี่เหลี่ยม จะมีจุดเล็ก ๆ หนึ่งจุด ส่วนด้านนอกของสี่เหลี่ยมจัตุรัสทั้งสี่ด้านจะเป็นตัวครงแครงล้อมรอบ ทั้งสี่ด้านใช้จุดกลม ๆ เป็นตัวเชื่อมของตัวครงแครงแต่ละตัวทำจนเต็มทั้งผืนผ้าในลักษณะคล้าย กับตาข่าย ลายครงแครงจึงเกิดขึ้นมาจากความช่างสังเกต และความคิดสร้างสรรค์ของผู้ ประดิษฐ์ จากสิ่งธรรมดาไม่สวยงามสามารถนำมาประดิษฐ์เป็นลายผ้าที่สวยงามได้

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายครงแครง”

ผ้ามัดหมี่ “ลายครงแครง” สะท้อนด้านวัฒนธรรมการกินของไทยที่เมื่อทานข้าว แล้วมักจะทานของหวาน ครงแครง เป็นของหวานที่ทำมาจากแป้งปั้นเป็นตัวเล็กๆ กดลงบน พิมพ์ไม่มีร่องเป็นเส้นยาวๆ คล้ายกับตัวหอย เมื่อยายเบาได้เห็นรูปร่างลักษณะแล้วจึงเกิดความคิดที่นำมาประยุกต์มัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงามได้

จากการวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ด้านภาพสะท้อนวิถีชีวิตสรุปได้ ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 1 วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านวิถีชีวิต

ชื่อลายผ้า	ประเภทวรรณกรรม	ภาพสะท้อนวิถีชีวิต			
		สภาพที่อยู่อาศัย	การประกอบอาชีพ	ลักษณะครอบครัว	บทบาทสมาชิกในครอบครัว
1.ลายปักจับ	เรื่องเล่า	อยู่ในชนบทห่างไกล ในป่าชายทุ่ง	เก็บผัก ปลูกผัก หาปลา ฐานะยากจน	ครอบครัวเดี่ยว อยู่สองคนตายาย	ช่วยกันทำมาหากิน
2.ลายปักแปบ	นิทาน	อยู่ในชนบท ปลูกบ้านใกล้ชายทุ่ง	ทำไร่, ทำนา, เก็บผัก	ครอบครัวเดี่ยว อยู่สองคนผัวเมีย	ช่วยกันทำมาหากิน
3.ลายปักทอง	นิทาน	อยู่ในชนบทห่างไกลตัวเมือง			ช่วยกันทำมาหากิน
4.ลายกาบปลี	นิทาน	อยู่ในชนบทปลูกกระท่อมริมห้วยท้ายหมู่บ้าน	ปลูกกล้วย หาปลาตามลำห้วยเป็นอาหาร	เก็บผัก, แลกข้าว	ช่วยกันทำมาหากิน
5.ลายตาสิบประด	นิทาน	อยู่ในชนบทห่างไกล ปลูกบ้านในหมู่บ้าน	สืบประรด, แลกข้าว(ระหว่างหมู่บ้าน)	ครอบครัวเดี่ยว แม่ - ลูกสาว	แม่บ้าน
6.ลายแกนข้าวโพด	นิทาน	อยู่ในชนบทห่างไกลปลูกบ้านในหมู่บ้าน	ทำนา, ทอผ้า, ซ้อมผ้ามัดหมี่ไปขาย	ครอบครัวเดี่ยว	แม่บ้าน
7.ลายหมี่ข้อ (อ้อย)	นิทาน	อยู่ในชนบทห่างไกล ปลูกบ้านอยู่ชายทุ่ง	เก็บผัก หาของป่าไปขายรับจ้าง	ครอบครัวเดี่ยว สามเฒ่า-ภรรยา	ช่วยกันทำมาหากิน
8.ลายห่าน	นิทาน	อยู่ในชนบท ปลูกบ้านใกล้ชายทุ่ง	ทำนา, เลี้ยงสัตว์	ครอบครัวเดี่ยว พ่อ-แม่-ลูก	ช่วยกันทำมาหากิน

ชื่อลายผ้า	ประเภท วรรณกรรม	ภาพสะท้อนด้านวิถีชีวิต			
		สภาพที่อยู่อาศัย	การประกอบอาชีพ	ลักษณะครอบครัว	บทบาทสมาชิกในครอบครัว
9.ลายแมงดา	นิทาน	อยู่ในชนบทปลูกบ้านไกลแม่ น้ำชี	ทำนา,จับสัตว์น้ำ	ครอบครัวเดี่ยว พ่อ-แม่-ลูก	ช่วยกันทำมาหากิน
10.ลายก้างปลา	เรื่องเล่า	อยู่ในชนบทห่างไกลจากตัวเมือง	มัดหมี่	ครอบครัวเดี่ยว พ่อ-แม่-ลูก	ช่วยกันทำมาหากิน
11.ลายนกยูง	นิทาน	อยู่ในชนบทห่างไกลจากตัวเมือง	ทำนา,เลี้ยงสัตว์	ครอบครัวเดี่ยว พ่อ-แม่-ลูก	ช่วยกันทำมาหากิน
12.ลายไก่	นิทาน	อยู่ในชนบทห่างไกลจากตัวเมือง	ไร่ ปอ , ไร่ มันสำปะหลัง	ครอบครัวเดี่ยว พ่อ-แม่-ลูก	ช่วยกันทำมาหากิน
13.ลายกระต่าย	นิทาน	ปลูกบ้านไกล ชายทุ่งนา	ล่าสัตว์ในป่า	ครอบครัวเดี่ยว ไม่มีลูก	ช่วยกันทำมาหากิน
14.ลายม้าน้ำ	เรื่องเล่า	อยู่ในชนบทห่างไกลจากตัวเมือง	ทอผ้าขายและประกวด	ครอบครัวผสม	ช่วยกันทำมาหากิน
15.ลายไรแมงจอต	เรื่องเล่า	ปลูกบ้านไกล ชายทุ่ง	เก็บของป่าจับสัตว์น้ำเป็นอาหาร	อยู่สองคนตายาย	ช่วยกันทำมาหากิน
16.ลายดาวแห	นิทาน	ปลูกบ้านไกล ชายทุ่ง	ทำนา,สานแหขายรับจ้างมัดหมี่	ครอบครัวเดี่ยวสามี-ภรรยา	ช่วยกันทำมาหากิน
17.ลายขอสาว	นิทาน	อยู่ชนบทปลูกบ้านริมห้วย	ปลูกผลไม้,ทำนา,เลี้ยงสัตว์	ครอบครัวเดี่ยว	ช่วยกันทำมาหากิน
18.ลายกระบายดักน้ำ	เรื่องเล่า	อยู่ในชนบทห่างไกลตัวเมือง	มัดหมี่,จักสาน	ครอบครัวเดี่ยว พ่อ-แม่-ลูก	ประธานกลุ่มสตรีแม่บ้าน
19.ลายช้อนล้อม	เรื่องเล่า	อยู่ในชนบทห่างไกลตัวเมือง	หาของป่า,จับปลา,เก็บผักตามลำห้วย	ครอบครัวเดี่ยว พ่อ-แม่-ลูก	ช่วยกันทำมาหากิน
20.ลายกระเบื้อง	เรื่องเล่า	อยู่ในชนบทห่างไกลจากตัวเมือง	ช่างปลูกบ้าน	ครอบครัวเดี่ยว	ช่วยกันทำมาหากิน
21.ลายโสนน้อยเรือนงาม	เรื่องเล่า	อยู่ในชนบทห่างไกล	ทำไร่,ทำนา,ช่างไม้	ครอบครัวเดี่ยว	ช่วยกันทำมาหากิน
22.ลายสร้อยสังวาลย์	นิทาน	อยู่ในชนบทห่างไกลตัวเมือง	หาของป่าไปขายที่ตลาด	อยู่สองคนตายาย	ช่วยกันทำมาหากิน
23.ลายขอราชินี	เรื่องเล่า	อยู่ในชนบทเป็นหมู่บ้าน	ทอผ้ามัดหมี่		ประธานกลุ่มสตรีแม่บ้าน

ชื่อลายผ้า	ประเภท วรรณกรรม	ภาพสะท้อนวิถีชีวิต			
		สภาพที่อยู่อาศัย	การประกอบอาชีพ	ลักษณะครอบครัว	บทบาทสมาชิกในครอบครัว
24.ลายศิลาสามถัน	เรื่องเล่า	อยู่ในชนบท ใกล้ตัวเมือง	ทอผ้ามัดหมี่ ขาย,ประกวาด	ครอบครัวเดี่ยว	ช่วยกันทำมา หากิน
25.ลายครอง แครง	เรื่องเล่า	อยู่ในชนบท ใกล้ตัวเมือง	ขายอาหาร	ครอบครัวเดี่ยว	ช่วยกันทำมา หากิน

จากการวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ด้านวิถีชีวิตสรุปได้ว่า วรรณกรรมที่เล่าเป็นประเภทนิทาน 13 เรื่อง เรื่องเล่า 11 เรื่อง ผญา 1 เรื่อง สะท้อนสภาพความเป็นอยู่ด้านแหล่งที่อยู่อาศัยว่าชาวบ้านตั้งบ้านเรือนหรือกระท่อมอยู่ในชนบทที่ห่างไกลจากตัวเมืองบริเวณชายทุ่ง ริมลำน้ำ และในป่า ประกอบอาชีพ ทำนา ทำไร่อ้อย ไร่ปอ ไร่มันสัมปะหลัง เลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ ห่าน วัว ควาย และเป็นพรานล่าสัตว์ ส่วนใหญ่จะมีฐานะยากจน เพราะอาชีพต้องพึ่งพาธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทั้งหมด การทำมาหากินต้องปลูกพืชผักสวนครัว และเก็บผักธรรมชาติ ต้องออกหาปลาของป่ามาค้าขาย แลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้านหรือคนในหมู่บ้านอื่น ลักษณะครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว ทุกครัวเรือนจะมีผู้ที่สามารถทอผ้าได้ เช่น ยาย แม่และลูกสาว ทอไว้เพื่อใช้เอง ขายหรือแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอื่นตลอดจนทอผ้าเพื่อมอบเป็นของขวัญและเพื่อประกวาด ส่วนผู้ชายนอกจากการทำกรเกษตรเป็นอาชีพหลักแล้วยังมีอาชีพเสริมอื่นๆ อีก เช่น สานแห ช่างไม้ ช่างก่อสร้าง เป็นต้น

เรื่องราวและรายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับวิถีชีวิตจากวรรณกรรมพื้นบ้านเหล่านี้สะท้อนลงไปในลายผ้ามัดหมี่ที่ชาวบ้านคิดประดิษฐ์ขึ้นชาวบ้านมีความพยายามคิดลายผ้ามัดหมี่ใหม่ๆ ขึ้นอยู่เสมอ แรงบันดาลใจในการคิดลายผ้ามาจากการได้เห็นสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวแล้วนำมาเป็นต้นแบบต่อเติม และจัดวางลายให้มีศิลปะสวยงาม ลายต่างๆ ที่มีต้นแบบมาจากพืชผักที่ใช้เป็นอาหาร ได้แก่ ลายสับปะรด ลายฟักทอง ลายบักเป็บ ลายกาบปลี ลายบักจับ ลายที่เกี่ยวข้องกับสัตว์หรือส่วนของสัตว์ป่าและสัตว์เลี้ยงได้แก่ ลายนกยูง ลายห่าน ลายไก่ ลายแมงดา ลายกระต่าย ลายก้างปลา ลายม้าน้ำ ลายไรแมงมอด ลายที่เกี่ยวข้องกับลายเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำมาหากิน ได้แก่ ลายขอส้าว ตะขอหรือขอเกี่ยว ลายกระบวยตักน้ำ ลายช้อนล่อม ลายกระเบื้อง ส่วนลายเบ็ดเตล็ดอื่นๆ ได้แก่ ลายโสนน้อยเรือนงาม ลายสร้อยสังวาลย์ ลายขอราชินี ลายศิลาสามถัน ลายครองแครง เป็นต้น

2. วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านประเพณี

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายของประเพณี และพิธีกรรมไว้ว่า

ประเพณี (น.) สิ่งที่ยึดถือประพฤติปฏิบัติสืบๆ มากันมาจนเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียมหรือจารีตประเพณี

พิธีกรรม (น.) การบูชา

ประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นไทย จึงหมายความว่า การบูชาหรือสิ่งที่คนไทยในแต่ละท้องถิ่น ทุกภาคยึดถือประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ พบว่า วรรณกรรมได้กล่าวถึงประเพณี 2 ลักษณะ คือ ประเพณีที่เกี่ยวกับครอบครัวกับประเพณีส่วนรวม

ประเพณีเกี่ยวกับครอบครัว วรรณกรรมได้สะท้อนให้เห็นขนบธรรมเนียมประเพณีของคนในท้องถิ่น เช่น การสู่ขวัญ การแต่งงาน การบวช

ประเพณีเกี่ยวกับส่วนรวม วรรณกรรมได้แสดงให้เห็นถึงประเพณีต่างๆ เกี่ยวกับส่วนรวมเช่น วันสงกรานต์ สรงน้ำพระ การขนทรายเข้าวัด ดังต่อไปนี้

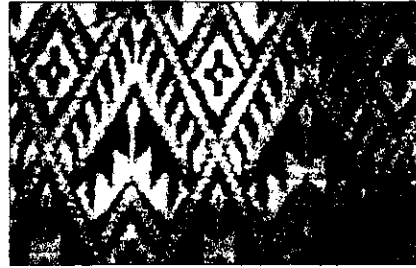
2.1 เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ “ลายบายศรี”

ยายสาย มีอาชีพทำนา อาศัยอยู่กับลูกสาวสองคน หลังจากสามีตาย เมื่อลูกโตพอก็ได้จัดงานแต่งงานให้กับลูกสาว ชาวบ้านได้มาช่วยทำบายศรี ซึ่งได้นำใบตองมาพับ จัดซ้อนกันเป็นชั้นๆ จนได้บายศรีที่งดงามและประณีต ที่จะนำมาประกอบในพิธีสู่ขวัญคู่บ่าว-สาว โดยในพิธีต้องมีขันบายศรีตั้งอยู่ตรงหน้าคู่บ่าว-สาว และจะมีหมอปราหมณ์นั่งอยู่ตรงหน้า ทำพิธีสู่ขวัญคู่บ่าว-สาว ยายสายเป็นคนมีฝีมือในเรื่องการทอผ้ามัดหมี่ ยายสายเห็นบายศรีที่ชาวบ้านช่วยกันทำในงานแต่งงานลูกสาว แกจึงนำเอาลักษณะของบายศรีมาดัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ โดยแกตั้งชื่อว่า หมี่ขันบักเบ้ง แต่ปัจจุบันเรียกว่าหมี่ลายบายศรี *

* สมคิด ดีบ้านโสภ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง. เมื่อ 1 พฤษภาคม 2546.

พานบายศรี

ลายบายศรี

ภาพประกอบ 28 ภาพ “บายศรี” และ “ลายบายศรี”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับชื่อ “ลายบายศรี”

จากเรื่องเล่าจะเห็นความสัมพันธ์ระหว่างชื่อลายผ้ากับบายศรี เนื่องจากย่ายสายจำเอาลักษณะของการทำบายศรีที่ใช้ใบตองจัดซ้อนเป็นชั้นอย่างสวยงามมาเป็นต้นแบบในการมัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ และตั้งชื่อลายว่า หมี่ชั้นบักเบ้ง ซึ่งแปลว่า บายศรี ดังนั้น ผ้ามัดหมี่ลายบายศรีจึงเกิดจากแรงบันดาลใจที่เห็นความสวยงามของบายศรีในพิธีแต่งงานซึ่งตามประเพณีแต่งงานจะต้องมีพิธีสู่ขวัญคู่บ่าวสาวโดยจัดชั้นบักเบ้ง (บายศรี) มาประกอบในพิธีด้วย เพื่อความศักดิ์สิทธิ์และเป็นสิริมงคล ลายบายศรีที่มีมาจากประเพณีจึงเป็นลายที่งดงามประณีต มีความหมายดี จึงถือเป็นลายเก่าแก่ที่แสดงเอกลักษณ์ของชาวอีสานได้เป็นอย่างดี

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายบายศรี”

จะเห็นได้ว่า ผ้ามัดหมี่ลายบายศรีสะท้อนให้เห็นถึงประเพณีที่สำคัญที่ชาวอีสานยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้ นั่นก็คือประเพณีแต่งงานที่จะต้องจัดพานบายศรีที่สวยงาม และประณีต มาประกอบในพิธีสู่ขวัญคู่บ่าวสาว เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลและศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีความหมายในการครองชีวิตร่วมกันของคู่บ่าวสาว พิธีสู่ขวัญโดยใช้พานบายศรีนั้น นอกจากในพิธีแต่งงานแล้ว ชาวอีสานยังนิยมใช้ประกอบในพิธีอื่นๆ อีก เช่น พิธีต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองคนสำคัญ พิธีทำบุญวันเกิด พิธีฉลองการรับตำแหน่งงาน พิธีเหล่านี้มีความหมายและมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากการทำบายศรีต้องใช้ฝีมือในการประดิษฐ์มาก

มณีรัตน์ จันทะผิน. (2531 : 572-574) กล่าวถึงวิธีการทำบายศรีว่ามีขั้นตอนดังนี้

1. ฉีกใบตองสำหรับถ้วยยอดและถ้วยรอง ม้วนเป็นกรวยปลายแหลมจนหมดใบตอง
2. นุ่งผ้าเข้าด้านหลังแล้วม้วนถ้วยรองมาทาบตรงกลางให้ยอดต่ำกว่ายอดถ้วย
3. นุ่งผ้าที่ละชั้นใส่ถ้วยรองที่ละตัวก็ขึ้นตามต้องการความยาวของถ้วยบายศรีกะประมาณความกว้างของปากพาน
4. มองด้านข้างจะเห็นรูปทรงกลมของบายศรีนั้นเป็นยอดแหลมกลมทุกยอด

5. ทำบายศรีชั้นละ 6 ตัว ทั้งหมดเป็น 18 ตัว จะใช้ไม้ไผ่เสียบจากยอดผ้าห่มกับตัวลูก ช่วงกลางลำตัวลงไปถึงฐานสองข้าง หรือจะใช้ลวดตามตริงจากยอดลงมาเป็นสองขาสำหรับนำไปเสียบกับที่ยึดที่โตก

6. เหลาหยวกกล้วยให้หนากว่าความสูงของกันพาน ห่อด้วยใบตองตึงด้วยลวดตัว u แล้วนำมาวางบนพานใช้ลวดยึดกับพานให้มั่นคงทั้งสามทาง

7. นำตัวบายศรีมาเสียบพานละ 6 ตัว จัดระยะให้เท่า ๆ กัน

8. เย็บกรวยบายศรีชนิดแต่งด้วยกลีบผกา ถ้าจะให้ง่ายต้องเหลาหยวกกล้วยเป็นทรงกรวย นำใบตองมาหุ้มตึงแล้วติดกลีบผกาด้วยเข็มหมุดเรียงสับหว่างลงมาทุก ๆ ชั้น

9. ร้อยอุบะ ปักดอกไม้ตามปลายแหลมและรอยพับ

2.2 หน้าที่มาของ “ลายหมี่พระเวส”

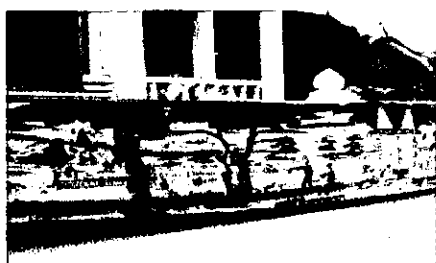
ลายหมี่พระเวสเจ้า

นงนาฏนางมัทรี

อีกกันหาชาติจากนครไกลเย็น

กะเลยพากันเฝ้าลายพระเวสสันดร

มันมีตอนเป็นมาจึ่งว่ากันตามนี้ *

ผ้าพระเวส

ลายพระเวส

ภาพประกอบ 29 ภาพ “ผ้าพระเวส” และ “ลายพระเวส”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของผยากับชื่อ “ลายหมี่พระเวส”

ผยากเป็นวรรณกรรมอีสานประเภทหนึ่งที่ใช้ภาษาถิ่นอีสาน และมีถ้อยคำโวหารอันสละสลวย มีความหมายที่ลึกซึ้ง เช่น เงินเต็มพาบ่อท่อผญาเต็มปุม หมายถึง การมีเงินทองมากมายก็ไม่เท่าผญาเต็มท้อง (ปรีชา พิณทอง 2532 : 528) จากผญาข้างต้นจะเห็นความสัมพันธ์ระหว่างลายผ้า “ลายหมี่พระเวส” กับประเพณีบุญพระเวสหรือบุญเทศน์มหาชาติของ

* บุญตา คงทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพ็ง. เมื่อ 25 เมษายน 2546.

ชาวอีสานชาวอีสาน มีความศรัทธาในการฟังเทศน์มหาชาติ ซึ่งจัดเป็นกัณฑ์ๆ ไร่ 13 กัณฑ์ ในเดือน 4 ถือเป็นบุญเดือน 4 จากผ้าพระเวสที่เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับพระเวสได้นำเป็นต้นแบบในการมัดเป็นลายผ้ามัดหมีตามรูปร่างลักษณะของผ้าพระเวสซึ่งข้างสองตัวไขว้วงถืองอหงหันหน้าชนกันเรียงเป็นแถวอย่างเป็นระเบียบ เนื้อตัวข้างขึ้นไปก็จะเป็นปราสาท ต้นไม้ ซึ่งผ้าพระเวสที่นำมามัดลายผ้าเป็นภาพกัณฑ์ที่ 11 คือ กัณฑ์มหาพรต มีทั้งหมด 69 พระคาถา เป็นเรื่องเกี่ยวกับเชิญพระเวสสันดรกลับเข้าเมืองกลิงกราษฎร์มาปกครองบ้านเมืองเหมือนอย่างเดิมหลังจากที่ประชาชนทุกคนเข้าใจพระเวสสันดรเกี่ยวกับการบรืจากช้างปัจจัยนาเคนทร์ พระบิดาก็นำช้างแก้วปัจจัยนาเคนทร์มารับพร้อมด้วยเหล่าเทวดาทั้งหลายมาร่วมถวายพระพร

ภาพสะท้อนลายผ้า “ลายพระเวส”

ผ้ามัดหมีลายหมีพระเวส สะท้อนการปฏิบัติตามประเพณีของชาวบ้านแต่ดั้งเดิม คือประเพณีบุญพระเวสหรือบุญเทศน์มหาชาติซึ่งเชื่อกันว่า ถ้าได้ฟังเทศน์มหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ จบภายในวันเดียวก็จะได้ไปเกิดบนสวรรค์ ได้พบพระอริยมเหตตรัย ผ้าลายหมีพระเวสมีที่มาจากประเพณีสำคัญนี้ได้นำเอาเรื่องราวในกัณฑ์ที่ 11 มาคิดประดิษฐ์เป็นลายผ้าที่มีความงดงาม ประณีตและมีความหมายดี จึงถือเป็นลายเก่าแก่ที่แสดงเอกลักษณ์ของชาวอีสานได้เป็นอย่างดีอีกลายหนึ่ง

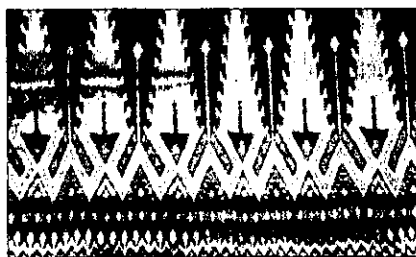
2.3 เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ “ลายนาคหางจระเข้”

ชาวบ้านแห่งหนึ่งยึดถือประเพณีสำคัญอีกวันหนึ่ง คือ วันสงกรานต์ หรือเรียกว่า ตรุษสงกรานต์ จะมีการสงฆ์นำพระพุทธรูป และรดน้ำดำหัวญาติผู้ใหญ่ คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้าน และบ้านใกล้เคียงพอครบ 7 วัน แล้วก็จะทำพิธี ก่อเจดีย์ทรายที่วัดแล้วนำรูปสัตว์ต่างๆ โดยเฉพาะสัตว์เลื้อยคลาน มีเต่า จระเข้ นาค ฯลฯ แล้วแต่ความเชื่อของแต่ละคนมาปักไว้ ส่วนพวกเด็กจะเป็นคนขนทรายเข้าวัด ผู้ใหญ่คนเฒ่าคนแก่จะเป็นคนก่อเจดีย์และขึ้นรูปสัตว์ ยายสี่เป็นคนฝีมือได้ขึ้นรูปจระเข้และพญานาค ขึ้นไปขึ้นมายายสี่คิดว่า เออ ผ้าถุงที่เราแต่งมาคล้ายเหมือนพญานาคจริงๆ น่าจะนำหางจระเข้มาต่อ คงจะได้ลายที่แปลกดี หลังจากนั้นยายสี่ก็ได้มัดหมีลายนาคหางจระเข้ จึงเรียกกันมาจนถึงทุกวันนี้ *

* ท่อน หิริยวรรณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง. เมื่อ 25 เมษายน 2546.

จระเข้

ลายนาคหางจระเข้

ภาพประกอบ 30 ภาพ "จระเข้" และ "ลายนาคหางจระเข้"

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับชื่อลายนาคหางจระเข้

จากเรื่องเล่าจะเห็นว่าผ้าถุงของยายสีที่ใส่อยู่มีลักษณะลายเหมือนพญานาค แต่ยายสีคิดทำให้ลายแปลกยิ่งขึ้นจึงนำหางจระเข้มาต่อกลายเป็นลายนาคหางจระเข้ การคิดลายนาคหางจระเข้ขึ้นมาของยายสีมาจากการขึ้นรูปสัตว์ที่ตัดกระดากเป็นรูปต่างๆ เสียบไม้เข้าไปปักไว้ที่เจดีย์ทรายในประเพณีวันสงกรานต์ แสดงว่าแกเป็นคนช่างสังเกตและมีจินตนาการ จากรูปร่างของสัตว์ที่พบเห็นนำมาเป็นต้นแบบในการประดิษฐ์ลายผ้าด้วยการวางลายเฉพาะตรงเชิงผ้าเป็นลายพญานาค ในลักษณะตัวพญานาคหันหน้าเข้าหากันเรียงต่อกันในแนวนอน ถัดขึ้นไปจากตัวพญานาคเป็นลายของหางจระเข้ต่อยอดขึ้นไปตรงส่วนหัวที่พญานาคหันหัวมาชนกันระหว่างลายหางจระเข้มีลายดอกไม้ก้านยาวดอกเล็กสลับกันตลอดลาย เป็นลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงามและเป็นที่รู้จักสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพสะท้อนลายผ้า "ลายนาคหางจระเข้"

ผ้ามัดหมี่ "ลายนาคหางจระเข้" สะท้อนให้เห็นประเพณีของชาวบ้านภาคอีสานที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างเคร่งครัด ตั้งแต่ดั้งเดิมว่า ประเพณีวันขึ้นปีใหม่ไทยหรือเรียกกันว่าวันสงกรานต์ ซึ่งทำกันในวันขึ้น 15 ค่ำของเดือน 5 จะเอาพระพุทธรูปลงมาประดิษฐานไว้ในศาลาโรงธรรม เพื่อสรงน้ำพระพุทธรูป ตอนเย็น วันที่สองของประเพณีสงกรานต์ คือวันเนา ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "วันเนา" ตรงกับวันที่ 14 เมษายน ในวันนี้มีความเชื่อกันว่า ถ้าใครคำทอกันจะทำให้ปากเน่าตามชื่อวัน และจะต้องไม่ทำผิดศีล 5 ในวันนี้อีกด้วย ประเพณีในวันนี้คือ การเตรียมอาหาร ขนม และข้าวของไว้สำหรับทำบุญในวันรุ่งขึ้นเรียกว่า "วันดา" หรือวันสุกดิบ ขนมที่นิยมทำในวันสงกรานต์มีมากมายหลายชนิด ซึ่งล้วนแต่มีความเชื่อว่า ขนมแต่ละอย่างนั้นเป็นขนมที่เหมาะสมต่อการทำบุญ คือ ขนมดอกจอก ขนมเทียน ขนมปาด ข้าววิตูหรือข้าวเหนียวแดง ข้าวพองขนมตาลิม (ทำจากแป้งข้าวเหนียว คนกับกะทิและน้ำตาลห่อใบตองแล้วนึ่ง) ข้าวต้มหัวอก ขนมวง ขนมเกล็ด นอกจากจะเตรียมเพื่อทำบุญแล้วยังทำไว้เลี้ยงลูกหลานญาติมิตรอีกด้วยหลังจากนี้บรรดาหนุ่มสาวและเด็กๆ จะพากันขนทรายเข้าวัด ชาวบ้านจะนำทรายจากที่ใดที่หนึ่งแล้วแต่จะได้ทรายแล้วจะมีการก่อกองทราย การละเล่นพื้นเมือง ฟังเทศน์ มีการ

ปล่อยสัตว์จำพวกปู ปลา เต่า เพื่อเป็นการไถ่ชีวิตสัตว์โดยหวังานิสงส์ให้ตนอายุยืนและคนที่เจ็บไข้ได้ป่วยจะได้หายจากโรคภัยไข้เจ็บ เกี่ยวกับความสำคัญของสัตว์ 2 ชนิดนี้มีความเชื่อกันว่านาคเป็นสัตว์ที่ศักดิ์สิทธิ์ พญานาคในลัทธิพราหมณ์มักจะถูกถือเป็นเทวดา ชาวอีสานจึงถือว่าพญานาคเป็นสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ จึงได้นำมาในพิธีชนทรายเข้าวัด (มหาวิทยาลัย ศิลปากร 2539 : 43) ส่วนจะเชื่อกันเป็นสัตว์ที่แสดงถึงความดุร้ายจึงใช้เป็นสัญลักษณ์ที่จะป้องกันภัยที่จะย่างกรายเข้ามาใกล้

2.4 นิทานเกี่ยวกับที่มาของ “ลายหมี่นาคลำเทียน”

กาลครั้งหนึ่งมีครอบครัวที่ด้อยเนื้อและยาดิ มีอาชีพทำนา ยามว่างยายดีก็จะทอผ้าไว้ใช้เองในครอบครัว ทิดอ่อนกับยายดีมีลูกชายหนึ่งคน ชื่อบักแดง บักแดงช่วยพ่อแม่ทำนา เลี้ยงควาย จนโตเป็นหนุ่มอายุครบ 20 ปี ทิดอ่อนก็เลยอยากให้ลูกชายบวชให้ ตายไปจะได้เกาะชายผ้าเหลืองลูกชายขึ้นสวรรค์ ทิดอ่อน กับยายดี จึงพาบักแดงไปหาสมภารที่วัดแล้วให้ลูกชายบวชอยู่ที่วัดเป็นพระสักหนึ่งพรรษา สมภารก็พาทิดอ่อนยายดีและบักแดงไปที่โบสถ์ ซึ่งประตูโบสถ์จะทำรูปพญานาคเอาไว้คู่กันอย่างสวยงาม พอผ่านเข้าประตูโบสถ์เข้าไปแล้ว ข้างในโบสถ์ก็จะมีเทียนเล่มใหญ่ปักอยู่ เมื่อมองจากข้างนอกเข้าไปข้างในจะเห็นเทียนอยู่ตรงกลางระหว่างนาค 2 ตัว ยายดีก็เกิดความคิดว่า ถ้านำลำเทียนมาเพิ่มกับลายหมี่นาคก็คงจะสวยดี พอเสร็จจากบวช บักแดง ยายดีก็กลับบ้านก็นำลักษณะของลำเทียนมัดลายหมี่เพิ่มกับนาค จนเสร็จออกมาเป็นผ้ามัดหมี่ที่สวยงาม เรียกว่า หมี่นาคลำเทียนมาจนถึงปัจจุบัน *

ลำเทียน

ลายหมี่นาคลำเทียน

ภาพประกอบ 31 ภาพ “ลำเทียน” และ “ลายหมี่นาคลำเทียน”

* สีสดา จันทรโสม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง. เมื่อ 20 เมษายน 2546.

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของนิทานกับชื่อ “ลายหมี่นาคลำเทียน”

จากนิทานจะเห็นว่า “ลายหมี่นาคลำเทียน” เกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากประเพณีการบวชที่ครอบครัวที่ด้อยกว่ายายดี นำบักแดงลูกชายไปบวชกับสมภารที่วัด ภายในโบสถ์เมื่อมองเข้าไปยายดีได้เห็นรูปปั้นตัวพญานาค 2 ตัวหน้าประตูโบสถ์กับลำเทียนจึงนำลักษณะของพญานาคกับลำเทียนมาผสมผสานประดิษฐ์เป็นลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงามเลียนแบบภาพที่เห็นโดยวางลำเทียนในแนวตั้งมีหัวพญานาคขนาบทั้งสองด้านติดต่อกันไปจนเต็มผืนผ้า ส่วนปลายลำเทียนจะเป็นรูปดอกเล็ก ๆ ครอบด้วยสามเหลี่ยม ในด้านฐานของลำเทียนที่ปักตรงกลางระหว่างตัวนาคสองตัวหันหน้าออกจากกัน แต่จะหันหน้ามาชนกันกับนาคอีกตัวของฐานลำเทียนอีกเล่ม คั่นระหว่างดอกและสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ ในแนวนอนอย่างเป็นระเบียบจนเต็มผืนผ้า จนกลายเป็นลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงามและเป็นที่รู้จักสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพสะท้อนลายผ้า “ลายหมี่นาคลำเทียน”

ผ้ามัดหมี่ “ลายหมี่นาคลำเทียน” สะท้อนให้เห็นถึงประเพณีสำคัญที่ชาวอีสานยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้ นั่นก็คือ ประเพณีบวชนาค ซึ่งถ้าครอบครัวใดมีลูกชายอายุครบ 20 ปีขึ้นไปก็ต้องให้อุปสมบท เพื่อศึกษาอบรมในพระพุทธศาสนา และมีความเชื่อกันว่าเป็นการตอบแทนบุญคุณพ่อแม่และพ่อแม่จึงจะต้องให้ลูกชายอุปสมบทเพื่อจะได้เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์ ถือว่าถ้าชายคนใดได้บวชแล้วก็เพื่อเตรียมตัวที่จะมีครอบครัวต่อไป จากรูปภาพจะเห็นว่า ลำเทียนกับลายหมี่นาคลำเทียน แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการวางลายลายมัดหมี่ที่มีความสัมพันธ์กันได้อย่างมีศิลปะ ประณีต งดงาม และกลมกลืน

จากการวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่และภาพสะท้อนด้านประเพณีดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 2 วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านประเพณี

ชื่อ ลายผ้า	ประเภทวรรณกรรม	ภาพสะท้อนด้านประเพณี	
		ประเพณี (ครอบครัว)	ประเพณี (ส่วนรวม)
1.ลายบายศรี	เรื่องเล่า	พิธีแต่งงาน พิธีสู่ขวัญ	
2.ลายหมี่พระเวส	ผญา		ประเพณีเทศน์มหาชาติ กัณฑ์มหาราชในเทศกาลบุญเดือน 4
3.ลายนาคหางจระเข้	เรื่องเล่า		ประเพณีตรุษสงกรานต์ (ก่อเจดีย์ทราย และขันรูปสัตว์)
4.ลายนาคลำเทียน	นิทาน	ประเพณีบวชนาค	

จากการวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ด้าน ประเพณีสรุปได้ว่าวรรณกรรมเป็นประเภทนิทาน 1 เรื่อง เรื่องเล่า 2 เรื่อง ผญา 1 เรื่อง สะท้อน ด้านประเพณีของชาวบ้านทั้งประเพณีเกี่ยวกับครอบครัว ได้แก่ พิธีแต่งงานที่ใช้ขันบายศรีที่ ประดิษฐ์มาจากใบตองจัดซ้อนเป็นชั้นอย่างสวยงาม และประเพณีบวชนาค และประเพณีเกี่ยวกับส่วนรวม ได้แก่ ประเพณีเทศน์มหาชาติ กัณฑ์มหาพรต และประเพณีตรุษสงกรานต์ที่มีการ ก่อเจดีย์ทรายและขึ้นรูปสัตว์

เรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีสำคัญเหล่านี้ ชาวบ้านได้เกิดแรงบันดาลใจนำมาเป็นต้นแบบประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมี่ขึ้นอย่างสวยงาม ประณีต เป็นการบันทึกและสืบทอดประเพณีไว้ในลายผ้า

3. วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนความเชื่อ

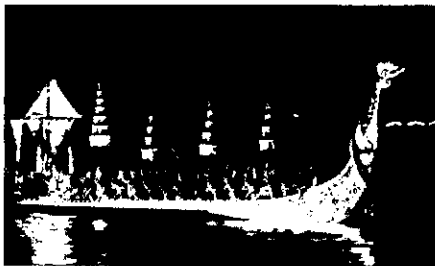
ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้นๆ หรือสังคมมนุษย์นั้นๆ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้นไม่สามารถที่จะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัวสิ่งเหล่านี้เรียกว่าความเชื่อ (ไพฑูรย์ สินลารัตน์. 2530 : 350)

จากการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ พบว่า ความเชื่อที่ปรากฏในวรรณกรรมเป็นความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนาเกี่ยวกับพลังเหนือธรรมชาติ เช่น เทวดา พญานาค พระธาตุ ฯลฯ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

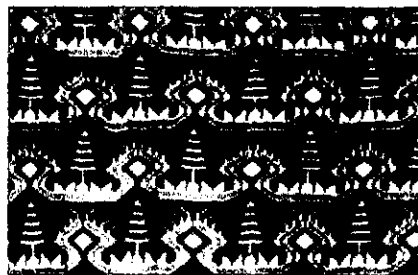
3.1 เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ “ลายไหลเรือไฟ”

ชาวอีสานได้จัดประเพณีไหลเรือไฟขึ้นเพราะมีความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนาว่า เพื่อเป็นการบูชารอยพระพุทธรูปที่พระพุทธรเจ้าได้ประทานไว้ให้กับพญานาค ในสมัยหนึ่งพระพุทธรเจ้าได้เสด็จไปยังฝั่งแม่น้ำ พญานาคได้อาราธนาให้ไปแสดงธรรมในพิภพของนาคได้บาดาลก่อนจะเสด็จกลับพญานาคได้ทูลขอให้พระพุทธรองค์ประทับรอยพระบาทเอาไว้ ณ ริมฝั่งแม่น้ำ “นัมมทานที” เพื่อให้พวกนาค คนธรรพ์ ตลอดจนมนุษย์ทั้งหลายได้สักการบูชาสืบมาจนถึงทุกวันนี้ และเชื่อว่า พญานาคเป็นผู้ดูแลแม่น้ำ จึงเป็นการบูชาพญานาคที่ได้ดูแลแม่น้ำให้มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์จากประเพณีไหลเรือไฟที่จัดขึ้นทุกปีเพื่อระลึกถึงบุญคุณของแม่น้ำ ทำให้คนในสมัยก่อนนำลักษณะของเรือและประเพณีไหลเรือไฟมาประยุกต์มัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ ซึ่งลายนี้ก็มีที่มาจากจังหวัดนครพนม ชาวบ้านหนองบัวเพวังก็มาปรับเปลี่ยนเพิ่มดอกให้เป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง แต่ก็ตั้งชื่อคล้ายเดิม “ลายไหลเรือไฟ” แล้วก็ได้เล่าความเป็นมาให้ลูกหลานฟังสืบมา *

* บุญตา ดงทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง. เมื่อ 25 เมษายน 2546.

เรือ

ลายไหลเรือไฟ

ภาพประกอบ 32 ภาพ “เรือ” และ “ลายไหลเรือไฟ”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับ “ลายไหลเรือไฟ”

จากเรื่องเล่าจะเห็นว่าลายผ้ามัดหมี่ “ลายไหลเรือไฟ” มาจากประเพณีไหลเรือไฟของชาวอีสานซึ่งจัดขึ้นทุกปีโดยมีความเชื่อว่าเป็นการบูชารอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าได้ประทานไว้ให้กับพญานาค และเชื่อว่า พญานาคเป็นผู้ดูแลแม่น้ำ จึงเป็นการบูชาพญานาคที่ได้ดูแลแม่น้ำให้มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์ ประเพณีไหลเรือไฟที่จัดขึ้นทุกปีเพื่อระลึกถึงบุญคุณของแม่น้ำชาวบ้านหนองบัวเพวังมีความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาแม่น้ำเช่นเดียวกันกับที่จังหวัดนครพนม จึงนำประเพณีนี้มาสืบทอดจนถึงปัจจุบัน และได้มีการคิดประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมี่เป็นลายไหลเรือไฟขึ้นมา โดยการนำรูปร่างลักษณะของเรือวางในแนวนอนอย่างเป็นระเบียบสวยงามส่วนหัวท้ายของเรือชนกันทำจนเต็มทั้งผืนผ้า

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายไหลเรือไฟ”

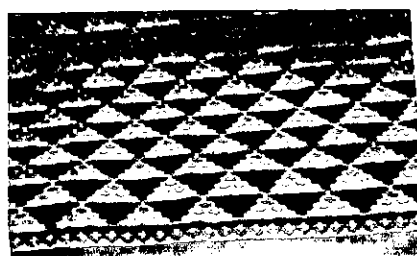
ผ้ามัดหมี่ “ลายไหลเรือไฟ” สะท้อนความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวบ้านเกี่ยวกับการบูชารอยพระพุทธรูปที่พระพุทธเจ้าได้ประทานไว้ให้กับพญานาคและบูชาแม่น้ำที่ให้มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์ ซึ่งชาวอีสานถือว่าพญานาคเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่รักษาแม่น้ำ เมื่อถึงเทศกาลจึงต้องทำพิธีบูชา ชาวอีสานได้ถือปฏิบัติสืบทอดประเพณีนี้มาจนถึงปัจจุบัน ในเทศกาลออกพรรษา วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 หรือแรม 1 ค่ำ เดือน 11 จะมีประเพณีไหลเรือไฟนิยมเรียกว่า “ส่องเรือไฟ” หรือปล่อยเฮือไฟ ชาวบ้านที่ดื่มน้ำเรืออยู่ใกล้กับแม่น้ำสายใหญ่ๆ เช่น แม่น้ำโขง แม่น้ำมูล แม่น้ำชีเป็นต้น จะทำพิธีนี้เพื่อเป็นการบูชาแม่น้ำ ทำให้ชาวบ้านหนองบัวเพวังได้เห็นประเพณีไหลเรือไฟแล้ว ได้นำรูปร่างลักษณะของเรือและส่วนประกอบต่างๆ ที่ตกแต่งเรือมามัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงาม สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

3.2 เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ “ลายธาตุพนม”

ทุกวันนี้เดือน 3 ชาวบ้านจากหลายแห่งได้เดินทางไปกราบไหว้พระธาตุพนม และถือโอกาสไปเที่ยวงานประจำปี ณ องค์พระธาตุพนมที่จังหวัดนครพนม ซึ่งถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านเมืองของจังหวัดนครพนมชาวบ้านมีความเชื่อและเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง ชาวบ้านหนองบัวเพวังก็เช่นเดียวกัน หลังจากที่เดินทางไปเที่ยวและไปกราบไหว้พระธาตุพนมแล้ว พอกลับถึงบ้านก็พากันวิพากษ์วิจารณ์กันไปต่างๆ นานา บางกลุ่มก็พรรณนาถึงความสวยงามขององค์พระธาตุ ตลอดทั้งความศักดิ์สิทธิ์ บางคนสังเกตการก่อสร้างที่สวยงามวิจิตรพิสดาร จึงเกิดเป็นภาพจินตนาการ การนำมาเลียนแบบ ประยุกต์ ดัดแปลง เป็นลายผ้ามัดหมี่ ต่างคนต่างมัดตามจินตนาการของตน เมื่อทอเป็นผืนแล้ว ก็นำมาวิเคราะห์กันว่าของใครสวยกว่ากัน และมีความเหมือนของจริงมากกว่ากัน ทุกคนเห็นว่าลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงามกว่าเพื่อ คือ ต้องของนางนวลจันทร์ สมมาตร ทุกคนจึงได้ยึดแบบเป็นลายพระธาตุพนม ลายที่เป็นเอกลักษณ์ของบ้านหนองบัวเพวัง ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา *

พระธาตุพนม

ลายธาตุพนม

ภาพประกอบ 33 ภาพ “พระธาตุพนม” และ “ลายธาตุพนม”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับ “ลายธาตุพนม”

เรื่องเล่าจะเห็นความสัมพันธ์ระหว่างชื่อลายผ้ากับพระธาตุพนมว่าลายผ้า “ลายธาตุพนม” เกิดขึ้นมาจากการที่ชาวบ้านหนองบัวเพวัง ได้ไปบูชาพระธาตุพนมจำลักษณะขององค์พระธาตุที่สวยงามและศักดิ์สิทธิ์ แล้วเกิดความคิดเป็นภาพจินตนาการ นำมาเลียนแบบประยุกต์ ดัดแปลงเป็นลายผ้าด้วยการนำรูปร่างลักษณะขององค์พระธาตุพนมแต่ละองค์มาวางในลักษณะเรียงติดต่อกันในแนวนอน ชั้นถัดไปวางเรียงติดกันเหมือนชั้นแรกในลักษณะสลับหว่างกับชั้นแรก โดยมียอดของสามเหลี่ยมชั้นแรกอยู่ชิดกับฐานของชั้นถัดไปเรียงลำดับไปเรื่อยๆ จนเต็มผืนผ้า การมัดลายธาตุพนมที่เกิดจากประสบการณ์จริงที่ได้พบเห็นและความคิด

* สีดา จันทรโสม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง. เมื่อ 20 พฤษภาคม 2546.

สร้างสรรค์ในการมัดสายผ้ามัดหมี่ของชาวบ้านหลายๆ คน ก็มีความสวยงามที่ต่างกัน แต่ที่มีความเหมือนจริงมากที่สุดคือ ของนางนวลจันทร์ สมมาตร ลายธาตุพนมเป็นลายที่เกิดจากการนำลักษณะวัตถุโบราณคู่บ้านคู่เมืองของชาวอีสานที่มีความศักดิ์สิทธิ์มาประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงาม ความหมายดี ถือเป็นลายเก่าแก่ที่แสดงเอกลักษณ์ของชาวอีสานได้เป็นอย่างดี

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายธาตุพนม”

จะเห็นได้ว่าผ้ามัดหมี่ “ลายธาตุพนม” สะท้อนความเชื่อของชาวอีสานเกี่ยวกับการเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นของคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดนครพนม ชาวบ้านมีความเชื่อและเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง ใครที่ได้ไปไหว้ก็จะประสบแต่สิ่งดีๆ ในชีวิต ทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าใน 1 ปีอย่างน้อยในวันเพ็ญเดือน 3 จะต้องได้ไปไหว้พระธาตุพนมเพื่อขอพร และถือโอกาสเที่ยวงานประจำปีฉลองพระธาตุพนมด้วย จึงทำให้ชาวบ้านหนองบัวเพ็งที่ได้ไปไหว้พระธาตุพนม เมื่อกลับมาถึงบ้านก็เกิดความชื่นชม เลื่อมใสศรัทธาเกิดจินตนาการที่จะนำลักษณะขององค์พระธาตุพนมมามัดหมี่เป็นลายผ้าจนทำได้สำเร็จและเป็นที่รู้จักสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน จากรูปภาพจะเห็นว่า พระธาตุพนมกับลายธาตุพนม มีความสัมพันธ์กันได้เป็นอย่างดีมีศิลปะทั้งความประณีตงดงามและกลมกลืน

3.3 เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ “ลายนาครคู่”

มีหญิงวัยกลางคน 3 คน นำผ้ามัดหมี่ที่ตนชอบไปยังร้านตัดผ้าในชุมชนแห่งหนึ่งช่างตัดเย็บเสื้อผ้าเป็นคนมีฝีมือจึงทำให้มีลูกค้ามากมาย ส่วนมากจะเป็นผ้ามัดหมี่ในห้องถักที่นำไปตัด ช่างตัดเย็บเป็นคนฉลาด เธอจะเก็บชิ้นส่วนของผ้าที่เหลือชิ้นเล็กบ้าง ใหญ่บ้าง ไว้เป็นประจำ เก็บไว้ให้ลูกค้าดูตัวอย่างลายผ้า ถ้าชอบจะได้หามาตัด เป็นการประชาสัมพันธ์ร้านตนเองด้วย ช่างจึงได้นำเศษผ้ามาให้หญิง 3 คนดู ต่างก็พากันชอบลายที่ชาวเลือกไว้มีลายต่างๆ มากมาย ทั้ง 3 จึงกลับ นำลายผ้าเหล่านั้นไปให้กลุ่มอาชีพแม่บ้านดูว่ามีลายอะไรบ้าง มีอยู่ลายหนึ่งที่ไม่ใคร่รู้จักชื่อลาย แต่ทุกคนลงความเห็นว่าคุณลักษณะของลายเหมือนพญานาคอยู่หนึ่งตัว แม่บ้านคนหนึ่งก็พูดว่า พญานาคที่อยู่โบสถ์ที่วัด สวยกว่านี้เราไปดูกันไหม ทั้ง 3 คนและกลุ่มแม่บ้านก็ไปที่วัดไปดูพญานาคที่โบสถ์ เห็นพญานาค 2 ตัว แม่บ้านคนหนึ่งก็เล่าเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคว่า พญานาค คือผู้ที่ดูแลแม่น้ำ ชาวบ้านได้ใช้น้ำ ถ้าทำให้พญานาคโกรธก็จะทำให้แม่น้ำแห้งขอด เมื่อได้ฟังเรื่องพญานาคทุกคนก็ลงความเห็น ว่าเราจะมัดพญานาคคู่เพิ่มจากตัวอย่างลายที่ได้มา วันรุ่งขึ้นทุกคนก็ช่วยกันลอกลายนาคและมัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ได้สำเร็จออกมาเป็นลายที่สวยงามและประณีต ตั้งชื่อลายนาคคู่พญานาคคู่ หรือนาคน้อย *

* สมคิด ตีบ้านโสภ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพ็ง. เมื่อ 25 เมษายน 2546.

จากการวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่และภาพสะท้อนด้านความเชื่อดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 3 วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านความเชื่อ

ชื่อลายผ้า	ประเภทวรรณกรรม	ภาพสะท้อนด้านความเชื่อ
1. ลายไหลเรือไฟ	เรื่องเล่า	ความเชื่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ เชื่อความศักดิ์สิทธิ์ของพญานาคผู้รักษาแม่น้ำ
2. ลายธาตุพนม	เรื่องเล่า	เชื่ออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุ เช่น การขอพรให้คุ้มครองครอบครัวหรือให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต
3. ลายนาคคู่	เรื่องเล่า	เชื่อกความศักดิ์สิทธิ์ของพญานาค - บุษบาพญานาค

จากการวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ด้านความเชื่อสรุปได้ว่าเป็นวรรณกรรมประเภท เรื่องเล่าทั้ง 3 เรื่อง ซึ่งสะท้อนความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับพลังอำนาจเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พญานาค พระธาตุ เป็นต้น เรื่องราวและรายละเอียดเกี่ยวกับพิธีกรรมที่ทำเพราะความเชื่อจะสะท้อนลงไปในลายผ้าที่ชาวบ้านคิดสร้างสรรค์ที่จะคิดลายผ้ามัดหมี่ใหม่ๆ ขึ้นอยู่เสมอ แรغبันดาลใจในจากความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พญานาค พระธาตุ นำมาเป็นต้นแบบต่อเติมและจัดวางลายให้มีศิลปะสวยงามเกิดเป็นลายต่างๆ เช่น ลายไหลเรือไฟ ลายธาตุพนม และลายนาคคู่ เป็นต้น

4. วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านการศึกษา

การศึกษา หมายถึง กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างสรรค์องค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

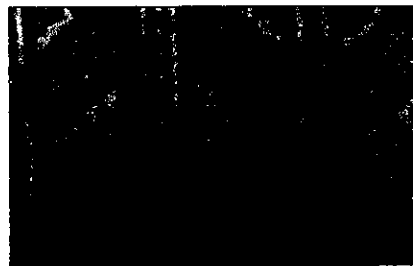
วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ที่สะท้อนด้านการศึกษา 3 เรื่องดังการวิเคราะห์ต่อไปนี้

4.1 เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ “ลายตัวเอส”

ยายทองดีเป็นผู้มีฝีมือในการมัดหมี่ได้สวยงามมาก เป็นคนใจบุญสุนทาน ยายทองดีจะสอนลูกหลานเสมอว่าต้องทำบุญให้มากๆ ตายไปแล้วจะไปอยู่บนสวรรค์ ในตอนเช้ายายทองดีก็จะไปวัดทุกวัน ทุกคนก็จะชมว่าผ้าถุงของยายทองดีเสมอว่าสวย พอถึงตอนเย็นของวันหนึ่ง บักแสบ ซึ่งเป็นหลานยายทองดีกลับมาจากโรงเรียน ได้เอาการบ้านวิชาภาษาอังกฤษมาหนึ่งทำใกล้ๆ ยายทองดี ยายทองดีก็ดูหลานทำการบ้าน จนมองไปเห็นตัวอักษรภาษาอังกฤษ ก็พูดกับหลานว่าตัวนี้เหมือนตะขอยเลย บักแสบหัวเราะและบอกยายว่า ตัวเอส ทำให้ยายทองดีเกิดความคิดที่จะมัดหมี่ตัวเอส วันรุ่งขึ้นยายทองดีก็จำลักษณะของตัวเอสมาลอกลาย จนยายทองดีทำได้สำเร็จ และตั้งชื่อว่า หมี่ตัวเอส *

ตัว เอส

ลายหมี่ตัวเอส

ภาพประกอบ 35 ภาพ “ตัวเอส” และ “ลายหมี่ตัวเอส”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับชื่อ “ลายหมี่ตัวเอส”

จากเรื่องเล่าจะเห็นว่า “ลายตัวเอส” เกิดจากการที่ยายทองดีซึ่งเป็นคนที่มีฝีมือการทอผ้าคนหนึ่งในหมู่บ้านหนึ่งดูหลานชายทำการบ้านวิชาภาษาอังกฤษแล้วเลือบไปเห็นตัวเอสในสมุดจึงเกิดความคิดที่จะนำลักษณะของตัวเอสมาประดิษฐ์เป็นลายผ้า โดยวางลายให้รูปตัวเอสหันหัวชนกันในลักษณะสามเหลี่ยม มีเส้นคั่นกลางสองข้าง ด้านล่างจะตกแต่งเป็นลายหัวใจในแนวนอนเรียงอย่างเป็นระเบียบสวยงามจนเต็มทั้งผืนผ้า จนได้ลายผ้าที่มีความสวยงามและประณีต

ภาพสะท้อนลายผ้า “ลายตัวเอส”

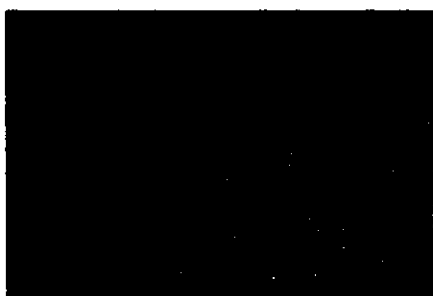
ผ้ามัดหมี่ “ลายตัวเอส” สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของคนรุ่นก่อนกับคนรุ่นปัจจุบันเกี่ยวกับการศึกษา คนรุ่นก่อนไม่ได้เรียนหนังสือแต่เรียนรู้การทอผ้าจากครอบครัวจนมีฝีมือสามารถยึดเป็นอาชีพได้ ยายทองดีจึงไม่รู้จักตัวเอสและคิดว่ารูปร่างเหมือนตะขอยที่นางรู้จักดี

* ท่อน หิรัญวรรณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เชตจตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง. เมื่อ 5 พฤษภาคม 2546.

ส่วนหลานชายได้เรียนหนังสือในโรงเรียนตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งต้องเรียนวิชาภาษาอังกฤษด้วย แสดงถึงการกระจายโอกาสทางการศึกษาของไทยไปถึงชนบท

4.2 เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ “ลายสวรรค์เปียง”

โรงเรียนบ้านหนองบัวเพวังได้สอนภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่องการทอผ้ามัดหมี่ คณะครูและนักเรียนก็เลยคิดประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมี่ขึ้น ลักษณะของลายก็จะเป็นลายสานที่มีลักษณะเปียงไม่ตรง หลังจากมัดลายทอเสร็จจนเป็นผืนผ้าที่สวยงามก็เลยช่วยกันตั้งชื่อให้เหมาะสมกับลาย ช่วงนั้นละครเรื่องสวรรค์เปียงกำลังฉายออกอากาศและได้รับความนิยมจากผู้ชมมาก เด็กๆก็เสนอให้ชื่อว่า ลายสวรรค์เปียง เพราะลักษณะลายก็เหมาะสมกับชื่อ ก็เลยตกลงได้ว่าลายที่ทอนี้ชื่อว่า ลายสวรรค์เปียง และเป็นลายที่เป็นเอกลักษณ์ของบ้านหนองบัวเพวัง และได้รับความนิยมมาจนถึงปัจจุบันนี้ *

ลายสวรรค์เปียง

ภาพประกอบ 36 ภาพ “ลายสวรรค์เปียง”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับชื่อ “ลายสวรรค์เปียง”

จากเรื่องเล่าจะเห็นว่า “ลายสวรรค์เปียง” เกิดขึ้นจากการที่โรงเรียนบ้านหนองบัวเพวังจัดสอนหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน และได้ให้นักเรียนคิดประดิษฐ์ลายผ้าขึ้นมาเอง จนได้ลายที่มีลักษณะสานเปียงไม่ตรง ซึ่งลักษณะของลายก็จะเป็นสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนสานเชื่อมต่อกันเหมือนตารางหมากรุก ในสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนก็จะมีสี่เหลี่ยมเล็กที่ต่อกับมุมของสี่เหลี่ยมใหญ่ ข้างในของสี่เหลี่ยมเล็กก็จะเป็นดอกทำเชื่อมต่อไปจนเต็มทั้งผืนผ้า ส่วนชายผ้าดูก็จะเป็นเส้นยักสลับเป็นฟันปลาสองเส้นซ้อนกันคู่ขนานกัน จนได้ลายผ้าที่สวยงามแม้จะเป็นความคิดของเด็กนักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาก็ตาม ช่วงนั้นละครโทรทัศน์เรื่องสวรรค์เปียงกำลังออกอากาศและได้รับความนิยมมากเลยตั้งชื่อลายผ้าว่า “ลายสวรรค์เปียง” เมื่อดูลายผ้ากับ

* สมคิด ตีบ้านโสภ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง, เมื่อ 15 พฤษภาคม 2546.

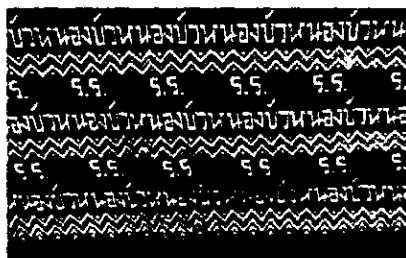
ชื่อลายสวรรค์เบี่ยงก็สัมพันธ์กัน เพราะลักษณะของลายก็เป็นการสานเบี่ยงๆ ไม่ตรง แสดงถึงความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนที่คิดประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมี่ขึ้นและตั้งชื่อได้สัมพันธ์กับลายผ้าลายสวรรค์เบี่ยงเป็นอีกลายหนึ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของบ้านหนองบัวเพวังและเป็นที่รู้จักสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายสวรรค์เบี่ยง”

ผ้ามัดหมี่ “ลายสวรรค์เบี่ยง” สะท้อนให้เห็นในด้านการศึกษาของสังคมไทยถือว่าวัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษาเด็กผู้ชายมีโอกาสเรียนหนังสือมากกว่าผู้หญิงเพราะบวชเรียนได้และการเรียนยังไม่มีหลักสูตรและแบบเรียนที่มีมาตรฐานเดียวกัน แต่ปัจจุบันเปลี่ยนไป มีการจัดตั้งโรงเรียนและจัดให้มีครูผู้ที่มีความรู้ทำหน้าที่ในการสอน และปัจจุบันยังได้รณรงค์ให้มีการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่นในชุมชนของตนเอง เช่น สอนการทอผ้ามัดหมี่ เพื่อเป็นการสืบทอดมิให้ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สั่งสมมาหลายยุคหลายสมัยสูญหายไป

4.3 เรื่องเล่าที่เกี่ยวกับที่มาของ “ลายอักษรโรงเรียนบ้านหนองบัวเพวัง”

มีอาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านหนองบัวเพวังในอดีตที่เริ่มให้มีการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่น ก็ได้ประชุมคณะครูในโรงเรียน โดยเฉพาะครูที่รับผิดชอบด้านนี้โดยตรงคือ อาจารย์สมคิด ดีบ้านโลก ได้พูดคุยกับคณะครูในโรงเรียนว่า “โรงเรียนของเราได้ให้วิทยากรในหมู่บ้านมาสอนการทอผ้ามัดหมี่จนเด็กๆ ในโรงเรียนสามารถทอผ้าได้ เราน่าจะคิดประดิษฐ์ลายผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของโรงเรียนจนตกลงกันได้ว่าจะมัดหมี่ลายชื่อโรงเรียนบ้านหนองบัวเพวัง” หลังจากนั้นทั้งครู นักเรียน และวิทยากรในหมู่บ้านก็ช่วยกันมัดลายโรงเรียนบ้านหนองบัวเพวัง แต่กว่าจะสำเร็จออกมาเป็นผืนก็ใช้เวลานานและใช้ความอดทนมาก แต่พอทอออกมาเป็นผืนก็ได้ผ้ามัดหมี่ที่สวยงาม และเป็นเอกลักษณ์ของโรงเรียนบ้านหนองบัวเพวัง จนลายนี้เป็นที่รู้จักและถือเป็นลายประจำโรงเรียนบ้านหนองบัวเพวังมาจนถึงปัจจุบัน *

ลายอักษรโรงเรียนบ้านหนองบัวเพวัง

ภาพประกอบ 37 ภาพ “ลายอักษรโรงเรียนบ้านหนองบัวเพวัง”

* สมคิด ดีบ้านโลก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง, เมื่อ 27 มิถุนายน 2546.

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับชื่อลายผ้า“ลายอักษรโรงเรียนบ้านหนองบัวเพวัง”

จากเรื่องเล่า จะเห็นว่า “ลายโรงเรียนบ้านหนองบัวเพวัง” เกิดขึ้นมาจากโรงเรียนบ้านหนองบัวเพวังได้จัดสอนหลักสูตรท้องถิ่นโดยใช้วิทยากรในหมู่บ้านมาสอนการทอผ้ามัดหมี่ จนนักเรียนสามารถทำได้ อาจารย์ใหญ่จึงประชุมครูเพื่อที่จะหาลายที่เป็นเอกลักษณ์ประจำโรงเรียนที่ประชุมก็ตกลงว่า จะมัดหมี่ชื่อโรงเรียนบ้านหนองบัวเพวัง การคิดลายโรงเรียนบ้านหนองบัวเพวังขึ้นมาจากลักษณะการผสมพยัญชนะและสระไทยรวมกันเป็นคำว่า “โรงเรียนบ้านหนองบัว” โดยคำว่าโรงเรียนจะใช้ตัวอเรียงต่อกันในแนวนอนเว้นวรรคอย่างสวยงาม ส่วนคำว่า “บ้านหนองบัว” ก็จะเขียนต่อกันในแนวนอน ใช้เส้นพื้นปลา 2 เส้นสลับกันข้างใต้ตัวอักษร จนเต็มทั้งผืนผ้าอย่างเป็นระเบียบและสวยงาม

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายอักษรโรงเรียนบ้านหนองบัวเพวัง”

ผ้ามัดหมี่ “ลายโรงเรียนบ้านหนองบัวเพวัง” สะท้อนด้านการจัดการศึกษาในระดับท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 ในข้อ 7 กล่าวว่า เข้าใจในประวัติศาสตร์ของชาติไทย **ภูมิใจในความเป็นไทย** เป็นพลเมืองดี ยึดมั่นในวิถีชีวิต และการปกครองของระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ข้อ 8 กล่าวว่า มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภาษาไทย ศิลป วัฒนธรรม ประเพณี กีฬา **ภูมิใจปัญหาไทย** ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ข้อ 9 กล่าวว่า **รักประเทศชาติและท้องถิ่น** มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม ดังนั้นโรงเรียนบ้านหนองบัวเพวังจึงเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นของบรรพบุรุษในเรื่องการทอผ้ามัดหมี่ จึงได้ทำหลักสูตรท้องถิ่นให้เหมาะกับโรงเรียนและได้เชิญวิทยากรในท้องถิ่นมาช่วยในการจัดการเรียนการสอนโดยตรงให้กับนักเรียนเพื่อที่จะได้ปฏิบัติจริง จนทำให้ประสบความสำเร็จนักเรียนตั้งแต่ระดับ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 สามารถมัดลายผ้ามัดหมี่และสามารถทอผ้าได้

จากการวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่และภาพสะท้อนด้านการศึกษาดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 4 วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านการศึกษา

ชื่อลายผ้า	ประเภทวรรณกรรม	ภาพสะท้อนด้านการศึกษา
1. ลายตัวเอส	เรื่องเล่า	โรงเรียนใช้หลักสูตรส่วนกลาง มีการจัดหลักสูตรให้นักเรียนเรียนภาษาอังกฤษในระดับชั้น ป. 5 ป. 6
2. ลายสวรรค์เบี่ยง	เรื่องเล่า	โดยใช้หลักสูตรท้องถิ่นของหมู่บ้านในการจัดการเรียนการสอน คือเรื่องการทอผ้ามัดหมี่
3. ลายโรงเรียนบ้านหนองบัวเพวัง	เรื่องเล่า	ใช้หลักสูตรท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอน คือเรื่องการทอผ้ามัดหมี่

จากการวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ด้านการศึกษา สรุปได้ว่า วรรณกรรมที่เล่าเป็นประเภทเรื่องเล่าทั้ง 3 เรื่อง สะท้อนภาพการศึกษาเกี่ยวกับการนำหลักสูตรส่วนกลางมาใช้ในการจัดการเรียนวิชาภาษาอังกฤษในระดับประถมศึกษา ในชั้น ป. 5 – ป. 6 และมีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นขึ้นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนให้เหมาะกับสภาพสังคมของหมู่บ้าน โดยการเชิญวิทยากรหรือเรียกได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้มีความชำนาญมาช่วยสอนทำให้นักเรียนสามารถปฏิบัติได้จริง เรื่องราวและรายละเอียดต่างๆ จากวรรณกรรมเหล่านี้สะท้อนให้เห็นการที่ชาวบ้านและนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาสามารถคิดประดิษฐ์ลายผ้าขึ้นมา แสดงให้เห็นความช่างสังเกต จินตนาการ และมีความคิดสร้างสรรค์ ในการคิดลายใหม่ๆ ขึ้นมาก็จะเกิดจากแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมที่อยู่ใกล้ตัว แล้วนำมาเป็นต้นแบบและผสมผสานกับจินตนาการในการจัดวางลายได้อย่างมีศิลปะงดงาม และประณีต จนเกิดลายผ้าลายต่างๆ อันสะท้อนเกี่ยวกับหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียนในชนบท เช่น ลายตัวเอส ลายสวรรค์เบี่ยง และลายโรงเรียนหนองบัวเพวัง เป็นต้น

5. วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านสิ่งแวดล้อม

สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่รายล้อมรอบตัวมนุษย์ทั้งที่เป็นสสารและพลังงาน รวมทั้งสภาพต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ สิ่งแวดล้อมนั้นอาจจะเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต และอาจเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาเองตามธรรมชาติ หรือเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาก็ได้

จากการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้าน กล่าวถึง การนำสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวมาเป็นต้นแบบในการประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมี่ มีทั้งหมด 19 เรื่อง ดังนี้

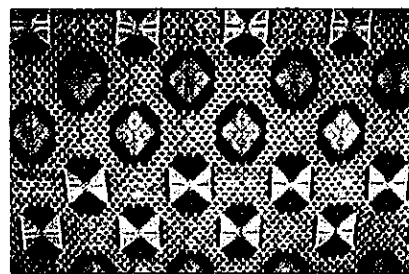
5.1 เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ “ลายผีเสื้อ”

มีหญิงสาวคนหนึ่ง มีฝีมือในเรื่องการทอผ้า แต่เป็นม่ายชั้นหมากเพราะผู้ชายไปแต่งงานกับผู้หญิงคนอื่น ทำให้เธอเสียใจมาก เธอจึงเดินเข้าไปในป่า นั่งคิดอะไรไปเรื่อยเปื่อยคนเดียวและในวันนั้นเธอมองเห็นผีเสื้อน้อยตัวหนึ่งบินมาจับที่ต้นไม้ใกล้ๆ ที่เธอนั่ง มันกระพือปีกขยับบินไปมาสวยงาม เธอก็เลยคิดได้ว่า ถ้ามานั่งเสียใจอยู่อย่างนี้คงไม่มีอะไรดีขึ้น ก็เลยกลับบ้าน หญิงสาวผู้นี้เมื่อกลับมาถึงบ้านก็นึกถึงความสวยงามของผีเสื้อ ก็เลยลองคิดที่จะมัดลายผ้ามัดหมี่เป็นลายผีเสื้อ จนสำเร็จได้เป็นผืนอย่างสวยงาม คนในหมู่บ้านเห็นก็ชอบจึงถามว่าลายนี้มีชื่อว่าลายอะไร หญิงสาวผู้นี้ก็เลยตอบว่า “ลายผีเสื้อ” *

* ท่านอง วิเศษแสง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง, เมื่อ 5 พฤษภาคม 2546.

ผีเสื้อ

ลายผีเสื้อ

ภาพประกอบ 38 ภาพ “ผีเสื้อ” และ “ลายผีเสื้อ”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับชื่อ “ลายผีเสื้อ”

จากเรื่องเล่าจะเห็นว่า “ลายผีเสื้อ” เกิดขึ้นมาจากการที่หญิงสาวเป็นม่ายชั้นหมากเกิดความเสียใจเลยเดินทางเข้าป่าชมธรรมชาติเพื่อความสบายใจพอเห็นผีเสื้อบินมา ก็เกิดแรงบันดาลใจจินตนาการรูปร่างและสีสันที่สวยงามของผีเสื้อมาเป็นแบบประดิษฐ์ลายผ้าตามลักษณะของผีเสื้อด้วยการนำตัวผีเสื้อที่กำลังกางปีกกว้างเป็นสองแถวในแนวนอนในลักษณะสลับฟันปลา กันสลับกับสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนมีจุดเล็ก ๆ อยู่ข้างในวงรีวางในลักษณะสลับหว่างกันเช่นเดียวกัน ทำสลับกันอย่างละสองแถวคือผีเสื้อ 2 แถว,ลายขนมเปียกปูน 2 แถวจนเต็มทั้งผืนผ้า สีพื้นที่นอกจากลายก็จะเป็นจุดกลม ๆ สลับกับสีพื้นในลักษณะตาข่ายจนเต็มทั้งผืนผ้า จนได้ลายผ้าที่สวยงามและเป็นที่รู้จักมาจนถึงปัจจุบันจากรูปภาพผีเสื้อ กับลายผีเสื้อ เมื่อเห็นลายผ้าก็ทำให้ผู้ที่พบเห็นรู้ได้ทันทีว่าเป็นลายผีเสื้อ ซึ่งแสดงถึงความสามารถของผู้ออกแบบลายที่ใช้ความอดทนมัดลายผ้าออกมาจนเป็นรูปร่างที่คล้ายตัวผีเสื้อแต่สวยงามกว่าของจริง

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายผีเสื้อ”

ผ้ามัดหมี่ “ลายผีเสื้อ” สะท้อนให้เห็นด้านสิ่งแวดล้อม ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตอยู่กับธรรมชาตินอกจากจะใช้เป็นแหล่งทำมาหากินแล้วยังเป็นแหล่งผ่อนคลายความเครียดเมื่อยามมีปัญหาไม่สบายใจได้ ดังที่หญิงสาวผู้หนึ่งที่มีฝีมือในการทอผ้าแต่เป็นม่ายชั้นหมากเพราะผู้ชายหนีไปแต่งงานกับผู้หญิงคนอื่นทำให้เธอเสียใจมาก เธอจึงเดินเข้าไปในป่าเพื่อชมธรรมชาติที่งดงามให้คลายความทุกข์ใจเธอนั่งคิดอะไรเพลินๆ อยู่คนเดียว เมื่อเห็นผีเสื้อบินมาเกาะที่ดอกไม้ใกล้ๆ ทำให้เกิดความคิดแรงบันดาลใจจากธรรมชาติอันสวยงามที่ได้พบเห็น มาเป็นต้นแบบประดิษฐ์เป็นลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงามและประณีต จนเป็นที่รู้จักสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

5.2 นิทานเกี่ยวกับที่มาของ “ลายกระรอก”

วันหนึ่งนายพรานเดินป่าเพื่อล่าสัตว์ ไปเจอกระรอกน้อย 2 ตัว กระโดดโลดเต้น อยู่ในป่านายพรานเห็นกระรอกน่ารักจึงใช้วิธีจับโดยไม่ให้กระรอกตาย นำมาใหภรรยาดูและทำการเลี้ยงไว้ ภรรยาซึ่งเป็นแม่บ้านมีฝีมือในการทอผ้า ก็นั่งทอผ้าและดูความน่ารักของกระรอกน้อยไปด้วย เลยเกิดความคิดว่าจะลองมัดหมี่ลายกระรอกดู เมื่อมัดลายได้ก็ทอจนเสร็จเป็นผืนสวยงามมาก เลยนำไปฝากผู้ใหญ่บ้าน ญาติๆ ผู้ใหญ่บ้านเห็นก็ชอบชมว่าสวยดีเลยมัดลายกระรอกต่อๆ มากันจนถึงปัจจุบัน *

กระรอก

ลายกระรอก

ภาพประกอบ 39 ภาพ “กระรอก” และ “ลายกระรอก”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของนิทานกับชื่อ “ลายกระรอก”

จากนิทานจะเห็นว่า “ลายกระรอก” เกิดขึ้นมาจากนายพรานได้ออกไปล่าสัตว์ในป่าแล้วจับกระรอกได้ จึงนำมาใหภรรยาเลี้ยงไว้ ภรรยามองเห็นถึงความน่ารักของกระรอกซึ่งเป็นสัตว์ตัวเล็กๆ มีหลายสีในตัวเดียว เช่น สีน้ำตาล ดำ ขาว วึ่งไปมาอยู่ตามกิ่งไม้ และตนเองก็มีฝีมือในการทอผ้า จึงคิดมัดลายผ้ามัดหมี่เป็นลายกระรอกโดยจัดวางลายเป็นตัวกระรอกยืนหันหน้าชนกัน สลับกับลายสี่เหลี่ยมจนเต็มทั้งผืน พอสำเร็จออกมาเป็นผืนนำไปฝากญาติผู้ใหญ่ทุกคนก็ชอบ จึงมีลายผ้ามัดหมี่ลายกระรอกมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายกระรอก”

จากนิทานได้สะท้อนด้านสิ่งแวดล้อมที่ในชนบทยังมีผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์มีต้นไม้มีสัตว์ให้ล่ามากมาย ในเรื่องนี้นายพรานออกป่าล่าสัตว์และจับกระรอกมาเลี้ยง ส่วนภรรยาก็จะเป็นแม่บ้าน นำสิ่งของที่สามีได้มาประกอบอาหาร นอกจากจะหุงหาอาหารแล้วหน้าที่ของผู้หญิงในสมัยก่อนต้องทอผ้าเป็นเพราะทอใช้กันเองในครัวเรือน นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอีสาน ว่าอยู่กับแบบพี่แบบน้อง มีอะไรก็จะนำไปฝากหรือแลกเปลี่ยน

* บัวลี เลี้ยงพรหม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง, เมื่อ 20 เมษายน 2546.

ไม่มีการซื้อขายเหมือนในปัจจุบัน ดังเช่น ที่ภรรยาของนายพราน เมื่อทอผ้าลายกระรอกได้ก็นำไปมอบให้ผู้หญิงที่เคารพนับถือ แสดงถึงวัฒนธรรมของชาวอีสานได้เป็นอย่างดี

5.3 เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ “ลายจิงโจ้”

มีสองสามีภรรยาพร้อมด้วยลูก 2 คน ไปเที่ยวสวนสัตว์แห่งหนึ่ง มีสัตว์มากมายหลายชนิด ลูกทั้งสองคนต่างพากันชอบใจ ดีใจ สนุกสนานกับการเที่ยวชมสวนสัตว์มาก สองสามีภรรยาก็ดีใจที่เห็นลูกๆ มีความสุข ขณะที่พาลูกๆ เดินชมสัตว์อยู่นั้นผู้เป็นแม่ของเด็กๆ มองไปเห็นจิงโจ้น่ารักหลายตัวกำลังกระโดดโลดเต้นอยู่ในสวนสัตว์แห่งนั้น ก็เลยเกิดความคิดขึ้นว่า ถ้านำลักษณะของจิงโจ้ที่ได้เห็นไปมัดเป็นลายผ้ามัดหมี่คงจะสวยดีทีเดียว เธอจึงให้สามีลองวาดรูปตัวจิงโจ้ให้ดู หลังจากกลับถึงบ้านก็นำรูปที่สามีวาดให้มามัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ลายตัวจิงโจ้ ทอจนเสร็จออกมาเป็นผืน แล้วให้สามีดู สามีก็ตอบว่าเหมือนจิงโจ้มาก ภรรยาดีใจมาก และลายจิงโจ้ก็เป็นที่ยึดถือมาจนถึงปัจจุบัน *

จิงโจ้

ลายจิงโจ้

ภาพประกอบ 40 ภาพ “จิงโจ้” และ “ลายจิงโจ้”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับ “ลายจิงโจ้”

จากเรื่องเล่าจะเห็นว่า “ลายจิงโจ้” เกิดขึ้นมาจากการนำความน่ารักของจิงโจ้มาเป็นต้นแบบในการมัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ ตามรูปร่างลักษณะของจิงโจ้ที่ได้พบเห็นในสวนสัตว์ โดยให้จิงโจ้สองตัวยืนหันหน้าชนกัน ช่องว่างระหว่างจิงโจ้แต่ละคู่จะมัดเป็นดอกเล็ก ๆ วางในลักษณะสามเหลี่ยมเหนือหัวจิงโจ้ขึ้นไปก็จะเป็นรูปคล้ายรูปภูเขา การวางลายจิงโจ้จะวางเฉพาะช่วงชายผ้าถุงไม่ได้วางเต็มทั้งผืนผ้า เมื่อทอสำเร็จออกมาเป็นผืนก็ได้ลายผ้าที่น่ารักสวยงามและประณีต

* บัวลี เลี้ยงพรหม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง, เมื่อ 20 เมษายน 2546.

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายจิงโจ้”

ผ้ามัดหมี่ “ลายจิงโจ้” สะท้อนให้เห็นความพยายามค้นคิดหาลายใหม่ๆ ในการทอผ้ามัดหมี่โดยใช้สิ่งแวดล้อมเป็นต้นแบบ จิงโจ้เป็นสัตว์ที่มีรูปร่างแปลกและน่ารักอยู่ในตัวเพราะลักษณะของจิงโจ้จะมีจุดที่หน้าท้องสำหรับใส่ลูกจิงโจ้ จิงโจ้เป็นสัตว์สัญลักษณ์ของประเทศออสเตรเลีย ในประเทศไทยจะพบแต่ในสวนสัตว์เท่านั้น การทอผ้าลายจิงโจ้จึงถือว่าการประดิษฐ์ลายที่ทันสมัยเป็นที่รู้จักของชาวต่างประเทศ

5.4 นิทานเกี่ยวกับที่มาของ “ลายแมงมุม”

ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งมีเศรษฐี ชื่อ เศรษฐีชา มีที่นาให้คนเช่าทำนาเอาข้าวมากมาย วันหนึ่ง ตาจานกับยายเย็นและลูกสาวสองคน คือกลอยกับเผือกก็อพยพหนีภัยแล้งมาจากที่อื่นไม่รู้จะไปอยู่ที่ไหน พอเดินทางมาถึงหมู่บ้านนี้ ก็ได้มาขออาศัยอยู่กับเศรษฐีชา ด้วยความสงสาร เศรษฐีชาก็เลยให้ไปอยู่กระท่อมท้ายสวน ช่วยดูแลสวนผลไม้เลี้ยงเป็ดเลี้ยงไก่ อยู่ริมห้วย พอมาถึงกระท่อม ทั้งตาจาน ยายเย็น และลูกสาว ก็ช่วยกันทำความสะอาดกระท่อม แต่กระท่อมไม่มีคนอยู่นานจนทำให้มีฝุ่นและใยแมงมุมเยอะมาก กลอยกับเผือกพอเห็นใยแมงมุมก็คุยกันด้วยความสนุกสนานว่ามันแปลกดีนะ แมงมุมแค่ตัวเดียวแต่สามารถชักใยได้ยาวและมีรูปร่างที่แปลกก็เลยเรียกลายใยเย็นมาดู กลอยก็เลยถามยายเย็นว่า “แม่มัดหมี่เป็นลายสัตว์ตั้งหลายลายแล้ว แม่ไม่ลองมัดหมี่ลายแมงมุมดูแปลกดีนะ” หลังจากฟังลูกสาวพูดยายเย็นก็เกิดความคิดที่จะประดิษฐ์ลายผ้าลายแมงมุม หลังจาก que ทุกคนช่วยกันเก็บข้าวของเสร็จเรียบร้อยแล้ว ยายเย็นก็ลองถามตาจานดูเรื่องลายแมงมุม ตาจานก็เห็นด้วย ยายเย็นก็พยายามลอกลายและมัดหมี่ลายแมงมุมจนทำได้สำเร็จ พอนำไปทอออกมาเป็นผืนก็ได้ผ้ามัดหมี่ที่สวยงาม แปลกตาอีกลายหนึ่ง *

แมงมุม

ลายแมงมุม

ภาพประกอบ 41 ภาพ “แมงมุม” และ “ลายแมงมุม”

* สีดา จันทรโสม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ่อนทองบัวเพวัง. เมื่อ 25 เมษายน 2546.

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของนิทานกับชื่อ “ลายแมงมุม”

จากนิทานจะเห็นความสัมพันธ์ระหว่างชื่อ “ลายผ้ากับแมงมุม” เนื่องจากยายเย็นจำเอาลักษณะของแมงมุมซึ่งมีขายาวชักใยเป็นมุมสวยงามมาดัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ และตั้งชื่อตามรูปร่างลักษณะและชื่อของสัตว์ว่า ลายแมงมุม แสดงถึงความช่างสังเกตและความคิดสร้างสรรค์จากรูปร่างลักษณะของใยแมงมุมซึ่งสกปรกและไม่มีประโยชน์นำมาเป็นต้นแบบการประดิษฐ์เป็นลายผ้าที่สวยงามและเป็นที่รู้จักสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

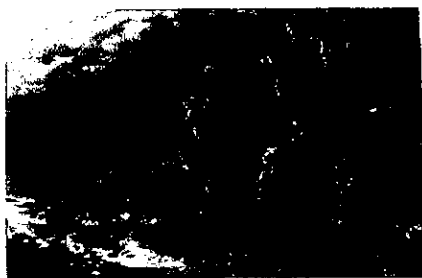
ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายแมงมุม”

ผ้ามัดหมี่ “ลายแมงมุม” สะท้อนด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเกี่ยวกับสัตว์ประเภทแมลงชนิดหนึ่งคือแมงมุมชอบชักใยตามชื่อในที่มืดซึ่งทำให้เกิดความสกปรกกับบ้านเรือน เพราะถ้าผู้ที่อยู่อาศัยไม่ทำความสะอาดเป็นประจำ แมงมุมก็จะชักใยเต็มไปหมด เมื่อครอบครัวของตาจันกับยายเย็นอพยพหนีภัยแล้งมาอาศัยเช่าที่นาของเศรษฐีชาที่กระท่อมท้ายสวน เพื่อทำเกษตรกรรม ทำให้ยายเย็นกับลูกสาวต้องทำความสะอาดกระท่อมจึงได้เห็นใยแมงมุม ลูกสาวจึงแนะนำให้ยายเย็นนำรูปร่างลักษณะของใยแมงมุมมาเป็นต้นแบบในการมัดลายผ้ามัดหมี่ จนได้ลายผ้าที่แปลก สวยงามและประณีต

5.5 เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ “ลายหมี่สน 5 สี”

เมื่อว่างจากการทำงาน แม่สีดากับแม่จันทร์ฟอง คຸຍກັນเรื่องมัดลายผ้าลายต่างๆ เมื่อต้องการให้ลายผ้าออกมาสวยและขายได้ราคาดี จึงนึกถึงต้นสนในหมู่บ้านที่มีจำนวนมาก เราน่าจะมัดหมี่ลายต้นสน แต่กลัวว่าจะไปเหมือนลายต้นสนที่อื่น เพื่อให้แตกต่างและเป็นเอกลักษณ์ลายผ้ามัดหมี่ของบ้านหนองบัวเพวัง แม่สีดากับแม่จันทร์ฟองเลยพิมพ์สีสันทให้สวยงามโดยมัดขนาดสนตกแต่งสีสันทให้มี 5 สี และเพิ่มลายโดยใช้ลักษณะของดอกแก้วมัดที่ส่วนบนของต้นสน จากความคิดของทั้งสองก็เป็นที่ยอมรับของสมาชิกในกลุ่มแล้วช่วยกันทอสายสน 5 สี จนเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดี *

* ธรรมเนียม เลี้ยงพรหม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง เมื่อ 5 พฤษภาคม 2546.

ต้นสน

ลายหมีสน 5 สี

ภาพประกอบ 42 ภาพ “ต้นสน” และ “ลายหมีสน 5 สี”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับชื่อ “ลายหมีสน 5 สี”

จากเรื่องเล่าจะเห็นว่า “ลายหมีสน 5 สี” เกิดขึ้นมาจาก นางสีดากับนางฟองจันทร์ นาลักษณะของต้นสนที่มีในหมู่บ้านจำนวนมากมาเป็นต้นแบบของลายผ้าโดยมัดผสมกับลาย นาคและลายดอกแก้วในลักษณะตรงชายผ้าถุงจะเป็นต้นสนเรียงเป็นแถวในแนวนอนอย่างเป็น ระเบียบ ตรงโคนต้นสนจะเป็นนาคสองตัวหันหน้าออกจากกันสลับกับต้นไม้ขนาดเล็กกว่าต้นสน เหนือขึ้นไปตรงปลายของต้นสนจะเป็นดอกแก้วเล็ก ๆ เรียงเป็นแถวเว้นช่องว่างพอสวยงามใน แนวนอน แถวถัดไปก็จะวางในลักษณะสลับฟันปลาจนเต็มทั้งผืนผ้า การนำทั้ง นาค ต้นสน และดอกแก้ว มามัดเป็นลายผ้าก็เพื่อให้เป็นเอกลักษณ์ของบ้านหนองบัวเพ็งและไม่เหมือนกับ ที่อื่น จนทั้งแม่สีดาและแม่จันทร์ฟองทอได้สำเร็จเป็นผ้ามัดหมีที่ลายสวยงามและเป็นที่รู้จักกัน มาจนถึงปัจจุบัน

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายหมีสน 5 สี”

ผ้ามัดหมี “ลายหมีสน 5 สี” สะท้อนให้เห็นสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านชนบทที่แวดล้อม ด้วยธรรมชาติมีต้นไม้ดอกไม้สวยงาม เช่น ต้นสน ดอกแก้ว ซึ่งพบเห็นในชีวิตประจำวันอยู่เสมอ จนเกิดแรงบันดาลใจนำมาคิดประดิษฐ์เป็นลายผ้ามัดหมีที่สวยงามและประณีต

5.6 นิทานเกี่ยวกับที่มาของ “ลายรากไทร”

กาลครั้งหนึ่ง มีสามีภรรยาคนหนึ่งแต่งงานกันมาหลายปีไม่มีลูก ทั้งสองคนอยากจะมี ลูกก็พยายามทำทุกวิถีทางที่จะให้ภรรยามีลูก แต่ก็ไม่สำเร็จ วันหนึ่งก็มีคนแนะนำให้ไปขอลูก กับเจ้าพ่อไทรที่ท้ายหมู่บ้าน ให้ไปขออะไรก็ได้หมดทุกอย่าง สามีภรรยาก็ปรึกษากัน ภรรยาก็บอกว่า “เราน่าจะลองไปขอท่านดูบางที่เราจะได้สมหวังสักที” เมื่อตกลงกันได้สองสามีภรรยาก็ เตรียมสิ่งของที่จะไหว้ เดินไปที่ท้ายหมู่บ้านก็เห็นต้นไทรใหญ่มากอยู่หนึ่งต้น ผูกผ้าสีต่างๆ หลายสี และมีศาลที่ปลูกเป็นเรือนไทยอยู่หน้าต้นไทร ทั้งคู่ก็จัดเตรียมสิ่งที่จะไหว้และอธิบายน สิ่งของตนปรารถนาอยากจะได้ พอไหว้เสร็จภรรยาก็พูดกับสามีว่าต้นไทรนี้มีลักษณะที่แปลก

กว่าต้นไม้อื่น เพราะมีรากย่อยเต็มไปหมดเลย ถ้านำไปมัดเป็นลายผ้ามัดหมี่จะสวยดีนะ สามีก็ตอบภรรยาว่า ถ้าทำได้ลองมัดดูซิจะได้ลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงามและแปลก จากความคิดที่เห็นลักษณะของต้นไทร พอกลับถึงบ้านนางก็ลองมัดลายรากไทรดู จนสำเร็จและตั้งชื่อตามชื่อของต้นไทรว่า ลายรากไทร จนเป็นที่รู้จักมาจนถึงปัจจุบัน *

รากไทร

ลายรากไทร

ภาพประกอบ 43 ภาพ “รากไทร” และ “ลายรากไทร”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของนิทานกับ “ลายรากไทร”

จากนิทานจะเห็นว่า “ลายรากไทร” เกิดขึ้นมาจากการที่สองสามีภรรยาต้องการมีลูกก็เลยไปไหว้เจ้าพ่อไทรเพื่อขอลูก จนผู้เป็นภรรยาได้เห็นลักษณะของต้นไทรที่แปลกกว่าต้นไม้อื่น เลยเกิดความคิดที่จะนำมาประดิษฐ์เป็นลายผ้า การวางลายก็จะเกิดจากความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการของผู้มัดลายตามรูปร่างลักษณะของรากไทรที่ได้พบเห็น ลายรากไทรจะวางในลักษณะรากที่ขึ้นแต่ส่วนปลายจะหักลงเรียงเป็นแถวในลักษณะสามเหลี่ยมจะมีสามเหลี่ยมครอบอีกวางในแนวนอนลักษณะพื้นปลาดั้งรอยต่อระหว่างสามเหลี่ยมจะมีสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนคั่น ข้างในสี่เหลี่ยมจะมีกระดุมกระดางต้นไม้ การวางลายก็จะวางจนเต็มทั้งผืนผ้า เมื่อทอสำเร็จเป็นผืนออกมาทั้งความงามและประณีต การคิดลายรากไทรขึ้นมาแสดงถึงความช่างสังเกต และมีจินตนาการของผู้คิดลาย จากสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติกรุงรังไม่น่าดู สามารถนำมาประดิษฐ์เป็นลายผ้าที่สวยงามได้

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายรากไทร”

ผ้ามัดหมี่ “ลายรากไทร” สะท้อนให้เห็นการใช้สิ่งแวดล้อมซึ่งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติมาเป็นต้นแบบของลายผ้าอย่างเช่นต้นไทรที่มีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างจากต้นไม้อื่น ซึ่งมุมมองของแต่ละพื้นที่อาจแตกต่างกันไป การที่ภรรยานำลักษณะของต้นไทรที่มีรากย่อยรุงรังตามธรรมชาติมามัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ที่มีความอ่อนช้อยเป็นระเบียบสวยงาม ผู้คิดลายจึง

* บุญตา คงทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง. เมื่อ 25 พฤษภาคม 2546.

ต้องใช้ความวิริยอุตสาหะเป็นอย่างมากในการคิดประดิษฐ์ลายที่จะให้คล้ายลักษณะของต้นไทรจริงแต่มีศิลปะมากกว่า

5.6 เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ “ลายดอกกระเจียว”

วันหนึ่งประชาสัมพันธ์จังหวัดชัยภูมิ ได้ออกไปทำข้าวที่หมู่บ้านหนองบัวเพวัง ได้ไปเยี่ยมโรงเรียนบ้านหนองบัวเพวัง และกลุ่มอาชีพสตรีที่ศูนย์ทอผ้ามัดหมี่ด้วย ได้พบเห็นลายผ้าที่หลากหลาย ได้แนะนำครูผู้รับผิดชอบโครงการมัดหมี่ในโรงเรียนว่า ควรฝึกให้เด็กมัดหมี่ลายดอกกระเจียวบ้าง เพราะเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดชัยภูมิ เป็นการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์จังหวัดด้วย จะได้ทั้งสองงานเลยคือ การท่องเที่ยว และเศรษฐกิจ แนะนำประธานกลุ่มแม่บ้านด้วยเช่นเดียวกัน จากนั้นครูผู้รับผิดชอบโครงการและประธานกลุ่มแม่บ้านก็ปรึกษากันและช่วยกันออกแบบลายดอกกระเจียวโดยให้นางสถิตย์ ต่อพันธุ์ เป็นคนมัดลาย จึงได้ลายดอกกระเจียวดังคำแนะนำของประชาสัมพันธ์จังหวัดชัยภูมิ *

ดอกกระเจียว

ลายดอกกระเจียว

ภาพประกอบ 44 ภาพ “ดอกกระเจียว” และ “ลายดอกกระเจียว”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับ “ลายดอกกระเจียว”

จากเรื่องเล่าจะเห็นความสัมพันธ์ระหว่างลายผ้า “ลายดอกกระเจียวกับดอกกระเจียว” ลายนี้เกิดขึ้นมาจากฝ่ายประชาสัมพันธ์ของจังหวัดชัยภูมิออกไปเยี่ยมโรงเรียนและกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านหนองบัวเพวังได้ให้คำแนะนำกับผู้รับผิดชอบกลุ่มสตรีทอผ้าเกี่ยวกับการคิดประดิษฐ์ลายดอกกระเจียว เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์จังหวัด การวางลายก็จะวางตามรูปร่างลักษณะดอกกระเจียวแนวตั้งสี่สไลที่กำลังบานวางลายในแนวนอนที่ละต้นอย่างเป็นระเบียบสวยงามสลับกับดอกกระเจียวที่ยังตูมในลักษณะสับหว่างกันแสดงถึงความช่างสังเกตมี

* สมคิด ดีบ้านโสก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง. เมื่อ 27 มิถุนายน 2546.

จินตนาการ จากรูปร่างลักษณะของดอกกระเจียวนำมาประดิษฐ์เป็นลายผ้าที่มีศิลปะสวยงาม และเป็นที่รู้จักกันทั่วไป

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายดอกกระเจียว”

ผ้ามัดหมี่ลายดอกกระเจียว สะท้อนด้านธรรมชาติสิ่งแวดล้อมในตัวจังหวัดของไทย คือทุ่งดอกกระเจียวซึ่งจัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดชัยภูมิ ดอกกระเจียวจะบานในช่วงเดือนกรกฎาคม ถึงเดือนสิงหาคม ทำให้กลุ่มสตรีแม่บ้านบ้านหนองบัวเพวังเกิดความคิดจากการแนะนำของประชาสัมพันธ์จังหวัดที่จะนำเอาสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่ได้พบเห็นมาประดิษฐ์เป็นลายผ้ามัดหมี่ เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของจังหวัด และได้ลายผ้ามัดหมี่ที่แปลกช่วยเพิ่มรายได้ทางเศรษฐกิจได้อีกทางหนึ่ง นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการจัดการศึกษา เพราะในปัจจุบันเริ่มเห็นความสำคัญของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ทำให้เด็กได้มีประสบการณ์ตรงจากผู้ที่มีความรู้ในชุมชน

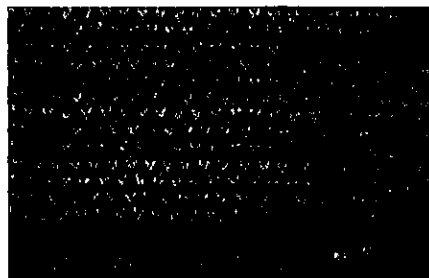
5.7 นิทานเกี่ยวกับที่มาของ “ลายดอกชีแกลบ” (ดอกบานไม่รู้โรย)

กาลครั้งหนึ่ง มีครอบครัวของตาบุญตากับยายหุ้ง มีลูกสาวคนหนึ่งชื่อ สร้อย ทั้งสามคนเป็นคนขยันขันแข็งในการทำงาน มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย วันหนึ่งก่อนที่จะถึงวันพระ ยายหุ้งก็ต้องไปเก็บดอกไม้เพื่อจะได้นำมาจัดแจกันไหว้พระ ก็ได้ไปเก็บดอกไม้มาตั้งหลายชนิด กลับมาถึงบ้านก็ให้สร้อยลูกสาวช่วยล้างและจัดแจกันเพื่อจะได้นำไปบูชาพระ สร้อยก็ได้เห็นดอกไม้ชนิดหนึ่งซึ่งทุกครั้งที่แม่เก็บดอกไม้มาไม่เคยเห็นดอกไม้ชนิดนี้เลย ก็เลยถามแม่ว่าดอกอะไร ยายหุ้งก็ตอบลูกสาวว่าดอกชีแกลบ ลักษณะของดอกแปลกดีนะแม่ ดอกแข็งแต่ใบคงจะเหี่ยวเร็ว ลูกสาวพูด แม่ก็เลยพูดกับลูกสาวต่ออีกว่า แม่เองก็เคยคิดที่จะนำดอกชีแกลบมามัดเป็นลายผ้ามัดหมี่เหมือนกัน แต่ไม่ได้ทำสักที ยายหุ้งก็เลยปรึกษาตาบุญตากับสร้อยว่า ถ้าจะมัดหมี่ลายดอกชีแกลบจะดีมั๊ย ตาบุญตากับสร้อยก็เห็นด้วย เพราะลักษณะของดอกชีแกลบเล็กน่ารักดี ทำให้ยายหุ้งมีกำลังใจที่จะมัดหมี่ลายดอกชีแกลบ เมื่อทอออกมาเป็นผืนก็ได้ลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงาม นำไปให้เพื่อนบ้านดูทุกคนก็ชมว่าสวย ทำให้มีลายดอกชีแกลบมาจนถึงปัจจุบัน *

* ท่อน ศิริสุวรรณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง, เมื่อ 27 มิถุนายน 2546.

ดอกลีกล้วย (ดอกบานไม่รู้โรย)

ลายดอกลีกล้วย

ภาพประกอบ 45 ภาพ “ดอกบานไม่รู้โรย” และ “ลายดอกลีกล้วย”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของนิทานกับ “ลายดอกบานไม่รู้โรย”

จากนิทานจะเห็นว่า “ลายดอกลีกล้วย” เกิดขึ้นมาจากการที่ยายหุงไปเก็บดอกไม้ มาจัดแจกันเพื่อจะนำไปบูชาพระในวันพระ ก็ได้เก็บดอกไม้มาหลายชนิดทำให้ลูกสาวคือสร้อย ไม่เคยเห็นดอกลีกล้วยเลย ก็ถามยายหุง และได้พูดกับยายหุง ถึงลักษณะของดอกลีกล้วย ทำให้ยายหุงเกิดความคิดที่จะนำมาประดิษฐ์เป็นลายผ้าตามรูปร่างลักษณะของดอกลีกล้วย การวางลายก็จะเป็นดอกเล็ก ๆ วางสลับหว่างคล้ายกับตาสับประตจนเต็มทั้งผืนผ้า ส่วนชายผ้าก็จะเป็นเส้นพื้นปลาสองเส้นเรียงคู่ขนานกันในแนวนอน การคิดลายดอกลีกล้วยขึ้นมาแสดงถึงความช่างสังเกตและจินตนาการ จากรูปร่างของดอกไม้ที่พบเห็นตามธรรมชาติ นำมาประดิษฐ์เป็นลายผ้าที่มีศิลปะสวยงามจนเป็นที่รู้จักดีในปัจจุบัน

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายดอกลีกล้วย”

ผ้ามัดหมี่ “ลายดอกลีกล้วย” สะท้อนด้านธรรมชาติในชนบทที่ยังมีต้นไม้นอกไม้หลายชนิดขึ้นอยู่ทั่วไปหาได้ง่าย ยายหุงจึงเก็บดอกไม้ไปให้ลูกสาวจัดแจกันบูชาพระ ดอกไม้บางชนิดมีลักษณะแปลก เช่น ดอกลีกล้วยที่มีรูปร่างน่ารัก สีสันสดใส ก็ทำให้ผู้ที่ได้เห็นเกิดความคิดที่จะนำมาประดิษฐ์เป็นลายผ้ามัดหมี่ อย่างที่ยายหุงได้นำลักษณะของดอกลีกล้วยไปมัดหมี่ลายดอกลีกล้วยได้สำเร็จจนเป็นที่รู้จักมาจนถึงปัจจุบัน

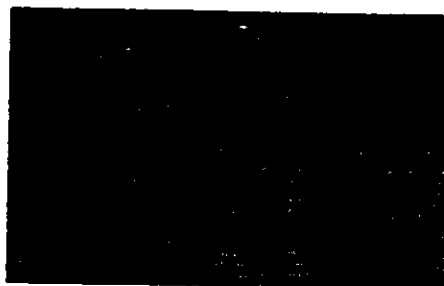
5.8 เรื่องเล่าเกี่ยวกับ “ลายทางรถไฟ”

มีหญิงสาวสองคนเดินทางไปทำงานที่กรุงเทพฯ เพราะเบื่อกับชีวิตที่มดหมี่รับจ้างอยู่ที่บ้าน รายได้น้อยก็เลยชวนกันไปแสวงหาโชคที่กรุงเทพฯ แต่การเดินทางไม่สะดวกต้องใช้เกวียนและการเดินเท้า เพื่อที่จะมาขึ้นรถไฟที่โคราช(นครราชสีมา) ทั้งสองก็ใช้เวลาเดินทางหลายวัน จนมาถึงสถานีรถไฟที่โคราชซึ่งเป็นสถานีชุมทาง เมื่อทั้งสองมาถึงสถานีก็รู้สึกหยาเหี่ยวเพราะความตื่นเต้นที่เห็นทางรถไฟมากมายสลับกันไปมายาวสุดลูกหูลูกตา พอไปถึงกรุงเทพฯ ก็พากันเดินทางหาสมัครงานอยู่หลายวันจึงได้งานกรรมกร เป็นงานหนักมากทั้งสองคนทำงานอยู่

สามเดือน ก็ไม่มีเงินเหลือเก็บเพราะค่าใช้จ่ายในการครองชีพสูงมากเหนียวก็เหนียว จึงคิดชวนกันกลับบ้าน โดยทั้งสองคิดว่าแม้รายได้จากการมัดหมี่จะน้อยแต่ค่าครองชีพก็ต่ำ อากาศก็ดี ชาวบ้านมีน้ำใจ จึงตัดสินใจพากันเดินทางกลับบ้าน โดยทางรถไฟ ทั้งสองคิดตรงกันว่ากลับบ้านจะต้องจำรูปร่างทางรถไฟไปมัดลายผ้ามัดหมี่ พอกลับถึงบ้านทั้งสองก็ช่วยกันคิดประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมี่ลายทางรถไฟจนสำเร็จออกมาสวยงาม เป็นที่รู้จักมาจนถึงปัจจุบัน *

ทางรถไฟ

ลายทางรถไฟ

ภาพประกอบ 46 ภาพ “ทางรถไฟ” และ “ลายทางรถไฟ”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับชื่อ “ลายทางรถไฟ”

จากเรื่องเล่าจะเห็นความสัมพันธ์ระหว่างชื่อลายผ้ากับทางรถไฟ เนื่องจากหญิงสาวสองคนที่จะเดินทางไปทำงานที่กรุงเทพฯ เพราะเบื่อกับที่จะมัดหมี่อยู่ที่บ้าน แต่ในสมัยก่อนการคมนาคมไม่สะดวก ต้องทั้งเดิน ใช้เกวียนและใช้รถไฟในการเดินทาง เมื่อทั้งสองเห็นทางรถไฟที่สถานีชุมทางมีมากมายสลับกันไปมาและบางเส้นทางก็ยาวสุดลูกหูลูกตา ก็เลยคิด นำเอกลักษณ์ของทางรถไฟมามัดหมี่ลายทางรถไฟ การคิดลายทางรถไฟแสดงถึงความช่างสังเกตและมีศิลปะในการออกแบบลายผ้า โดยการนำลักษณะของรางรถไฟมาวางสลับกันคล้ายกับลายสาน ริมขอบทั้งสี่ด้านก็จะเป็นคลื่นหรือถ้ามองที่ละชิ้นก็มีลักษณะคล้ายกับตัว (T) จะทำลายจนเต็มทั้งผืนผ้าและสีที่ใช้ส่วนใหญ่จะใช้สองสีคือสีขาวที่ใช้เป็นสีขอบรางรถไฟส่วนสีพื้นจะใช้สีตามความชอบก็จะทำให้เห็นลายที่ชัดเจนขึ้น

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายทางรถไฟ”

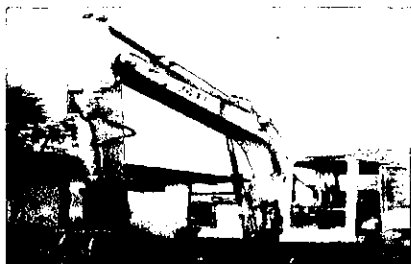
ผ้ามัดหมี่ “ลายทางรถไฟ” สะท้อนด้านสิ่งแวดล้อมของสังคมชนบทที่ การคมนาคม ยังไม่สะดวกสบาย ยังใช้เกวียนเป็นพาหนะหรือไม่ก็เดินเท้าหรือใช้รถไฟ แต่เส้นทางรถไฟจะมีเพียงบางจุดที่สำคัญๆ เท่านั้น ภาคอีสาน ก็จะมีสถานีชุมทางอยู่ที่นครราชสีมาสถานีชุมทางจะเป็นจุดศูนย์กลางของการเดินทางจากภาคอีสานไปยังเส้นทางต่างๆในประเทศ หญิง

* สมคิด ดีบ้านโสภ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง. เมื่อ 20 เมษายน 2546.

สาวสองคนเกิดความเบื่อที่จะทำงานที่บ้านคิดเดินทางเข้ามาทำงานที่กรุงเทพฯ โดยทางรถไฟ จากความยากลำบากในการเดินทาง ความแปลกตาที่ได้พบเห็นทางรถไฟที่สลับซับซ้อนและสุดลูกหูลูกตา จึงเกิดความคิดที่จะนำมาประยุกต์มัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ลายทางรถไฟ จนสำเร็จออกมาเป็นผืนอย่างสวยงาม

5.9 เรื่องเล่าเกี่ยวกับ “ลายรถจก” (รถแมคโคร)

ปัจจุบันชาวบ้านมักจะซดสระน้ำไว้กลางทุ่งนาของตนเอง เพื่อเก็บกักน้ำไว้ทำนา โดยใช้รถแมคโคร ซึ่งชาวบ้านเรียกกันจนติดปากว่ารถจกทั้งเด็กและผู้ใหญ่บางทีก็เห็นรถประเภทนี้ อยู่ตามถนนหนทางที่กำลังก่อสร้าง หรือซ่อมถนน ชาวบ้านเห็นอย่างนั้นก็อยากพัฒนาลายผ้ามัดหมี่ให้ทันสมัย โดยการปรับปรุงลายให้แปลกใหม่ โดยเลียนแบบสิ่งของเครื่องใช้ดังกล่าว เช่น ลายรถจกเกิดจากความคิดของชาวไร่ชาวนาในหมู่บ้านหนองบัวเพวัง ที่มีอาชีพมัดหมี่เป็นอาชีพเสริมรองจากอาชีพทำนา และปัจจุบันนี้ลายรถจกเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดี *

รถจก

ลายรถจก

ภาพประกอบ 47 ภาพ “รถจก” และ “ลายรถจก”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับชื่อลายรถจก

จากเรื่องเล่าจะเห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างชื่อลายผ้ากับรถจก เนื่องจากชาวบ้านหนองบัวเพวัง จำเอารูปร่างลักษณะของรถแมคโคร (รถจก) ที่มีรูปร่างที่ทันสมัยและแปลกมามัดเป็นลายผ้า การคิดลายรถจกขึ้นมาแสดงถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านที่เป็นคนช่างสังเกต มีจินตนาการ นำเอารูปร่างลักษณะเครื่องจักรที่ใช้ในการประกอบอาชีพและได้พบเห็นในชีวิตประจำวันยังมีประโยชน์สามารถใช้เป็นเครื่องทุนแรงแทนแรงงานคนได้จำนวนมาก ซึ่งการคิดลายรถจกขึ้นมาจะต้องใช้ศิลปะในการออกแบบลายชาวบ้านจะต้องช่วยกันคิดนำมอดักของรถแมคโครวางเรียงกันแล้วหันด้านแหลมชนกันสลับด้วยตัวตะขอเรียงสลับเป็นพื้นปลาจนเต็มทั้ง

* สมคิด ดีบ้านโสภ เป็นผู้ที่สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง. เมื่อ 20 เมษายน 2546.

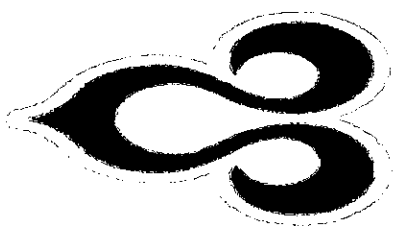
ผืนผ้า เพิ่มความสวยงามของลายมากขึ้น ส่วนด้านบนแต่งด้วยลายไทยใช้สีหลายสีจนได้ลายรถจกที่สวยงามและประณีตเป็นที่รู้จักสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายรถจก”

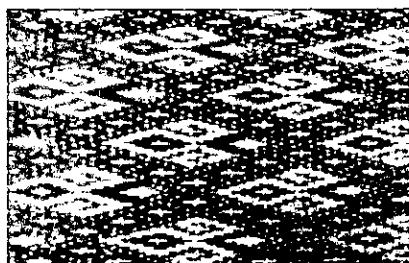
ลายรถจก แสดงให้เห็นถึงสภาพแวดล้อมในชนบทที่ในอดีตพื้นที่จะมีความอุดมสมบูรณ์ฝนตกต้องตามฤดูกาล แต่ในปัจจุบันพื้นที่ภาคอีสานแห้งแล้ง อาชีพหลักก็คือ เกษตรกรรมทำไร่ทำนา ต้องอาศัยน้ำเป็นปัจจัยที่สำคัญ จึงทำให้ชาวบ้านต้องขุดสระไว้ในที่นาของตนเอง เมื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ ด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัยก็มีรถแมกโครเกิดขึ้นมาช่วยในการขุดสระน้ำได้รวดเร็วชาวบ้านที่เห็นรูปร่างลักษณะของรถแมกโครที่แปลกทันสมัยก็เลยนำลักษณะของรถแมกโคร (รถจก) มามัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ลายรถจก จนเป็นลายที่ได้รับความนิยมปัจจุบัน

5.10 เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ “ลายการบินไทย”

นางสติติย์ ต่อพันธุ์ เป็นคนที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในเรื่องการออกแบบลายผ้ามัดหมี่ที่เก่งมาก วันหนึ่งแกลงดูโทรทัศน์ ดูไปเรื่อยๆ หลายรายการก็พอได้ดูเกี่ยวกับรายการโฆษณาสายการบินไทย ที่มีตราสัญลักษณ์ให้เห็นชัดเจน นางสติติย์ เลยเกิดความคิดขึ้นว่า ถ้ามัดหมี่ลายสัญลักษณ์การบินไทยก็คงเป็นที่สนใจของบุคคลทั่วไป และคงจะเป็นการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับเมืองไทยด้วย คิดแล้วรุ่งเช้านางสติติย์ก็ลงมือมัดผ้ามัดหมี่สายการบินไทยจริงๆ แล้วนำไปย้อมสีที่ต้องการนำไปทอดตามขั้นตอนจนได้ผ้ามัดหมี่ลายสัญลักษณ์การบินไทยตามต้องการ และมีคนชอบมากทีเดียว จากนั้นมาก็มีการเผยแพร่ไปยังชุมชนอื่น จนเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป *

ตราสัญลักษณ์ของการบินไทย

ลายตราสัญลักษณ์การบินไทย

ภาพประกอบ 48 ภาพ “ตราสัญลักษณ์การบินไทย” และ “ลายตราสัญลักษณ์การบินไทย”

* สมคิด ศิบ้านโสภ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง. เมื่อ 12 พฤษภาคม

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับ “ลายการบินไทย”

จากเรื่องเล่าจะเห็นว่า “ลายการบินไทย” เกิดขึ้นมาจากนางสติภัย ได้ดูรายการโทรทัศน์มีโฆษณาเกี่ยวกับสายการบินไทยก็เกิดความคิดที่จะนำลักษณะตราสัญลักษณ์ของการบินไทยมาทำเป็นลายผ้ามัดหมี่ เพื่อที่จะได้ลายที่แปลก และเป็นการประชาสัมพันธ์ประเทศด้วยการคิดลายการบินไทยขึ้นมาแสดงถึงภูมิปัญญาของผู้คิดประดิษฐ์ลายผ้าที่เป็นคนช่างสังเกต และมีจินตนาการจากที่ดูทางโทรทัศน์สามารถนำมาประดิษฐ์เป็นลายผ้าที่มีศิลปะสวยงาม การวางลายก็จะทำเลียนแบบลักษณะของเครื่องหมายการบินไทยแล้ววางเป็นแถวในแนวนอนอย่างเป็นระเบียบ แถวที่สองก็วางเหมือนกันแต่จะสลับหว่างกัน รอบเครื่องหมายก็จะมีสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ ล้อมรอบในลักษณะสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนผสมกับดอกเล็ก ๆ จนเต็มทั้งผืนผ้า

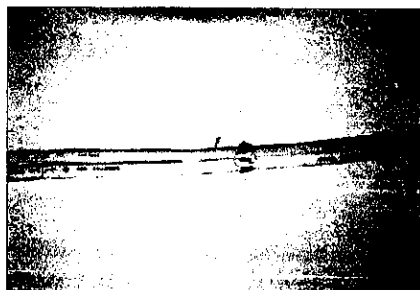
ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายการบินไทย”

ผ้ามัดหมี่ “ลายการบินไทย” สะท้อนเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในสังคมยุคใหม่ของไทย ที่มีเครื่องมือเครื่องใช้อำนวยความสะดวกสบายมากขึ้น เช่น โทรทัศน์ เครื่องบิน เป็นต้น จากเรื่องเล่าจะเห็นว่านางสติภัยได้คิดลายผ้ามัดหมี่ขึ้นจากตราสัญลักษณ์ของสายการบินไทย แม้ว่าจะไม่มีโอกาสที่จะได้เห็นของจริงแต่ก็ได้ดูจากรายการโฆษณาสายการบินไทยทางโทรทัศน์จึงเห็นสัญลักษณ์ที่ติดกับตัวเครื่อง ทำให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะนำตราสัญลักษณ์ของสายการบินไทยมาเป็นต้นแบบของลายผ้าและทำได้สำเร็จจนเป็นที่รู้จักมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความคิดที่ทันสมัยของผู้ประดิษฐ์ลายที่นำสิ่งแวดล้อมจากสังคมยุคใหม่มาเป็นวัตถุดิบในการสร้างสรรค์ลายผ้าที่ทันสมัยถูกใจลูกค้าและยังเผยแพร่ให้ชุมชนอื่นได้รู้จักและยินดีที่จะถ่ายทอดความรู้ให้อีกด้วย

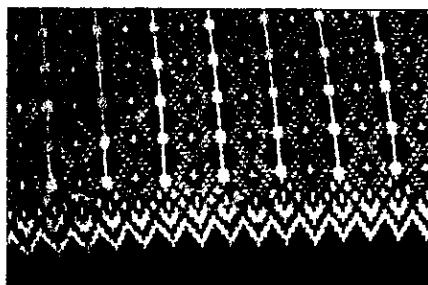
5.11 เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ “ลายกระแสไฟฟ้า”

มีเรื่องเล่าว่าสมัยก่อนบ้านหนองบัวเพ็ญยังไม่มีไฟฟ้าใช้ต้องใช้ตะเกียงแทนแสงไฟ ครอบครัวของยายช่วยอาศัยอยู่กับลูกสาว 2 คน ยายช่วยจะสอนให้ลูกสาวทั้งสองมัดหมี่เสมอหลังจากว่างจากการทำนา หลังจากนั้นไม่นานไฟฟ้าก็เข้าถึงหมู่บ้านหนองบัวเพ็ญ แต่ยายช่วยก็ไม่มีเงินที่จะต่อไฟเข้าบ้าน ต้องทนอยู่ในความมืดและเก็บเงินอยู่นานถึงได้ต่อไฟเข้าบ้านทำให้ยายช่วยเกิดความคิดที่ได้ประสบกับความยากลำบากกว่าจะเก็บเงินต่อไฟเข้าบ้าน มัดหมี่ลายกระแสไฟฟ้า ยายช่วยก็เลยให้ลูกสาวสองคนช่วยกันมัดหมี่ลายกระแสไฟฟ้าจนสำเร็จออกมาอย่างสวยงามและประณีตจนเป็นที่รู้จักของคนในหมู่บ้าน *

* สมคิด ตีบ้านโสภ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพ็ญ. เมื่อ 27 มิถุนายน 2546.

สายไฟฟ้า

ลายกระแสไฟฟ้า

ภาพประกอบ 49 ภาพ “สายไฟฟ้า” และ “ลายกระแสไฟฟ้า”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับ “ลายกระแสไฟฟ้า”

จากเรื่องเล่าจะเห็นว่า “ลายกระแสไฟฟ้า” เกิดขึ้นมาจากการที่ยายช่วยไม่มีไฟฟ้าใช้ และกว่าจะเก็บเงินที่จะต่อไฟเข้าบ้านต้องทนลำบากอยู่ในความมืดนาน จึงทำให้เกิดความคิดที่จะประดิษฐ์สายผ้ามัดหมี่ขึ้น เพราะคิดว่าลายกระแสไฟฟ้ากับสายไฟฟ้าก็คงจะคล้ายๆ กัน เพียงแต่กระแสไฟฟ้าจะวิ่งเป็นคลื่น การจัดวางของลายกระแสไฟฟ้าเป็นลายที่เลียนแบบการเดินทางไฟภายในอาคารบ้านเรือน โดยมีช่องสายไฟสลับกับหมุดยึดติดผนังสลับกันไปเป็นช่วงๆ มีการจัดวางสายไฟฟ้าในแนวตั้งสลับกับลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนซ้อนสามชั้นสลับสีในลักษณะเชื่อมติดกันในแนวตั้งเรียงสลับกับลายกระแสไฟฟ้าที่ขนานกัน ส่วนด้านซ้ายผ้าเป็นลายพื้นปลาเรียงต่อกับด้านบนเป็นรูปหัวใจตรงกับช่องว่างของลายพื้นปลาด้านบนติดจากลายดอกเล็กจึงเป็นลายกระแสไฟฟ้า

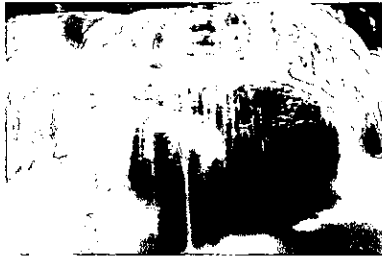
ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายกระแสไฟฟ้า”

มัดหมี่ลายกระแสไฟฟ้า สะท้อนด้านสิ่งแวดล้อมว่าในชนบท ความเจริญและเทคโนโลยีต่างๆ ยังเข้าไปไม่ถึงจนวันเวลาผ่านไปความเจริญเริ่มเข้าถึงชนบทอีสาน ทำให้มีกระแสไฟฟ้าใช้ แต่กว่าจะได้ก็ต้องลำบากทำให้ยายช่วยเกิดความดีใจและภูมิใจที่ตัวเองสามารถเก็บเงินจนต่อไฟฟ้าเข้าบ้านได้จึงเกิดความคิดที่จะประดิษฐ์สายผ้ามัดหมี่ขึ้นจากประสบการณ์และจินตนาการของตัวเองเกี่ยวกับกระแสไฟฟ้าจนสามารถมัดหมี่ลายกระแสไฟฟ้าได้สำเร็จ

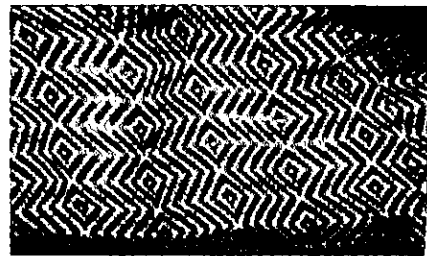
5.12 เรื่องเล่าเกี่ยวกับ “ลายกระแสน้ำ”

วันหนึ่งฝนตกหนัก น้ำเจ็มนองตามบริเวณทุ่งนาและหนองน้ำ หลังจากฝนหยุดตกชาวบ้านกลุ่มหนึ่ง พวกเขากันออกไปยกสะดุ้ง ดักไซ ข้อนปลา แล้วแต่ใครจะหาปลาหรือจับด้วยวิธีใดใช้เครื่องมือชนิดใดตามความถนัดของแต่ละคน หาไปคุยกันไป น้ำในลำคลองก็ไหลเอื่อยๆ ชาวบ้านที่ไปหาปลาส่วนมากจะเป็นพ่อบ้านแม่บ้านอยู่ในวัยกลางคน ขณะที่หาปลาอยู่นั้น แม่บ้านคนหนึ่งเอ่ยขึ้นว่า “อู๊ย! จับปลาวันนี้ไม่ค่อยได้เลย เสียเวลามัดหมี่ทอผ้าเปล่าๆ” อีกคนหนึ่งเอ่ย

ขึ้นบ้าง “ใช่ๆ กลับบ้านกันเถอะ” แม่บ้านอีกคนกล่าวว่า “โอ้ย! กลับไปก็ไม่รู้จะมัดหมี่ลายอะไรดี” แล้วอีกคนก็บอกว่า “มัดลายกระแสน้ำสิ สวยด้วย เพราะเป็นลายใหม่ชื่อตามกระแสน้ำไหล คล้ายกับขณะนี้ในท่อน้ำไหลเอื่อยๆ อย่างที่เรากำลังจับปลาอยู่นี่ แต่เราปรับปรุงเป็นประยุกต์ลายให้สวยงามยิ่งขึ้นก็ได้” หลังจากคุยกันแล้วทุกคนก็แยกย้ายกับกลับบ้าน ส่วนแม่บ้านคนที่สนใจลายกระแสน้ำ หลังจากพักผ่อนแล้วก็จัดการมัดหมี่ลายกระแสน้ำทันทีจนเสร็จออกมาเป็นลายมัดหมี่ ลายกระแสน้ำที่สวยงาม *

กระแสน้ำ

ลายกระแสน้ำ

ภาพประกอบ 50 ภาพ “กระแสน้ำ” และ “ลายกระแสน้ำ”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับชื่อ “ลายกระแสน้ำ”

จากเรื่องเล่าจะเห็นว่า “ลายกระแสน้ำ” เกิดขึ้นมาจากการที่ชาวบ้านออกไปจับปลาที่หนองน้ำหลังจากที่ฝนหยุดตก ก็ได้พุดคุยสนทนากันถึงลายผ้ามัดหมี่ ชาวบ้านคนหนึ่งเห็นลักษณะของน้ำไหลเอื่อยๆ ก็เลยเสนอให้มัดลายกระแสน้ำตามลักษณะของกระแสน้ำโดยมัดลายเป็นทรงดอกบัวตูมแต่ปลายด้านบนและด้านล่างจะแหลมซ้อนกันออกด้านข้างเป็นลักษณะคลื่นเป็นแถวเชื่อมต่อกันจนเต็มทั้งผืนผ้า จนสำเร็จออกมาเป็นลายที่สวยงาม แสดงให้เห็นถึงความช่างสังเกตชาวบ้าน จากลักษณะของกระแสน้ำที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน สามารถนำมาเป็นต้นแบบในการประดิษฐ์เป็นลายผ้าที่สวยงาม และเป็นที่รู้จักสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายกระแสน้ำ”

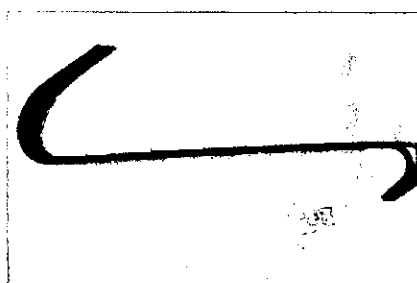
ผ้ามัดหมี่ “ลายกระแสน้ำ” สะท้อนสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ทำให้เห็นความเป็นอยู่และการทำมาหากินของชาวบ้านต้องพึ่งพาธรรมชาติ หาปลาตามห้วยหนอง เครื่องมือที่ใช้ในการหาปลาก็จะประดิษฐ์ขึ้นเอง เช่น สະดุ้ง ไซ แห อยู่กันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ไปไหนก็จะไปเป็นกลุ่มแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีของคนในสังคมชนบทได้เป็นอย่างดี การใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติส่วนใหญ่จึงอาศัยแหล่งน้ำในการดำรงชีวิตเพราะน้ำถือเป็นส่วนสำคัญที่สุดโดยเฉพาะชาวบ้านในภาคอีสานมีอาชีพทำการเกษตร เช่น ทำไร่ ทำนา เป็นส่วน

* ท่านอง วิเศษแสง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพวัง.
เมื่อ 20 เมษายน 2546.

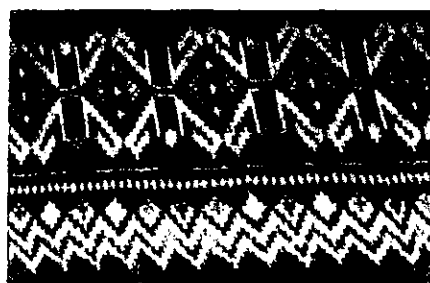
ใหญ่หรือแม้แต่การจับสัตว์น้ำมาเป็นอาหารก็ต้องอาศัยแหล่งน้ำตามธรรมชาติทำให้ชาวบ้านที่ไปจับปลาเกิดแรงบันดาลใจที่จะนำเอกลักษณ์การไหลของน้ำมาเป็นต้นแบบประดิษฐ์เป็นลายผ้ามัดหมี่ลายกระแสน้ำขึ้นมา เรื่องนี้นอกจากสะท้อนความเป็นอยู่และการทำมาหากินของชาวอีสานแล้วยังทำให้รู้ว่าผู้หญิงในสมัยก่อนต้องทอผ้าเป็น เพราะทุกครัวเรือนจะต้องทอผ้าใช้เอง และแต่ละคนก็พยายามคิดสร้างสรรค์ลายผ้าใหม่ ๆ เสมอ ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะมาจากสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน

5.13 เรื่องเล่ากับชื่อ “ลายขอเขมร”

มีเรื่องเล่าว่า ชาวภาพสิญธุ์ไปเที่ยวเขมร ขากลับได้ซื้อผ้าถุงเขมรมาใส่ที่บ้าน ไปไหนมาไหนอย่างโก้ว่าเป็นผ้านอก ทำให้ยายนางผู้ซึ่งมีฝีมือการทอผ้าในหมู่บ้านอีกคนหนึ่ง พอได้เห็นลายผ้าของเขมร เป็นลวดลายที่สวยงาม เลยเกิดความคิดที่จะนำมาดัดแปลงมัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ให้เป็นเอกลักษณ์ของตน เมื่อทอเป็นผืนแล้วสวยงามมาก ดูเหมือนลวดลายสวยงามกว่าผ้าเขมรเสียอีก เลยตั้งชื่อว่า ลายขอเขมร เพราะเป็นลายที่ได้ตัวอย่างมาจากผ้าถุงเขมร จนได้ลายขอเขมรที่แปลกมาจนถึงปัจจุบัน *

ตะขอ

ลายขอเขมร

ภาพประกอบ 51 ภาพ “ตะขอ” และ “ลายขอเขมร”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับ “ลายขอเขมร”

จากเรื่องเล่าจะเห็นว่า “ลายขอเขมร” เกิดขึ้นมาจากหญิงสาวชาวภาพสิญธุ์ได้ไปเที่ยวที่เขมร ได้ซื้อผ้าถุงเขมรกลับมาใส่ที่บ้าน ใครเห็นก็ชมว่าสวย จนยายนางได้เห็นลายผ้าถุงของเขมรก็ชอบว่าสวย ก็เกิดความคิดนำมาดัดแปลงมัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ที่เป็นเอกลักษณ์ของตน จึงได้ลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงาม เลยตั้งชื่อว่าลายขอเขมร การคิดลายขอเขมรขึ้นมาจากรูปร่างลักษณะลายผ้าถุงเขมร จะวางลายเต็มทั้งผืนผ้าเริ่มจากส่วนชายผ้าก็จะเป็นเส้นฟันปลาในแนว

* สมคิด ศิบันโสภ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิชุณรัตน์ เขตจตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองบัวเพ็ง, เมื่อ 27 มิถุนายน 2546.

นอน ช่องว่างระหว่างสามเหลี่ยมขนมเปียกปูนก็จะเป็นรูปสามเหลี่ยมเล็กๆ ถัดขึ้นไปก็จะเป็นเส้นตรงวางในแนวนอนคล้ายทางรถไฟ ถัดขึ้นไปอีกก็จะเป็นลายขอเขมรในลักษณะตะขอสี่ตัววางในลักษณะสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนด้านบน 2 ตัว และด้านล่าง 2 ตัว โดยหันหน้าตะขอออกจากกันตรงกลางจะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสและตรงกลางสี่เหลี่ยมจัตุรัสจะมีดอกเล็กๆ เรียงสลับในแนวตั้งสามดอกกันด้วยเส้นตรงเป็นรูปสี่เหลี่ยม 2 เส้น ข้างบนและข้างล่างจะเป็นดอกเล็กๆ ตรงกลางของเส้นตรงก็จะมีเส้นตรงตัดในแนวนอนทำเชื่อมสลับกับลายตะขอจนเต็มผืนผ้า แสดงถึงความช่างสังเกตและจินตนาการของชาวบ้านที่สามารถนำสิ่งที่พบเห็นมาปรับปรุงอย่างมีศิลปะจนได้ลายผ้ามัดหมี่ที่สวยงามสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

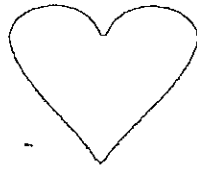
ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายขอเขมร”

ผ้ามัดหมี่ “ลายขอเขมร” สะท้อนด้านความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้านในช่วงหลังจะมีการผูกสัมพันธ์ไมตรีมีการไปมาหาสู่ระหว่างประเทศไม่ปิดกั้นเหมือนในอดีต จึงทำให้วัฒนธรรมบางอย่างเรารับมาจากประเทศเพื่อนบ้านอย่างเช่นยายนางซึ่งได้เห็นผ้าถุงของชาวเขมรจากหญิงสาวในหมู่บ้านที่ได้ไปเที่ยวเขมร จนสามารถนำมาดัดแปลงเป็นลายผ้าให้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน จนได้ลายที่แปลกใหม่ ประณีตและสวยงาม เป็นที่รู้จักสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

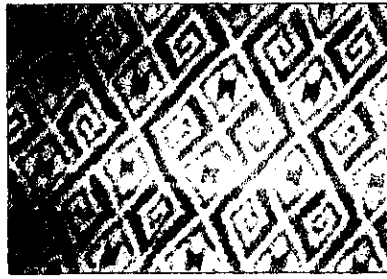
5.14 นิทานเกี่ยวกับที่มาของ “ลายหัวใจว่าง”

กาลครั้งหนึ่งมีชายหนุ่มและหญิงสาวคู่หนึ่งรักกันมาก ทั้งคู่มีอาชีพทำนา มีที่นาใกล้บ้าน ทุกวันช่วงที่ทำงานชายหนุ่มหญิงสาวคู่นี้ก็จะออกมาทำงานตามปกติ เย็นวันหนึ่ง หลังจากกลับมาจากทำนา ชายหนุ่มหญิงสาวคู่นี้ ก็นั่งคุยกันได้ดั้นไม้มรินทรวงน้ำ อากาศเย็นสบาย ทั้งสองนั่งคุยกันอย่างมีความสุข ชายหนุ่มก็เอ่ยปากชมหญิงสาวว่าแต่งตัวสวย หญิงสาวก็ตอบไปว่า ผ้าถุงที่ใส่เป็นฝีมือมัดหมี่ของตนเอง เพราะแม่เคยสอนมัดหมี่เสมอหลังจากเสร็จจากทำนา หลังจากทั้งสองแยกกันกลับบ้าน หญิงสาวพอถูกชายหนุ่มชมก็ดีใจ ภูมิใจในตัวเอง พอกลับถึงบ้านเลยเลือกผ้ามัดหมี่ที่ตัวเองทอเก็บไว้ในตู้ เพื่อต้องการฝากชายหนุ่มไปให้แม่ของเขา รุ่งเช้าทั้งสองเจอกันอีก หญิงสาวจึงฝากผ้าไปให้แม่ ชายหนุ่มพอเห็นลายผ้าจึงถามว่า ผ้ามัดหมี่ลายอะไรสวยมาก หญิงสาวก็ตอบที่เล่นที่จริงว่า ลายหัวใจว่าง พอแม่ชายหนุ่มได้รับผ้ามัดหมี่ ก็พยายามมัดหมี่ตามและเผยแพร่ต่อๆ ไป จนเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป และลายผ้ามัดหมี่ลายหัวใจว่างจึงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน *

* สีดา จันทรโสม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านหนองบัวเพ็ญ. เมื่อ 20 เมษายน 2546.

หัวใจ

ลายหัวใจว่าง

ภาพประกอบ 52 ภาพ “หัวใจ” และ “ลายหัวใจว่าง”

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของนิทานกับชื่อ “ลายหัวใจว่าง”

จากนิทานจะเห็นว่า “ลายหัวใจว่าง” เกิดขึ้นจากการที่ฝ่ายหญิงมีฝีมือในการทอผ้ามัดหมี่เกิดแรงบันดาลใจเกี่ยวกับความรักจึงนำรูปร่างลักษณะหัวใจมาเป็นต้นแบบในการประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมี่ โดยมัดตามจำนวนห้องหัวใจทั้งสี่ห้องในลักษณะวางหัวใจอยู่ในสี่เหลี่ยมเล็กใช้เส้นตรงตัดเชื่อมกันแล้วนำมาวางอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมใหญ่อีกครั้งจนเต็มผืนผ้า พอได้ผ้าถุงที่สวยงามจึงได้นำผ้ามัดหมี่ที่ทอเก็บเอาไว้ฝากไปให้แม่ฝ่ายชาย พ่อแม่ของชายหนุ่มได้รับเห็นว่าสวยก็เลยมัดตาม เผยแพร่ลายหัวใจว่าง จนเป็นที่รู้จักมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพสะท้อนจากลายผ้า “ลายหัวใจว่าง”

ผ้ามัดหมี่ “ลายหัวใจว่าง” สะท้อนให้เห็นถึงสภาพบรรยากาศแวดล้อมของชายหนุ่มหญิงสาวที่กำลังมีความรัก เกิดแรงบันดาลใจนำเอารูปร่างลักษณะของหัวใจมาเป็นต้นแบบในการมัดหมี่ ทำให้เห็นถึงความคิดสร้างสรรค์ของผู้คิดลาย สามารถนำสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวหรือแม้กระทั่งความรู้สึกของตนเองก็สามารถนำมามัดเป็นลายผ้ามัดหมี่ได้อย่างสวยงามและประณีต นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมของชาวชนบทที่เสร็จจากฤดูเก็บเกี่ยวก็จะมี การทอผ้าเพื่อใช้ในครอบครัวและเป็นของฝาก ซึ่งผู้ที่ถ่ายทอดให้ลูกหลานคือ ปู่ ย่า ตา ยาย แม่ ยังสะท้อนให้เห็นว่าหญิงสาวในสมัยก่อนจะทอผ้ามัดหมี่เป็นทุกคน

จากการวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อสายผ้ามัดหมี่และภาพสะท้อนด้านสิ่งแวดล้อมดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 5 วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านสิ่งแวดล้อม

ชื่อสายผ้า	ประเภทวรรณกรรม	ภาพสะท้อนด้านสิ่งแวดล้อม
1.สายผีเสื้อ	เรื่องเล่า	ธรรมชาติในป่ามีผีเสื้อที่สวยงามบนดอกระดอไม้
2.สายกระรอก	นิทาน	ป่าไกลๆ ยังมีป่าไม้อุดมสมบูรณ์และสัตว์ป่าให้ล่า มีการพึ่งธรรมชาติ
3.สายจิ้งจอก	เรื่องเล่า	สวนสัตว์และมีสัตว์ที่ไม่ได้มีถิ่นกำเนิดในประเทศไทย เช่น จิ้งจอก
4.สายแมงมุม	นิทาน	ลักษณะของแมงมุมที่ชักใยรูปร่างในที่มืดและสกปรก
5.สายหมี่สน 5 สี	เรื่องเล่า	ป่าสนตามธรรมชาติ ดอกแก้ว
6.สายรากไทร	นิทาน	ธรรมชาติในป่า, ต้นไม้บางชนิด เช่น ต้นไทร ที่มีรากย่อยยาวระย้าตามลำต้น
7.สายดอกกระเจียว	เรื่องเล่า	พื้นที่ตามธรรมชาติในป่า เช่น พุ่มดอกกระเจียว เอกลักษณ์ของจังหวัดชัยภูมิ
8.สายดอกขี้เกลบ	นิทาน	ดอกไม้ป่าที่ขึ้นตามธรรมชาติ เช่น ดอกบานไม่รู้โรย
9.สายทางรถไฟ	เรื่องเล่า	การคมนาคมระหว่างจังหวัดโดยทางรถไฟ, เกวียนหรือเดินเท้า
10.สายรถจก	เรื่องเล่า	ธรรมชาติแห้งแล้ง ขาดน้ำ ต้องขุดสระน้ำ โดยใช้รถจกหรือรถแมกโครที่ใช้เวลาในการขุดไม่นาน ขุดสระเพื่อเก็บน้ำไว้ในฤดูแล้ง
11.สายการบินไทย	เรื่องเล่า	สิ่งแวดล้อมที่เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ มีเครื่องบินโทรทัศน์
12.สายกระแสไฟ	เรื่องเล่า	สิ่งแวดล้อมที่มีเทคโนโลยีที่ทันสมัยขึ้นจนทำให้มีไฟฟ้าใช้
13.สายกระแสน้ำ	เรื่องเล่า	กระแสน้ำตามธรรมชาติ ที่ชาวบ้านใช้เป็นแหล่งทำมาหากิน
14.สายขอเขมร	เรื่องเล่า	ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน
15.สายหัวใจว่าง	เรื่องเล่า	บรรยากาศความรักท่ามกลางธรรมชาติ , เป็นแรงบันดาลใจในการใช้หัวใจเป็นแบบของสายผ้า

จากการวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ ด้านสิ่งแวดล้อม สรุปได้ว่ามีวรรณกรรมประเภท เรื่องเล่า 11 เรื่อง นิทาน 4 เรื่อง สะท้อนด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติในชนบททั้งแห่งแล้งและอุดมสมบูรณ์และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชุมชน เช่น รถไฟ รถจก (รถแมคโคร) เครื่องบินไฟฟ้า เป็นต้น

จากเรื่องราวและรายละเอียดต่างๆ จากวรรณกรรมพื้นบ้านเหล่านี้ สะท้อนอยู่ในลายผ้าที่ชาวบ้านคิดประดิษฐ์ขึ้น แสดงให้เห็นถึงความช่างสังเกต จินตนาการ ความพยายามและความคิดสร้างสรรค์ของชาวบ้านในการคิดลายผ้ามัดหมี่ลายใหม่ๆ ขึ้นเสมอ การคิดลายผ้าก็จะเกิดจากแรงบันดาลใจที่ได้เห็นสภาพแวดล้อมที่อยู่ใกล้ตัวทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น แล้วนำมาเป็นต้นแบบในการจัดวางลายให้มีศิลปะสวยงาม ลายต่างๆ ที่เป็นต้นแบบจากสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากธรรมชาติได้แก่ ลายผีเสื้อ ลายกระรอก ลายจิงโจ้ ลายแมงมุม ลายหมี่สน 5 สี ลายรากไทร ลายดอกกระเจียว ลายดอกบานไม่รู้โรย ลายกระแสน้ำ เป็นต้น ลายที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นได้แก่ ลายทางรถไฟ ลายรถจก ลายการบินไทย ลายกระแสไฟฟ้า ลายขอเขมร ลายหัวใจว่าง เป็นต้น

บทที่ 4

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อเสียงโด่งดังของบ้านหนองบัวเพวัง อำเภอกอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ ในเชิงคติชนวิทยา มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อเสียงโด่งดังของบ้านหนองบัวเพวัง อำเภอกอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ ในเชิงคติชนวิทยา โดยใช้วรรณกรรมพื้นบ้านประเภทนิทาน 18 เรื่อง เรื่องเล่า 30 เรื่อง ผญา 2 เรื่อง รวมวรรณกรรมทั้งสามประเภทในการวิเคราะห์ทั้งหมด 50 เรื่อง เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับชื่อเสียงโด่งดังในด้านวิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อ การศึกษา และสิ่งแวดล้อม ซึ่งสรุปผลการศึกษาค้นคว้าได้ดังต่อไปนี้

1. วรรณกรรมพื้นบ้าน และภาพสะท้อนด้านวิถีชีวิต

จากการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อเสียงโด่งดัง ด้านวิถีชีวิตพบว่าสภาพความเป็นอยู่ด้านที่อยู่อาศัยชาวบ้านตั้งบ้านเรือนหรือปลูกกระท่อมอยู่ในชนบทที่ห่างไกลจากตัวเมือง บริเวณชายทุ่ง ริมลำน้ำ และในป่า การประกอบอาชีพส่วนใหญ่ ทำนา ทำไร่ อ้อย ไร่ปอ ไร่มันสำปะหลัง เลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ ห่าน วัว ควาย และเป็นนายพรานล่าสัตว์ ส่วนใหญ่จะมีฐานะยากจน เพราะอาชีพต้องพึ่งพาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การทำมาหากินต้องปลูกพืชผักสวนครัวและเก็บผักตามชายทุ่ง หาปลา หาของป่ามาค้าขายหรือแลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้านหรือคนในหมู่บ้านอื่น ลักษณะครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยวบางครอบครัวมีเฉพาะพ่อ แม่ หรือ ตา ยาย แต่บางครอบครัวก็จะมีพ่อ แม่ ลูก ทุกครัวเรือนจะมีผู้ทอดผ้าเป็นโดยเฉพาะผู้หญิงทั้งที่เป็นยาย แม่ และลูกสาว การทอดผ้าเพื่อใช้เอง ขาย หรือแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอื่น และทอดเพื่อมอบเป็นที่ระลึกและเพื่อการประกวด ส่วนผู้ชายนอกจากทำการเกษตรเป็นอาชีพหลักแล้ว ยังมีอาชีพเสริมอื่นๆ อีก เช่น สานแห ช่างไม้ ช่างก่อสร้าง บทบาทสมาชิกในครอบครัวและสังคม ทุกคนในครอบครัวจะช่วยกันทำมาหากินโดยจะมีผู้ชายเป็นผู้นำครอบครัว ส่วนผู้หญิงทำหน้าที่เป็นแม่บ้านคอยดูแลในเรื่องอาหารและอบรมเลี้ยงดูลูกให้เป็นคนดีของสังคมและบางโอกาสผู้หญิงยังสามารถที่จะเป็นผู้นำในชุมชนได้

จากวิถีชีวิตในวรรณกรรมพื้นบ้านเหล่านี้สะท้อนลงไปชื่อเสียงโด่งดังที่ชาวบ้านประดิษฐ์ขึ้น ชาวบ้าน มีความพยายามคิดชื่อเสียงโด่งดังใหม่ๆ ขึ้นเสมอ แร้งบันดาลใจในการคิดชื่อเสียงโด่งดังมาจากการได้เห็นสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวแล้วนำมาเป็นต้นแบบประดิษฐ์ และจัดวางลายให้มีศิลปะสวยงาม ลายต่างๆ ที่มีต้นแบบมาจากพืชผักที่ใช้เป็นอาหารได้แก่ ลายตาบักนัด (ตาหลับประด) ลายดอกบักอี (ดอกฟักทอง) ลายบักแปบ ลายกาบปลี ลายบักจับ ลายที่เกี่ยวข้องกับรูปร่างสัตว์ สัตว์ป่าและสัตว์เลี้ยงได้แก่ ลายนกยูง ลายห่าน ลายไก่ ลายแมงดา ลายกระต่าย ลายก้างปลา ลายม้าน้ำ ลายไรแมงงอด ลายที่เกี่ยวข้องกับเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่

ลายขอสาว ลายกระบวยตักน้ำ ลายช้อนล่อม ลายกระเบื้อง ส่วนลายเบ็ดเตล็ดอื่นๆ ได้แก่ ลาย โสนน้อยเรือนงาม ลายสร้อยสังวาลย์ ลายขอราชินี ลายศิลาเมณี ลายครองแครง เป็นต้น

2. วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านประเพณี

วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ด้านประเพณีพบว่า วรรณกรรมได้สะท้อนด้านประเพณีของชาวบ้านทั้งประเพณีเกี่ยวกับครอบครัว ได้แก่ พิธีแต่งงาน และประเพณีบวชนาค และประเพณีเกี่ยวกับส่วนรวม ได้แก่ ประเพณีเทศน์มหาชาติ กัณฑ์ มหาราช และประเพณีตรุษสงกรานต์ ที่มีการก่อเจดีย์ทรายและขึ้นรูปสัตว์

เรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีสำคัญเหล่านี้ ชาวบ้านได้เกิดแรงบันดาลใจนำมาเป็นต้นแบบ ประดิษฐ์ลายผ้ามัดหมี่ขึ้นอย่างสวยงาม ประณีตเป็นการบันทึกและสืบทอดประเพณีไว้ในลายผ้า ได้แก่ ลายบายศรี ลายหมี่พระเวส ลายนาคหางจระเข้ และลายนาคลำเทียน เป็นต้น

3. วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านความเชื่อ

วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ด้านความเชื่อพบว่า วรรณกรรมสะท้อนความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับพลังอำนาจเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พญานาค พระธาตุพนม เป็นต้น เรื่องราวและรายละเอียดเกี่ยวกับพิธีกรรมที่ทำเพราะ ความเชื่อ สะท้อนลงไปนในลายผ้าที่ชาวบ้านคิดสร้างสรรค์ลายผ้ามัดหมี่ขึ้น แรงบันดาลใจจากความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พญานาค พระธาตุ นำมาเป็นต้นแบบต่อเติมและจัดวางลายให้ศิลปะ สวยงามเกิดเป็นลายต่างๆ เช่น ลายไหลเรือไฟ ลายธาตุพนม และลายนาคคู่ เป็นต้น

4. วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านการศึกษา

วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ด้านการศึกษาพบว่า วรรณกรรมสะท้อนด้านการศึกษาเกี่ยวกับการนำหลักสูตรส่วนกลางมาใช้ในการจัดการเรียนวิชา ภาษาอังกฤษในระดับประถมศึกษาในชั้น ป.5-ป.6 และมีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นขึ้นมาใช้ในการ จัดการเรียนการสอนให้เหมาะกับสภาพความเป็นอยู่ของหมู่บ้าน โดยการเชิญวิทยากรหรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้ที่มีความชำนาญมาช่วยสอนทำให้นักเรียนได้ปฏิบัติจริง เรื่องราวและรายละเอียดต่างๆจากวรรณกรรมเหล่านี้สะท้อนให้เห็นการที่ชาวบ้านและนักเรียนระดับประถมศึกษา สามารถคิดประดิษฐ์ลายผ้าขึ้นมาจากสิ่งแวดล้อมที่อยู่ใกล้ตัวแล้วนำมาเป็นต้นแบบและ ผสมผสานกับจินตนาการในการจัดวางลายได้อย่างมีศิลปะงดงาม และประณีต จนเกิดลายผ้า ลายต่างๆ อันสะท้อนเกี่ยวกับหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียนในชนบท เช่น ลายตัวเอส ลายสวรรค์เบี่ยง ลายโรงเรียนบ้านหนองบัวเพ็ง เป็นต้น

5. วรรณกรรมพื้นบ้านและภาพสะท้อนด้านสิ่งแวดล้อม

วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ด้านสิ่งแวดล้อมพบว่า วรรณกรรมสะท้อนด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติในชนบทที่แหล่งอุดมสมบูรณ์หรือสิ่งแวดล้อม ที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยใช้เทคโนโลยีทันสมัย เพื่ออำนวยความสะดวกแก่มนุษย์ เช่น รถไฟ รถ จก(รถแมคโคร) เครื่องบิน ไฟฟ้า เป็นต้น จากเรื่องราวและรายละเอียดต่างๆ จากวรรณกรรม พื้นบ้านเหล่านี้สะท้อนอยู่ในลายผ้าที่ชาวบ้านคิดประดิษฐ์ขึ้น แสดงให้เห็นถึงความช่างสังเกต

จินตนาการ ความพยายามและความคิดสร้างสรรค์ของชาวบ้านในการคิดลายผ้ามัดหมี่ลายใหม่ๆ ขึ้นเสมอ การคิดลายผ้าก็จะคิดจากแรงบันดาลใจที่ได้เห็นสภาพแวดล้อมที่อยู่ใกล้ตัวทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น แล้วนำมาเป็นต้นแบบในการจัดวางลายให้มีศิลปะสวยงาม ลายต่างๆ ที่เป็นต้นแบบจากสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากธรรมชาติได้แก่ ลายผีเสื้อ ลายกระรอก ลายจิ้งจอก ลายแมงมุม ลายหมี่สน 5 สี ลายรากไทร ลายดอกกระเจียว ลายดอกขี้เกลบ(ดอกบานไม่รู้โรย) ลายกระแสน้ำ เป็นต้น ส่วนลายที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นได้แก่ ลายทางรถไฟ ลายรถจก ลายการบินไทย ลายกระแสไฟฟ้า ลายขอเขมร ลายหัวใจว่าง เป็นต้น

อภิปรายผล

จากการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ของชาวบ้านหนองบัวเพวัง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ความสัมพันธ์ของวิถีชีวิต ประเพณีความเชื่อ การศึกษา และสิ่งแวดล้อม ของผู้คนที่ปรากฏในนิทาน เรื่องเล่า และผญา กับผู้คนที่ปรากฏในสังคมปัจจุบัน ยังมีลักษณะคล้ายคลึงกันแทบทุกประการโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อและประเพณียังคงสืบทอดมาเกือบครบทุกขั้นตอน เช่น ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ก็ยังปรากฏอยู่ในสังคมปัจจุบัน เช่นเดียวกับวรรณกรรม เพียงแต่การประกอบพิธีการได้ลดทอนขั้นตอนและไม่ซับซ้อน อาจเนื่องมาจากเศรษฐกิจและกาลเวลาไม่อำนวย ประเพณีเมื่อศึกษาจากวรรณกรรม ปัจจุบันยังคงสืบทอดปฏิบัติมาทุกประเพณี เช่น การสู่ขวัญแต่งงาน บุญพระเวส สงกรานต์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาโครงเรื่องและแก่นสารของวรรณกรรมที่ศึกษาวิจัยครั้งนี้ทั้งที่เป็น นิทาน เรื่องเล่า และผญา แสดงให้เห็นว่าผู้ผลิตวรรณกรรมมีความผูกพันกับวิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อ การศึกษาและสิ่งแวดล้อมของตนจึงนำความรู้สึนึกคิดและจินตนาการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาถ่ายทอดลงในลายผ้ามัดหมี่ที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวในด้านความงาม ความละเอียดอ่อนและความประณีต ซึ่งเรื่องราวและชื่อลายผ้าจะมีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี นอกจากจะได้ลายผ้าที่สวยงามแล้ว ยังให้ความเพลิดเพลินสนุกสนาน คลายเครียดและให้คติสอนใจแฝงอยู่ด้วย โดยยึดหลักพระธรรมคำสอนในพุทธศาสนาเป็นแนวคิด ในการปลูกฝังพฤติกรรมสังคมที่ดีให้กับบุตรหลานหรือผู้ฟังได้เป็นอย่างดี มีคุณธรรมสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข ตามอัตภาพและภูมิปัญญาของตน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ของบ้านหนองบัวเพวัง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ ทำให้ทราบว่ายังมีวรรณกรรมที่มีความสัมพันธ์กับหัตถกรรมพื้นบ้านที่ยังไม่ได้รวบรวมและบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างเป็นระบบ ซึ่ง

น่าจะได้มีการศึกษาค้นคว้าและบันทึกไว้ต่อไป เพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาของท้องถิ่นไว้ เป็นมรดกตกทอดสู่ลูกหลาน ให้ได้รู้และเข้าใจถึงวิถีชีวิตของคนในอดีต

อนึ่งการวิจัยในทำนองเดียวกันนี้ ควรจะได้รับการสนับสนุนส่งเสริมให้ขยายขอบเขตไปสู่พื้นที่อื่นๆ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลทางคติชนวิทยาให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ จะได้ความรู้และความเข้าใจศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น เพราะการรู้จักอดีตจะช่วยให้รู้พื้นฐานทางสังคม ความรู้สึกนึกคิดและความต้องการของสมาชิกในสังคม อันจะนำไปสู่ทิศทางการวางแผนพัฒนาท้องถิ่นได้ถูกต้องต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กิ่งแก้ว อัดตากร. (2519). **คติชนวิทยา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- กุหลาบ มลลิกะมาส. (2516). **คติชาวบ้าน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สั่วทองถิ่น.
- ชาติ วรรณกุล, อุดม วงศ์สุภา และอำภาศรี อำไพกุลย์. (2541). **การศึกษาเรื่องการผลิตผ้าไหมแพรวา ในจังหวัดกาฬสินธุ์**. กาฬสินธุ์ : สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล.
- ชนิตา พินธุสาร. (2526). **วรรณกรรมไทยรามัญ**. ปรินญานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.
- ทองสุข วันแสน. (2537). **การพัฒนาหลักสูตรฝึกอาชีพการทอผ้าไหมมัดหมี่สำหรับประชาชนในชนบท**. ปรินญานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต. (การศึกษามหาวิทยาลัย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ทิพย์อาภา รัตนโรภาส. (2542). **ศิลปหัตถกรรมผ้าไหม ในโครงการศูนย์ศิลปาชีพ บ้านกุด นาขาม จังหวัดสกลนคร : กรณีศึกษาเกี่ยวกับการส่งเสริมศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น**. ปรินญานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต. (การศึกษามหาวิทยาลัย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ธวัช ปุณโณตก. (2525). **วรรณกรรมท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ประจักษ์ สายแสง. (2517). **วรรณกรรมพื้นบ้านจากตำบลศรีศิรีมาส**. ปรินญานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ประการ คุณารักษ์. (2545). **กระบวนการถ่ายทอดความรู้การทอผ้าไหม :กรณีการทอผ้าไหม บ้านตาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด**. วิทยานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต. (ไทยคดีศึกษา) มหาสารคาม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.
- ปรีชา พิณทอง. (2532). **พจนานุกรมอีสาน**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ปรีชา อุดมระกุล. (2520). **วรรณกรรมพื้นบ้านจากตำบลรังกาใหญ่**. ปรินญานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ไพฑูรย์ สีนลรัตน์. (2530). **ประเพณีไทย**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- มณฑิยา ตั้งศิริพัฒน์. (2537). **ผ้าทอพื้นเมืองอีสาน**. กรุงเทพฯ: บริษัท ที พี พรินต์ จำกัด.
- รพินทรนาถ ฐาการ. (2524,พฤษภาคม). "เล่านิทานให้หนูน้อยฟังหน่อยซี," แปลโดย อุดร วงษ์ทับทิม (6 : 32-34), **ครูปริทัศน์**.
- มณีรัตน์ จันทะผิน. (2531). **งานใบตอง**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

- รุ่ง แก้วแดง. (2544). ปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2530). ผ้าไทยพัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม. กรุงเทพฯ: องค์การค้ำชูสภา.
- วิมลพรรณ ปิตุวัชชัย. (2526). ผ้าอีสาน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์มณเฑ.
- วิลาวัลย์ วิจารณ์วัตต์. (2533). ผ้าไทย. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ศิริ ผาสุก. (2544). ผ้าไหมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ศิริญา หาญไชยนะ. (2545). หนังสืออ่านเพิ่มเติมตามความต้องการของท้องถิ่น ระดับมัธยมศึกษา “เส้นสายลายไหม”. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- ศิลปากร, มหาวิทยาลัย. (2527). ฝ่ายแกมไหมลวดลายและสีสันทนผ้าทอพื้นเมือง โครงการพัฒนาผ้าและผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นเมืองทั่วประเทศเพื่อส่งเสริมการส่งออก. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรีลพบุรี. (2541). ผ้าทอพื้นเมือง ลพบุรีสระบุรี. กรุงเทพฯ: บริษัท บี เอ ลีฟวิ่ง จำกัด.
- สมบูรณ์ ชิตพงศ์และคณะ. (2535). รายงานสรุปการดำเนินโครงการวิจัยและพัฒนาหลักสูตรการฝึกอาชีพ การทอผ้าไหมมัดหมี่สำหรับประชาชนในชนบท. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2537). ผ้าไทย 2537 ปิรณรงค์วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดชัยภูมิ. (2545). ผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาไทยในจังหวัดชัยภูมิ. ชัยภูมิ: โรงพิมพ์อักษรกิจ.
- สุภาพร ตาไช. (2543). ความคิดเห็นต่อผ้าไหมมัดหมี่ของครูสอนตัดเย็บเสื้อผ้าในกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต. (การตลาด). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- อุบลศรี อรรถพันธ์. (2529). การศึกษาเรื่องการทอผ้าไหมพรมเรียง. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต. (การศึกษาผู้ใหญ่). สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา. ถ่ายเอกสาร

สัมภาษณ์

- ท่อน ศิริวรรณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์ที่บ้านหนองบัวเพวัง ชัยภูมิ เมื่อ 20 เมษายน 2546.
- ทำนอง วิเศษนสง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์ที่บ้านหนองบัวเพวัง ชัยภูมิ เมื่อ 20 เมษายน 2546.

- ธรรมเนียม เลี้ยงพรหม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์ที่บ้าน
หนองบัวเพวัง ชัยภูมิ เมื่อ 20 เมษายน 2546.
- บัวสี เลี้ยงพรหม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์ที่บ้าน
หนองบัวเพวัง ชัยภูมิ เมื่อ 20 เมษายน 2546.
- บุญตา ดงทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์ที่บ้าน
หนองบัวเพวัง ชัยภูมิ เมื่อ 20 เมษายน 2546.
- สมคิด ดีบ้านโสก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์ที่บ้าน
หนองบัวเพวัง ชัยภูมิ เมื่อ 20 เมษายน 2546.
- สีดา จันทโรสม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิรุณรัตน์ เขตจตุรัส เป็นผู้สัมภาษณ์ที่บ้าน
หนองบัวเพวัง ชัยภูมิ เมื่อ 20 เมษายน 2546.

ภาคผนวก

ประวัติวิทยากร

วิทยากร

ผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับ วรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อยาสมุนไพร ของบ้านหนองบัวเพ็ง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ ดังต่อไปนี้

1. อาจารย์สมคิด ดีบ้านโสก อาจารย์ 3 ระดับ 8 โรงเรียนบ้านหนองบัวเพ็ง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ อายุ 50 ปี อยู่บ้านเลขที่ 70 หมู่ 5 บ้านหนองบัวเพ็ง ตำบลบ้านโสก อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ
2. นางสีดา จันทร์โสม ประธานกลุ่มโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ตำบลบ้านโสก อายุ 53 ปี อยู่บ้านเลขที่ 30 หมู่ 4 บ้านหนองบัวเพ็ง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ
3. ยายท่อน หิรัญวรรณ อายุ 71 ปี อยู่บ้านเลขที่ 30 หมู่ 4 บ้านหนองบัวเพ็ง ตำบลบ้านโสก อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ
4. นางบัวสี เสี่ยงพรหม อายุ 64 ปี อยู่บ้านเลขที่ 57 หมู่ 4 บ้านหนองบัวเพ็ง ตำบลบ้านโสก อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ
5. ยายบุญตา ดงทอง อายุ 81 ปี อยู่บ้านเลขที่ 30 หมู่ 5 บ้านหนองบัวเพ็ง ตำบลบ้านโสก อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ
6. นางท่านอง วิเศษแสง อายุ 60 ปี อยู่บ้านเลขที่ 33 หมู่ 5 บ้านหนองบัวเพ็ง ตำบลบ้านโสก อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ
7. นางธรรมเนียม เสี่ยงพรหม อายุ 58 ปี อยู่บ้านเลขที่ 99 หมู่ 5 บ้านหนองบัวเพ็ง ตำบลบ้านโสก อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ชื่อ ชื่อสกุล	นางสาวพริณรัตน์ เขตจัตุรัส
วันเดือนปีเกิด	16 กันยายน 2517
สถานที่เกิด	อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	95 หมู่ 4 บ้านโนนสะอาด ตำบลโนนสะอาด อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ 36140
ตำแหน่งหน้าที่การงานในปัจจุบัน	อาจารย์ 1 ระดับ 4
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนวัดขุนจันทร์ แขวงตลาดพยุ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร 10600
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2532	มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนสตรีชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ
พ.ศ. 2535	มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนสตรีชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ
พ.ศ. 2539	กศ.บ. วิชาเอกภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
พ.ศ. 2547	กศ.ม. สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ